

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

M A G I S T A R S K I R A D

ULOGA TURIZMA U URAVNOTEŽENJU
PLATNOBILANČNIH ODNOSA REPUBLIKE HRVATSKE

Ljubljana, studeni 2002

ADRIANA JELUŠIĆ

IZJAVA

Studentica Adriana Jelušić izjavljujem, da sam autorica ovog magistrarskog rada, koji sam napisala pod mentorstvom prof.dr.Tanje Mihalič i sukladno sa 1.stavkom 21.člana Zakona o autorskim i srodnim pravima dozvoljavam objavu magistrarskog rada na fakultetskim stranicama.

U Ljubljani, dana 6.11.2002.

Potpis:

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
1.1.	POSTAVLJANJE PROBLEMA, ZADATAK I CILJ ISTRAŽIVANJA	1
1.2.	METODE ISTRAŽIVANJA	2
1.3.	KOMPOZICIJA RADA	2
2.	TEORIJSKE OSNOVE TURIZMA U MEĐUNARODNOJ RAZMJENI ...	4
2.1.	UTJECAJ MEĐUNARODNE RAZMJENE NA NACIONALNI PROIZVOD S NAGLASKOM NA TURIZAM	8
2.2.	TURIZAM KAO SLOŽENA DRUŠTVENO-EKONOMSKA POJAVA	11
2.3.	EKONOMSKE FUNKCIJE TURIZMA	14
2.4.	ZNAČENJE USLUŽNOG SEKTORA ZA MEĐUNARODNU RAZMJENU S NAGLASKOM NA TURIZAM	17
3.	METODOLOGIJA PLATNE BILANCE-OPĆA NAČELA	21
3.1.	MAKROEKONOMSKI MODEL PLATNE BILANCE	26
3.2.	METODOLOGIJA PRAĆENJA TURIZMA U PLATNOJ BILANCI	28
3.3.	PLATNOBILANČNA ANALIZA ZNAČENJA TURIZMA	30
4.	TURIZAM U GOSPODARSTVU REPUBLIKE HRVATSKE	31
4.1.	KRETANJE TURISTIČKIH I EKONOMSKIH POKAZATELJA	31
4.2.	METODOLOGIJA PRAĆENJA TURIZMA U PLATNOJ BILANCI REPUBLIKE HRVATSKE	36
4.2.1.	METODOLOGIJA ZASNOVANA NA OTKUPU I PRODAJI DEVIZA ...	37
4.2.2.	PRIJELAZNA METODOLOGIJA	39
4.2.3.	ANKETNA METODOLOGIJA	42
4.3.	ZNAČENJE TURIZMA U PLATNOJ BILANCI REPUBLIKE HRVATSKE	44
5.	ANALIZA PLATNOBILANČNIH UČINAKA TURIZMA NA PRIMJERU REPUBLIKE HRVATSKE, ŠPANJOLSKE I PORTUGALA	45
5.1.	ZNAČAJKE TURIZMA ZA ŠPANJOLSKU S ASPEKTA PLATNE BILANCE	45
5.2.	ZNAČAJKE TURIZMA ZA PORTUGAL S ASPEKTA PLATNE BILANCE	48

5.3.	KOMPARATIVNA ANALIZA PLATNOBILANČNIH POKAZATELJA ZA ODABRANE ZEMLJE	49
6.	MODEL TURISTIČKIH PRIHODA I RASHODA NA PRIMJERU REPUBLIKE HRVATSKE, ŠPANJOLSKE I PORTUGALA	53
6.1.	VIŠESTRUKA REGRESIJSKA ANALIZA-TEORIJSKE POSTAVKE	55
6.2.	MODEL TURISTIČKIH PRIHODA	57
6.2.1.	IZBOR PODATAKA ZA MODEL TURISTIČKIH PRIHODA.....	59
6.2.2.	ANALIZA MODELA TURISTIČKIH PRIHODA	61
6.3.	MODEL TURISTIČKIH RASHODA	69
6.3.1.	IZBOR PODATAKA ZA MODEL TURISTIČKIH RASHODA	70
6.3.2.	ANALIZA MODELA TURISTIČKIH RASHODA.....	70
7.	ZAKLJUČAK	73
8.	LITERATURA	76
9.	IZVORI PODATAKA	80
10.	PRILOZI	

1. UVOD

1.1. POSTAVLJANJE PROBLEMA, ZADATAK I CILJ ISTRAŽIVANJA

Pozicioniranje na svjetskom tržištu i uključivanje u međunarodne tijekove roba, usluga i kapitala preduvjeti su za ekonomski rast i razvoj svake zemlje. U uvjetima rastuće globalizacije svjetske ekonomije svaka zemlja nastoji iskoristiti svoje komparativne i konkurentske prednosti, kako bi osigurala dugoročno povećanje životnog standarda stanovništva. Posljednjih desetak godina izražena je rastuća važnost uslužnog sektora u međunarodnoj razmjeni, među kojima turizam zauzima istaknuto mjesto.

Ulazni trend turizma nakon drugog svjetskog rata najbolje pokazuju brojke o svjetskim turističkim kretanjima i prihodima od turizma. Tako su se prihodi od turizma u posljednjih dvadeset godina povećali za više od četiri puta; broj turista u putovanjima širom svijeta povećao se od 25 milijuna ljudi u 1950. godini, na oko 692 milijuna ljudi u 2001. godini, a očekuje se da će u 2020. godini ta brojka narasti na 1500 milijuna ljudi (vidi Prilog 13, Prilog 16).

Sa ekonomskog stajališta turizam ostvaruje brojne pozitivne efekte, među kojima se ističe značaj deviznog priliva od turizma, koji u velikom broju zemalja služi za pokriće robnog deficita. Receptivne turističke zemlje kroz potrošnju inozemnih turista dobivaju “novu” vrijednost u nacionalnom proizvodu, koja direktno utječe na vanjsku ravnotežu zemlje i stvara uvjete za brži ekonomski razvoj. S druge strane, manja skupina emitivnih turističkih zemalja potiče povećanje turističke potrošnje domicilnog stanovništva, čime se smanjuje visoki suficit robne bilance i postiže vanjska ravnoteža.

Radi potrebe kontinuiranog praćenja i analize kretanja u svjetskoj ekonomiji, sve zemlje izrađuju platne bilance, u okviru koje se iskazuju podaci o prihodima i rashodima od putovanja-turizma. Metodologija izrade platne bilance mijenjala se tijekom posljednjih desetljeća sukladno promjenama u svjetskom okruženju. Podaci iz platne bilance značajan su instrument za vođenje makroekonomske analize i ekonomske politike zemlje.

Zadatak magistarskog rada je proučiti metodologiju izrade platne bilance s posebnim naglaskom na turizam i primijeniti metodologiju na primjeru Republike Hrvatske, uz kritički osvrt na platnobilančne pokazatelje Republike Hrvatske u odnosu na odabrane konkurentne turističke zemlje. Primjenom teorijskih spoznaja, zadatak je formirati model turističkih prihoda i rashoda iz platne bilance i ispitati ga na primjeru Republike Hrvatske, Španjolske i Portugala.

Cilj rada je upoznati se sa teorijskim osnovama značenja međunarodne razmjene za ekonomski razvoj, s naglaskom na turizam, i definirati makroekonomske efekte međunarodnog turizma. Iz toga slijedi potreba izrade platne bilance kao instrumenta za praćenje vanjske ravnoteže zemlje. Cilj rada je i prikazati metodologiju platne bilance i primijeniti je na primjeru Republike Hrvatske. Doprinos rada je u sistematiziranju

turističkih i platnobilančnih pokazatelja na primjeru Republike Hrvatske, Španjolske i Portugala, te u izradi modela turističkih prihoda i rashoda koji se može koristiti za planiranje i predviđanje kretanja turizma u platnoj bilanci zemlje.

Vežano za predmet istraživanja i postavljene ciljeve u magistarskom radu postavljam slijedeće hipoteze:

1. Turistički prihodi u platnoj bilanci receptivne turističke zemlje ovise o životnom standardu na emitivnim turističkim tržištima, kretanju domicilnog deviznog tečaja i ostvarenim noćenjima stranih turista.
2. Viši životni standard stanovništva na emitivnim turističkim tržištima dovodi do povećanja turističke potrošnje i povećanja turističkih prihoda u receptivnim turističkim zemljama.
3. Turistički rashodi u platnoj bilanci određeni su visinom životnog standarda domaćeg stanovništva i kretanjem domicilnog deviznog tečaja.
4. Viši životni standard domaćeg stanovništva dovodi do povećanja turističke potrošnje i povećanja turističkih rashoda u platnoj bilanci.

1.2. METODE ISTRAŽIVANJA

Za izučavanje tematskog područja i ostvarivanje ciljeva magistarskog rada korišten je metodološki pristup analize postojećih teorijskih ishodišta, te empirijska analiza dostupnih sekundarnih podataka. Prikupljanje kvalitetnih sekundarnih podataka značajno je za tematiku ovog magistarskog rada, budući se radi o podacima koji se prate i objavljuju u brojnim nacionalnim i međunarodnim institucijama: centralne banke, državni zavodi za statistiku, Međunarodni monetarni fond (IMF), Svjetska banka, Europska unija (EU), Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) i druge. Veliki dio podataka prikupila sam preko Interneta, korištenjem dostupnih baza podataka. Prilikom obrade naišla sam na različitosti u iskazivanju istih veličina, što proizlazi iz različitih metodoloških obrazaca koje koriste pojedine institucije.

U radu sam koristila slijedeće metode istraživanja: induktivna i deduktivna metoda, metoda analize i sinteze, komparativna metoda, metoda klasifikacije, metoda deskripcije, jednostavne statističke metode (analiza vremenskih nizova, stope rasta, grafički prikazi), te multivariantna metoda višestruke regresije.

1.3. KOMPOZICIJA RADA

U uvodu rada postavljen je problem istraživanja, definiran zadatak i ciljevi magistarskog rada, te opisane metode istraživanja i struktura rada.

U drugoj cjelini rada obrađen je teorijski aspekt značenja međunarodne razmjene i otvorene privrede, s posebnim naglaskom na turizam. Utjecaj međunarodne razmjene kvantitativno se

izražava prikazanim makroekonomskim modelom otvorene privrede. U nastavku je dan prikaz ekonomskih funkcija turizma, s naglaskom na multiplikativni utjecaj turizma na nacionalni proizvod i devizni učinak međunarodnog turizma. Na kraju cjeline kvantificiran je značaj uslužnog sektora za globalnu ekonomiju, što je uvjetovalo uvođenje novih standarda u praćenju međunarodne razmjene usluga.

U trećoj cjelini obrađen je pojam i struktura platne bilance, te prikazan metodološki okvir za praćenje turizma u platnoj bilanci. Prikazani makroekonomski model za uravnoteženu platnu bilancu navodi značajne elemente, koji utječu na uvozne i izvozne komponente platne bilance.

U četvrtoj cjelini aplicirat će se teorijski model platne bilance na primjeru Republike Hrvatske. Nakon kratkog pregleda kretanja turizma i gospodarskih pokazatelja u Republici Hrvatskoj, biti će detaljno prikazana metodologija evidentiranja pozicije putovanja-turizma, koja se tijekom proteklog desetljeća mijenjala i nadograđivala.

Prikaz platnobilančnih podataka za Republiku Hrvatsku dostupan je od 1993. godine, od kada se platna bilanca sastavlja prema međunarodnom standardu, 5. izdanju Priručnika o platnim bilancama (BPM5). Slijedi analiza turističkih podataka iz platne bilance Republike Hrvatske za razdoblje između 1993. i 2001. godine.

U idućoj cjelini rada navedene su specifičnosti u metodologiji evidentiranja pozicije putovanja-turizma u konkurentnim turističkim zemljama, Španjolskoj i Portugalu. U radu sam koristila komparativnu analizu podataka za Španjolsku i Portugal zbog toga jer su te dvije mediteranske zemlje značajni konkurentni našoj zemlji na turističkom tržištu i imaju sličan turistički proizvod. S druge strane, Španjolska i Portugal su zemlje članice Europske Unije, što je značajno i za razvoj i uzlazni trend rasta turizma u tim zemljama. Slijedi komparativna analiza podataka iz platnih bilanci Republike Hrvatske, Španjolske i Portugala.

U šestoj cjelini rada formiran je model turističkih prihoda i rashoda iz platne bilance korištenjem metode višestruke regresijske analize. Modeliranje je temeljeno na teorijskim spoznajama, a vršeno je u nekoliko koraka, te su definirani modeli koji statistički i ekonomski odgovaraju istraživanoj pojavi.

2. TEORIJSKE OSNOVE TURIZMA U MEĐUNARODNOJ RAZMJENI

Važnost međunarodne razmjene počela se isticati u ekonomskim istraživanjima već u 15.stoljeću u doba merkantilizma. Međunarodna razmjena je bila najvažnije sredstvo za postizanje osnovnih ciljeva merkantilističke politike: povećanja nacionalnog bogatstva i moći. Već u doba merkantilizma isticala se važnost državne intervencije u smislu ograničavanja uvoza i poticanja izvoza, a sve da bi se osigurala pozitivna platna bilanca zemlje. Među najvažnije mjere vanjskotrgovinske politike merkantilisti su ubrajali carine, čija je funkcija bila smanjivanje uvoza i ostvarivanje državnog prihoda. Merkantilisti su zagovarali i uvođenje ograničenja izvoza, potičući izvoz proizvoda više faze obrade umjesto sirovina. Ograničavajući izvoz sirovina država je utjecala na smanjivanje cijene proizvodnih inputa u zemlji, te na povećanje konkurentnosti domaćih proizvoda na stranim tržištima.

Bogatstvo i moć izražavalo se u količini zlata i dragocjenosti, a oni se mogu dobiti samo izvozom, ako zemlja nema prirodna nalazišta. Zato je svaka zemlja nastojala što više izvoziti, kako bi izvozom dobila što više zlata, a time i moći i bogatstva. Budući se količina zlata u svijetu smatrala konstantom, proizlazi da je jedna država mogla povećati svoje bogatstvo samo na račun osiromašivanja drugih zemalja. To je nedostatak merkantilističke teorije, budući je međunarodna razmjena dovela do ekonomskog prosperiteta ukupne zajednice.

U vrijeme intenzivnijeg razvitka kapitalizma merkantilistička teorija je zamijenjena idejama klasičara Adama Smitha, koji je živio i stvarao tijekom druge polovice 18.stoljeća. Osnovno polazište klasičara je *laissez faire* politika, a u okviru međunarodne razmjene razvili su poznatu teoriju apsolutnih troškova. Njihova je postavka da jedna zemlja može proizvesti neki proizvod efikasnije od druge zemlje, ako ima apsolutnu prednost u proizvodnji tog proizvoda, koja se mjeri utroškom rada u proizvodnji jedinice proizvoda. Neka zemlja ima apsolutnu prednost u proizvodnji proizvoda za čiju se proizvodnju troši manje rada. U tom slučaju zemlja se mora specijalizirati za tu proizvodnju, jer ostvaruje najbolje efekte u međunarodnoj razmjeni.

Teoriju apsolutnih prednosti Adama Smitha modificirao je njegov sljedbenik David Ricardo, koji uvodi pojam komparativnih prednosti. Prema Ricardu zemlja se mora specijalizirati za proizvod i usluge za koji ima komparativnu prednost tj. relativno niže troškove proizvodnje u odnosu na druga dobra i usluge.

Devedesetih godina ovog stoljeća Michael Porter je uveo pojam konkurentske prednosti. Konkurentska prednost je neki aspekt dobra ili usluge koji ponuđaču tog dobra ili usluge daje tržišnu prednost pred njegovim konkurentima, a u kojima ga njegovi konkurenti ne mogu dostići ili prestići (Porter, 1990, str.26). Ta se prednost prije svega postiže

diferencijacijom proizvoda i usluga, koja je moguća individualnim pristupom potrošaču i uvođenjem suvremenih tehnologija.

U nacionalnim okvirima konkurentnost se definira kao stupanj do kojeg država, prema tržišnim uvjetima, proizvodi robu i usluge za međunarodno tržište, a to dugoročno povećava realne dohotke stanovništva (The World Competitiveness Yearbook 1999, 1999, str.25). Veća konkurentnost na svjetskom tržištu ostvaruje se prvenstveno povećanjem produktivnosti, iako je osim toga potrebno i povećanje investicija, povećanje izdvajanja za istraživanje i razvoj, promjene u obrazovnom sistemu, promjene u okruženju i drugo.

Konkurentnost znači sposobnost države ili poduzeća da proizvede više bogatstva nego glavni konkurenti na svjetskom tržištu. Konkurentnost se definira i kao produkt konkurentskih sredstava i radnog ciklusa u uvjetima rastuće internacionalizacije (The World Competitiveness Report 1993, 1993, str.33). Konkurentska sredstva obuhvaćaju akumulirano bogatstvo iz prošlosti (prirodna bogatstva) ili proizvode koji su rezultat prethodnih proizvodnih procesa. U radnom procesu se sredstva pretvaraju u ekonomski rezultat, koji je sinteza kvalitete, brzine rada, usluga i običaja. Učinkovitim korištenjem sredstava u radnom procesu postajemo konkurenti u smislu većeg dobitka, većeg tržišnog udjela, rasta gospodarstva i dugotrajnog trajanja ekonomskih efekata.

Povezanost između međunarodne razmjene, otvorenosti gospodarstva i brzine gospodarskog rasta predmet je istraživanja brojnih ekonomista. Zajedničko im je obilježje dokazivanje pozitivne veze između otvorenosti gospodarstva i dugoročnog ubrzanog rasta, odnosno superiornost liberalizacije u odnosu na protekcionizam. Postoje međutim i suprotna mišljenja. Tako List iznosi teorijske argumente za slučaj kad liberalizirana međunarodna trgovina može imati štetan utjecaj na rast gospodarstva. On tvrdi da pozitivni efekti međunarodne razmjene vrijede u slučaju da se radi o trgovini između zemalja s jednakim stupnjem razvijenosti. U suprotnom je slobodna trgovina korisna za zemlju na višoj razini tehnološkog napretka, dok je štetna za zemlju na nižoj razini tehnološkog napretka.

Unatoč ovakvim izdvojenim razmišljanjima, ekonomski pokazatelji razvijenih zemalja potvrđuju da je osnovni preduvjet za dugoročan rast nacionalnih ekonomija uključenost u međunarodne tokove roba, usluga i kapitala, odnosno razvijanje otvorene ekonomije (Gylfason, 1997; Koves, Marer, 1991, str.125). Pojam otvorenosti ili otvorene ekonomije često se koristi i kao sinonim za razinu liberaliziranosti vanjskotrgovinske razmjene zemlje.

Znanstvena istraživanja pokazuju da su otvorene privrede u zadnjim desetljećima rasle mnogo brže od zatvorenijih privreda. Zemlje sa razvijenom međunarodnom razmjenom imaju temeljne koristi na četiri područja (Knight, Scacciavillani, 1998, str.7):

- veliko međunarodno tržište omogućava prelijevanje tehnološkog znanja iz inozemstva;
- korištenje ekonomije opsega u području istraživanja i razvoja;
- poticaj za nove inovacije i nove proizvode;
- bolja informiranost i brži protok informacija.

Otvorenost neke privrede može se iskazati brojnim pokazateljima, prikazanim u tablici 1.

Tablica 1. Pokazatelji otvorenosti privrede

Pokazatelji otvorenosti	Izračun pokazatelja
Vanjskotrgovinski koeficijent	Izvoz roba i usluga/bruto domaći proizvod (%)
Saldo tekućeg računa	Saldo tekućeg računa/bruto domaći proizvod (%)
Međunarodne devizne rezerve	Devizne rezerve/bruto domaći proizvod (%) Devizne rezerve/uvoz roba i usluga (%)
Vanjski dug	Vanjski dug/bruto domaći proizvod (%) Vanjski dug/izvoz roba i usluga (%)
Odnos deviznih rezervi i vanjskog duga	Devizne rezerve/vanjski dug

Izvor: Babić, 1993; Babić, 1995.

Razvijanje otvorene ekonomije i porast značenja međunarodne razmjene imali su značajan utjecaj i na području turizma. Promjene koje su se događale u proizvodnim djelatnostima tijekom dvadesetog stoljeća vrlo su slične promjenama u turizmu.

Početak dvadesetog stoljeća u kapitalističkim društvima dolazi do velikih promjena uslijed razvoja tehnike i tehnologije, brojnih inovacija, novih proizvoda, znanstvenih otkrića, te uvođenja serijske proizvodnje. Na tržištima se javljaju mala poduzeća, koja ubrzo povećavaju opseg svog poslovanja nastojeći sve više smanjiti fiksne troškove i osvojiti nova tržišta zahvaljujući cjenovnoj konkurenciji.

U posljednjih desetak godina ovog stoljeća se pored velikih monopolističkih poduzeća, pojavljuje sve više malih i srednjih poduzeća koja svojom učinkovitošću postaju konkurentna velikim poduzećima. Zbog male tržišne veličine ona se lako i brzo prilagođavaju tržišnim promjenama, otvorena su za novosti, ulažu u tehnološki razvoj, otvaraju nova radna mjesta. Cjenovna konkurencija je postala neučinkovita, te se javljaju novi oblici necjenovne konkurencije poput borbe za kupca pomoću reklame, diferencijacija proizvoda, naglasak na kvaliteti proizvoda i uslužnost prema individualnom kupcu.

Sličan razvojni koncept uočava se i na području turizma. Tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina ovog stoljeća naglašena je faza homogenizacije turističkog proizvoda i razvoja masovnog turizma. Nastaju velika turistička poduzeća koja izlaze na međunarodno tržište, motivirana ostvarenjem viših profitnih stopa. No kao i u ostalim djelatnostima, tako i u turizmu, u suvremenim uvjetima primarni naglasak mora biti na razvijanju konkurentskih prednosti zemlje i individualnom pristupu potrošaču diferenciranim turističkim proizvodom. Pokazalo se da je to najuspješnija strategija za ostvarenje rasta turističkih pokazatelja, čime se pozitivno utječe na ukupni ekonomski rast zemlje.

U turističkoj literaturi dan je naglasak na komparativne i konkurentske prednosti koje potiču turistički razvoj zemlje. Komparativne prednosti obuhvaćaju tzv. primarnu turističku

ponudu, odnosno prirodne, kulturne i društvene privlačnosti zemlje. Konkurentske prednosti obuhvaćaju tzv. sekundarnu turističku ponudu odnosno turističku infrastrukturu, te ljudske resurse i menadžment u turizmu. Obje vrste turističke ponude su međuovisne; tako se bez turističke infrastrukture turističke privlačnosti ne mogu prodati na turističkom tržištu i obrnuto bez privlačnosti turistička infrastruktura nema turističke svrhe.

Komparativne i konkurentske turističke prednosti potiču turističku potražnju na globalnom tržištu. Zahvaljujući njima turistička zemlja ostvaruje svoje mjesto u međunarodnoj turističkoj razmjeni. Važno je naglasiti da se vrijednosti elemenata komparativne prednosti ne umanjuju korištenjem turizma ako se vodi računa o negativnim eksternalijama turizma.

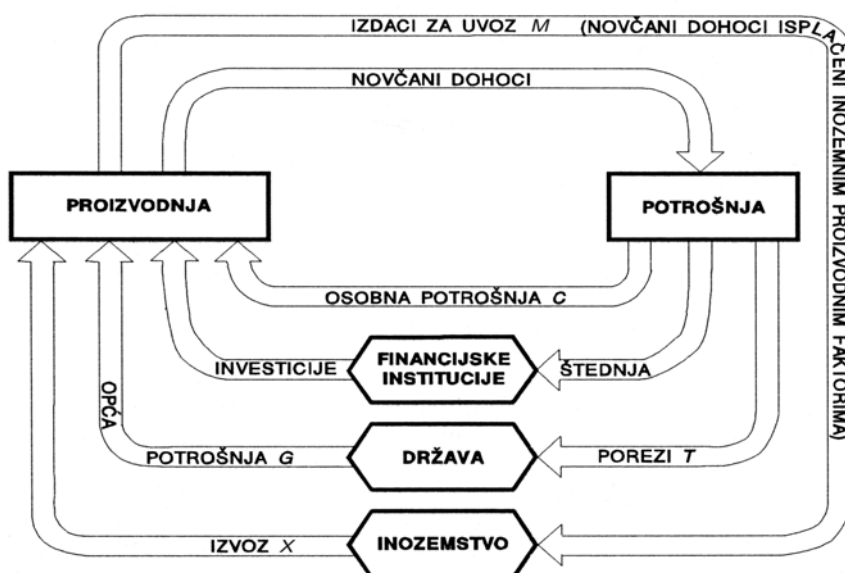
Na konkurentnost zemlje utječe osam najznačajnijih faktora: domaće gospodarstvo, internacionalizacija, vlada, financije, infrastruktura, menadžment, znanost i tehnologija, te stanovništvo. Sa stajališta turizma značenje ovih faktora se može objasniti kao:

- domaće gospodarstvo treba pratiti promjene na svjetskom turističkom tržištu i prilagođavati im se, čime se povećava konkurentnost domaćih poduzeća u turizmu;
- internacionalizacija kao faktor ima značenje za velika međunarodna poduzeća u turizmu koja posluju globalno, primjerice veliki hotelski lanci;
- vlade država značajne su za političko, ekonomsko i socijalno okruženje koje je značajno za kontinuirani i rastući dolazak stranih turista;
- financijski sustav zemlje mora biti razvijen i poticajan za ulazak stranih investicija na području turizma;
- infrastruktura je važan preduvjet za ukupan razvoj gospodarstva, a od velike je važnosti za razvoj turizma, ona obuhvaća ne samo prometnu infrastrukturu već i komunikacijsku infrastrukturu koja treba biti razvijena za pružanje brzih i točnih informacija turistima;
- uspješan menadžment je značajan faktor za razvoj turizma; to je osnova za povećanje kvalitete međunarodnog turizma;
- znanost i tehnologija su značajni za uvođenje novih tehnologija u turizmu, u smislu modernizacije tehnoloških procesa u hotelima i slično;
- stanovništvo je značajan faktor sa stajališta obrazovne strukture i razvijanja pozitivnog stava prema međunarodnom turizmu; čim je obrazovna struktura viša to je i veća vjerojatnost da će doći do povećanja konkurentnosti na međunarodnom turističkom tržištu zbog pružanja kvalitetnije turističke usluge.

2.1. UTJECAJ MEĐUNARODNE RAZMJENE NA NACIONALNI PROIZVOD S NAGLASKOM NA TURIZAM

Ekonomski rast i međunarodna razmjena usko su povezani. Međunarodna razmjena može ubrzati ekonomski rast, ako izvoz ima tendenciju bržeg rasta od uvoza ili ga, u suprotnom, kočiti. Ako je izvoz veći od uvoza, znači da je domaća proizvodnja veća od domaće potrošnje. Zbog toga svaka promjena neto izvoza ili neto uvoza rezultira u, ceteris paribus, odgovarajućim promjenama nacionalnog proizvoda. Što god je veći udio neto izvoza ili neto uvoza u domaćem proizvodu, to su i fluktuacije domaćeg proizvoda veće. Značenje međunarodne razmjene i kružni tijek procesa reprodukcije otvorene privrede prikazan je na slici 1.

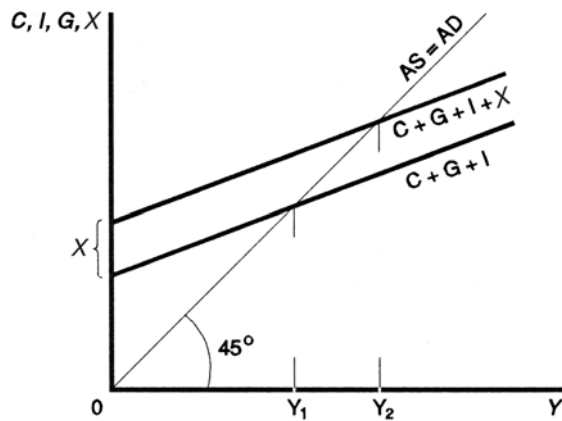
Slika 1. Analiza kružnog tijeka privredne aktivnosti otvorene privrede

Izvor: Babić, 1995, str.136.

Autonomno povećanje priliva od međunarodnog turizma, u uvjetima nepotpune zaposlenosti, ima direktne i multiplikativne efekte na nacionalni proizvod, kao i povećanje bilo koje druge komponente autonomne potrošnje i izvoza. Povećanje agregatne potrošnje za priliv od međunarodnog turizma povećava ravnotežni nacionalni proizvod, što je prikazano na slici 2.

Slika 2. Utjecaj izvoza na nacionalni proizvod

Legenda:

Cosobna potrošnja

I domaće bruto investicije

G javna potrošnja

X izvoz

Y bruto nacionalni proizvod

AS agregatna ponuda

AD ... agregatna potražnja

Izvor: Babić, 1995, str.384

Uvoz robe i usluge nema multiplikativnih efekata na stvaranje nacionalnog proizvoda. U situaciji nepotpune zaposlenosti, uvoz roba i usluga znači gubitak multiplikativnih efekata koji bi nastali eventualnom supstitucijom uvoza domaćom proizvodnjom. Jedan dio uvoza, međutim, nije moguće supstituirati (iz ekonomskih, tehničkih ili drugih razloga) domaćom proizvodnjom. To je tzv. nekonkurentni uvoz i on je funkcija domaće proizvodnje. Odliv od međunarodnog turizma spada pod kategoriju uvoza robe i usluga.

Pretpostavimo li linearnu zavisnost ukupnog uvoza od domaćeg proizvoda, funkcija uvoza glasi:

$$M = M_0 + m \times Y$$

gdje je:

M uvoz

M_0 autonomni uvoz

m granična sklonost uvozu; gdje je $0 < m < 1$

Makroekonomski model otvorene ekonomije glasi:

$$Y = C + I + G + X - M$$

Razlika između izvoza i uvoza ($X-M$) naziva se vanjskotrgovinska bilanca. Ako je izvoz veći od uvoza ona je pozitivna; u slučaju da je $X=M$ ona je u ravnoteži, odnosno u slučaju da je izvoz manji od uvoza vanjskotrgovinska bilanca je u deficitu.

Iz prethodne relacije slijedi da se eventualna razlika između narodnog proizvoda Y i domaćih komponenti autonomne potrošnje ($C+I+G$) pokriva saldom vanjskotrgovinske bilance ($X-M$).

$$Y - (C + I + G) = X - M$$

Prilikom formiranja makroekonomskog modela polazimo od pretpostavke male zemlje, te se izvoz tretira kao egzogena varijabla, čija veličina ovisi o mogućnosti plasiranja domaćih proizvoda na svjetsko tržište.

U slučaju da i komponentu uvoza tretiramo kao autonomnu komponentu, vanjskotrgovinska razmjena utjecat će na multiplikativno povećanje, odnosno smanjenje nacionalnog proizvoda zavisno od odnosa između X i M :

$$\frac{dY}{d(X - M)} = \frac{1}{1 - \beta(1 - t)}(X - M)$$

gdje je:

t porezna stopa

α autonomna potrošnja

β granična sklonost potrošnji

Ako je jedan dio uvoza ovisan o domaćoj proizvodnji polazi se od pretpostavke da je autonomni uvoz nula, te funkcija uvoza glasi:

$$M = mY$$

Polazni model za izračun vanjskotrgovinskog multiplikatora tada glasi (Babić, 1995, str.387; Smeral, 1995, str.21):

$$Y = C + I + G + X - M$$

$$C = \alpha + \beta \times Yd$$

$$Yd = Y(1-t)$$

$$M = mY$$

Iz modela slijedi vrijednost multiplikatora:

$$\frac{1}{(1 - \beta(1-t) + m)}$$

Povećanje bilo koje komponente autonomne potrošnje (α , I , G , X) za jednu jedinicu dovesti će do povećanja nacionalnog proizvoda za veličinu multiplikatora. Multiplikator otvorene privrede manji je od multiplikatora zatvorene privrede, što znači da uvoz djeluje na smanjenje multiplikatora, a time i na smanjenje amplituda u cikličkom kretanju narodnog dohotka. Na taj način uvoz smanjuje i mogući porast narodnog dohotka koji rezultira iz jediničnog povećanja bilo koje komponente autonomne potrošnje, ali i moguće opadanje narodnog dohotka uvjetovano smanjenjem bilo koje komponente autonomne potrošnje, primjerice u recesiji.

$$\frac{1}{1 - \beta(1-t) + m} < \frac{1}{1 - \beta(1-t)} < \frac{1}{1 - \beta}$$

Ako se funkcija uvoza izrazi kao funkcija raspoloživog nacionalnog dohotka $M = m \times Yd$ slijedi vrijednost multiplikatora (Smeral, 1995, str.22):

$$\frac{1}{(1 + (m - \beta)(1-t))}$$

Budući je $\frac{1}{(1 + (m - \beta)(1-t))} > \frac{1}{(1 - \beta(1-t) + m)}$ slijedi da su multiplikativni efekti veći u slučaju izražavanja nekonkurentnog uvoza kao komponente raspoloživog nacionalnog proizvoda.

Zaključno, devizni priliv od turizma multiplikativno utječe na povećanje nacionalnog proizvoda i tretira se kao izvozna komponent, dok devizni odliv od turizma ili uvoz za potrebe turizma utječe na smanjenje nacionalnog proizvoda i tretira se kao uvozna komponenta u makroekonomskom modelu otvorene privrede.

2.2. TURIZAM KAO SLOŽENA DRUŠTVENO-EKONOMSKA POJAVA

Počeci razvoja turizma datiraju još iz perioda humanizma i renesanse, budući se u navikama putnika iz tog vremena može uočiti sličnost s željama i navikama suvremenog turista. Preteče suvremenih turista tijekom 17. i 18. stoljeća bili su i članovi plemstva, čija su djeca odlazila na obrazovanje u inozemstvo. U doba romantizma u turističke tijekove se uključuju brojni pjesnici, književnici, filozofi, slikari i drugi umjetnici (neki od njih su J.J.Rousseau, Goethe, Chateaubriand, Byron, Heine, Dumas, Stendahl, Wagner, Ruskin, Nietzsche i drugi).

O turizmu, u suvremenom smislu, se može govoriti tek kada je dostignut određeni stupanj društveno-ekonomskog razvitka, te se u turističke tijekove mogao uključiti veći broj ljudi, a zadovoljena su dva bitna preduvjeta: slobodno vrijeme i financijska sredstva. Iz novonastalih potreba ljudi i navika putovanja razvila se sredinom 19. stoljeća, vrsta putovanja koja se može nazvati turizmom. To je putovanje radi odmora, razonode, zabave, kulturnih i sličnih potreba, te rekreacije tijela i duha. Ljudske potrebe i navike su osnovne determinante obilježja turista i odrednice za kreiranje turističke ponude i potražnje u suvremenim uvjetima.

Od brojnih definicija turizma izdvajamo definiciju Waltera Hunzikera i Kurta Krapfa iz 1942.godine, koju je 1954.godine prihvatilo i Međunarodno udruženje znanstvenih turističkih eksperata AIEST, a koja glasi: "Turizam je skup odnosa i pojava koje proizlaze iz putovanja i boravka posjetilaca u nekom mjestu, ako se tim boravkom ne zasniva stalno prebivalište i ako s takvim boravkom nije povezana nikakva njihova privredna djelatnost" (Hunziker, Krapf, 1942, str.21).

Kontinuirani ekonomski napredak i brzi turistički razvoj tijekom 20. stoljeća doveli su do potrebe za proširenjem definicije turizma, te su turistički stručnjaci i Svjetska turistička organizacija na Međunarodnoj konferenciji u Ottawi 1991. godine prihvatili dopunjenu definiciju turizma koja glasi: "Turizam je splet odnosa i pojava, povezanih sa aktivnošću osoba, koje putuju i borave izvan mjesta stalnog prebivališta neprekidno do najviše godine dana iz osobnog zadovoljstva, poslovnih i drugih razloga" (Recommendations on Tourism Statistics, 1994, str.40).

Time je otvorena mogućnost da se turizmom može proglasiti sve što je u funkciji podmirjenja turističkih potreba, tj. skup djelatnosti na receptivnom području koje zadovoljavaju određenu potrebu potrošača¹.

Pojam posjetitelja, putnika ili turista je drugi temeljni pojam u ekonomici turizma. Definicija i njezin obuhvat, te termini koji su se koristili za navedeni pojam mijenjali su se i dopunjavali tijekom vremena. Definicija pojma posjetitelj, prema međunarodnoj

¹usporediti sa definicijama turizma Lundberg et al., 1995, str.4-9; Witt, Moutinho, 1994, str.1-7; Burkart, Medlik, 1974, str.3-24.

konferenciji Svjetske turističke organizacije u Ottawi iz 1991. godine glasi: “Posjetiteljima nazivamo sve vrste putnika koji putuju iz turističkih razloga. Posjetitelj je osoba koja putuje u neko mjesto koje se razlikuje od njegove uobičajene sredine, na rok manji od 12 mjeseci, s bilo kojim ciljem putovanja, osim obavljanja djelatnosti koja mu se plaća iz izvora u posjećenom mjestu “ (Recommendations on Tourism Statistics, 1994, str.47). Posjetitelji se dijele na dvije kategorije: turisti (posjetitelji koji prenoće u posjećenom mjestu) i jednodnevni posjetitelji (izletnici, ekskurzionisti). Klasifikacija posjetitelja prikazana je na slici 3.

Turist je svaka osoba koja u mjestu izvan svoje uobičajene sredine provede najmanje jednu noć u ugostiteljskom ili drugom objektu za smještaj gostiju, radi odmora ili rekreacije, zdravlja, studija, sporta, vjere, porodice, poslova, javnih misija i skupova (Recommendations on Tourism Statistics, 1994, str.50).

Turistima se ne smatraju (Recommendations on Tourism Statistics, 1994, str.53):

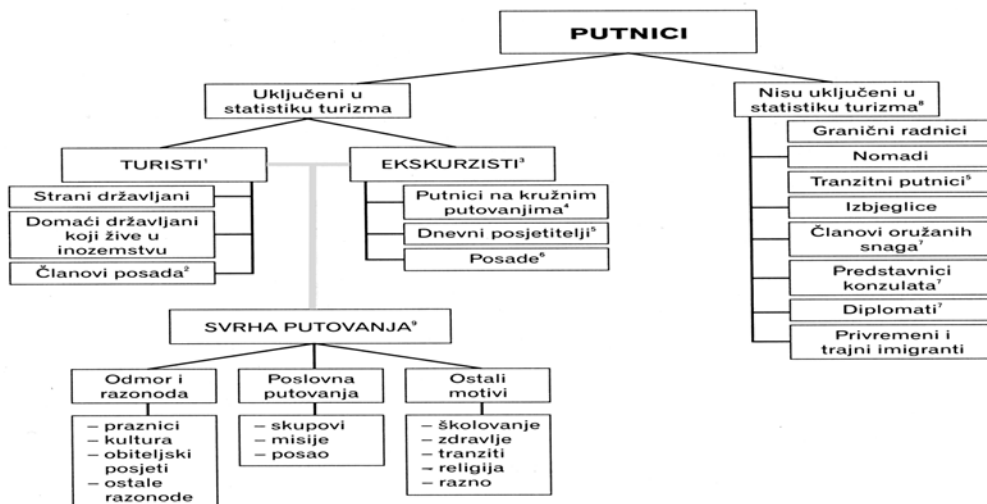
- osobe koje ulaze ili napuštaju zemlju kao migranti, uključujući uzdržavane osobe koje ih prate ili im se pridružuju;
- pogranični radnici s mjestom stalnog prebivališta u stranoj zemlji, a mjestom rada u datoj zemlji;
- diplomati, konzularni predstavnici i članovi vojnih snaga kada putuju iz svoje matične zemlje u zemlju gdje obavljaju posao i obratno, uključujući i kućansku posluhu i uzdržavane osobe koje ih prate ili im se pridružuju;
- osobe koje putuju kao prognanici;
- osobe u tranzitu koje formalno ne ulaze u zemlju kroz kontrolu putovnica, kao što su putnici u zračnom tranzitu;
- rezidenti koji putuju u drugo mjesto unutar zemlje s namjerom da se tamo stalno nastane;
- rezidenti koji putuju na privremeni rad u podružnice poduzeća unutar date zemlje;
- rezidenti koji putuju u drugo mjesto s namjerom obavljanja aktivnosti koja je financirana iz mjesta prebivališta;
- rezidenti koje redovito ili često putuju između susjednih mjesta na rad ili studij;
- nomadi i osobe bez stalnog prebivališta;
- vojnici na manevrima.

Strani turisti se klasificiraju prema zemlji prebivališta. Zemlja prebivališta je zemlja u kojoj je osoba stalno nastanjena u posljednjoj godini, odnosno, u kojoj osoba živi kraći vremenski period i namjerava se vratiti unutar 12 mjeseci i nastaviti ondje živjeti. Sa statističkog stajališta ovom se načelu daje prednost u odnosu na zemlju nacionalnosti ili državljanstva. To znači da se državljani koji imaju prebivalište u inozemstvu i borave kraći period u svojoj rodnoj zemlji svrstavaju u strane turiste (Recommendations on Tourism Statistics, 1994, str.54; Methodological Guidelines in Basic Tourism and Travel Statistics, 1996, str.15).

Domaćim turistima se smatraju osobe koje putuju unutar svoje zemlje, ali izvan svoje uobičajene sredine tijekom vremenskog perioda koji ne prelazi 12 mjeseci i koji putuju iz

turističkih razloga. Izletnik je osoba koja putuje i boravi izvan svoje uobičajene sredine, ali ne noći u kolektivnim ili privatnim jedinicama za smještaj u mjestu boravka.

Slika 3. Statistička klasifikacija posjetitelja

- (1) Posjetitelji koji borave najmanje jednu noć u zemlji koju posjećuju, ali kraće od jedne godine.
- (2) Strane posade aviona ili brodova koje koriste smještaj u zemlji koju posjećuju
- (3) Posjetitelji koji ne noće u posjećenoj zemlji iako postoji mogućnost posjete tijekom dana ili više dana i koji se vraćaju na svoj brod ili vlak da bi prespavali
- (4) Uobičajeno uključeni u ekskurzioniste, to su osobe na krstarenju koje noće na brodu a mogu biti i u više jednodnevnih izleta.
- (5) Posjetitelji koji dolaze i odlaze istog dana
- (6) Posade koje nisu rezidenti zemlje koju posjećuju i koji ostaju u zemlji samo za jedan dan
- (7) Putnici koji putuju iz zemlje domicila u drugu zemlju na dužnost i obratno (uključujući kućnu posluđu i uzdržavanu pratnju)
- (8) Putnici koji ne napuštaju tranzitno područje zračnih ili brodskih luka. U određenoj zemlji, tranzit može uključivati i boravak od jednog ili više dana. U tom slučaju oni trebaju biti uključeni u statistiku posjetitelja.
- (9) Glavni motivi posjeta prema definiciji Konferencija UN u Rimu 1963.

Izvor: Collection and Compilation of Tourism Statistics, 1995, str.21

2.3. EKONOMSKE FUNKCIJE TURIZMA

Trendovi kretanja turizma uvjetovali su da se ovom ekonomskom i društvenom fenomenu pristupi sa velikom pozornošću i to sa različitih znanstvenih aspekata. Za ekonomiste je najznačajnije istraživanje ekonomskih efekata turizma, a polazišna osnova istraživanja uvijek je turist potrošač.

Glavne ekonomske funkcije turizma su (Marković, 1972, str.31):

- multiplikativna funkcija;
- induktivna funkcija;
- konverzionna funkcija;
- funkcija zapošljavanja u tercijarnim djelatnostima;
- funkcija u razvijanju privredno nerazvijenih područja;
- djelovanje turizma na uravnoteženje robno-novčanih odnosa;
- funkcija turizma u međunarodnoj ekonomskoj razmjeni, posebno s gledišta platne bilance.

Najuočljivije djelovanje turizma na ekonomsku aktivnost povezano je s turističkom potrošnjom, koju turisti ostvaruju na turističkom putovanju za vrijeme privremenog boravka (Wagner, 1997, str.600). Podmirenje te potrošnje, u receptivnim turističkim zemljama,

zahtijeva angažman više djelatnosti čijim proizvodima i uslugama turisti neposredno podmiruju svoje potrebe (Dwyer, Forsyth, 1997, str.230). Posredno se za podmirenje te potrošnje, kroz složeni sistem međusektorskih odnosa, uključuje, s većim ili manjim intenzitetom, cjelokupna privredna struktura zemlje (Manente, Mingetti, 1998, str.53; Hitrec, 1999, str.3). Turistički prihodi povećavaju ukupni domaći proizvod zemlje, kako prelijevanjem već stvorenog dohotka, kroz domaću i inozemnu turističku potrošnju, tako i stvaranjem novostvorene vrijednosti, zaposlenosti, osobne potrošnje i državnih prihoda (Faulken, Valerio, 1998, str.32).

Vežano za temu ovog magistarskog rada značajno je naglasiti da je problematika turističke potrošnje i njezinih posljedica na ekonomiju zemlje uvoznice i izvoznice turističkih usluga usko povezana sa problematikom platne bilance u kojoj se evidentiraju devizni prilivi i rashodi od turističke potrošnje. Ovisno o komparativnim i konkurentskim prednostima za razvoj turizma, ekonomskoj politici zemlje i stanju pojedinih stavaka platne bilance, zemlje mogu ostvarivati pozitivan ili negativan devizni učinak od turizma. Uobičajeno je da tradicionalne receptivne turističke zemlje ostvaruju pozitivan devizni učinak od turizma, što značajno doprinosi uravnoteženju njihove tekuće bilance i ukupne platne bilance. S druge strane emitivne turističke zemlje, često su zbog ekonomskih razloga, motivirane za povećanje deviznog odliva od turizma, što također doprinosi uravnoteženju njihove platne bilance.

Iz navedenog slijedi, da je u analizi pojedinih ekonomskih funkcija turizma, pa tako i funkcija turizma u međunarodnoj ekonomskoj razmjeni, ograničavajuće ako se pristupi samo s tog aspekta, budući je ova funkcija direktno povezana sa multiplikativnom i induktivnom funkcijom, a posredno i sa svim ostalim funkcijama turizma.

S gledišta ekonomskih funkcija turizma, javlja se potreba redefiniranja pojma turizma, a veliki broj autora opredjeljuje turizam kao turističku industriju. Pojam turistička industrija u tom slučaju obuhvaća sve djelatnosti koje proizvode proizvode i usluge za turiste.

U svjetskim i europskim okvirima postoje dvije temeljne klasifikacije djelatnosti u kojima turizam nema svoje samostalno područje. Prva je klasifikacije Ujedinjenih naroda koju su izradili stručnjaci njihove statističke službe (UNSTAT) pod nazivom International Standard Industrial Classification of all Economic Activities (ISIC). Druga je klasifikacija Europske unije koju su izradili stručnjaci statističke službe (EUROSTAT), pod nazivom Nomenclature Generale des Activites economiques dans le Communantees Europeenes (NACE).

Iz navedenih klasifikacija moguće je definirati dva područja za potrebe istraživanja turizma:

- sektor HORECA/TA (**H**OTels and similar establishments-područje H, **R**Estaurants, **C**Afes and bars-područje H i **T**ravel **A**gencies-područje I, razred 63.30);
- ostale djelatnosti direktno ili indirektno povezana s turizmom, koje nisu obuhvaćene u HORECA/TA.

Za potrebe analize turizma u Republici Hrvatskoj mogu se izdvojiti najznačajnije djelatnosti, iz Nacionalne klasifikacije djelatnosti (Zakon o nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti, 1995):

- hoteli i restorani (područje H-uključuje djelatnost svih smještajnih jedinica: hoteli, moteli, kampovi, omladinski hoteli, učenički domovi, restorani, barovi, kantine, catering);
- djelatnosti putničkih agencija i turoperatora (područje I, podrazred 63.301);
- djelatnosti putničkih agencija posrednika (područje I, podrazred 60.302);
- djelatnosti turističkih vodiča i ostale usluge turistima (područje I, podrazred 60.303);
- djelatnosti medicinske i stomatološke prakse (područje N, razredi 85.12 i 85.13);
- upravljanje sportskim arenama i stadionima (područje O, razred 92.61);
- djelatnosti marina (područje O, podrazred 92.621);
- djelatnosti kockaranja i klađenja (područje O, razred 92.71).

Turizam multiplikativno utječe na sve druge djelatnosti, s većim ili manjim udjelom, no kvantitativno izračunavanje značenja turizma moguće je korištenjem određenih matematičkih metoda (input-output metoda), koje kao i sve metode imaju određene pretpostavke od kojih se polazi u istraživanju, a što ograničava primjenu rezultata istraživanja (Zhou, 1997, str.78). Ispitivanje multiplikativnih efekata turizma česta je tema istraživanja na području turizma. Sistematični pristup značenja metode da li su Archer i Fletcher (Archer, Fletcher, 1996, str.32; Archer, 1995, str.20), a aplikativni izračun multiplikatora izveden je za Južnu Koreju (Choong-Ki, Kwon, 1995), Izrael (Freeman, Sultan, 1997), Mauricius (Durberry, 2002), Bermuda (Archer, 1995), Sejšele (Archer, Fletcher, 1996), Republiku Hrvatsku (Jurčić, 1998) i brojne druge zemlje.

Svjetska turistička organizacija je za potrebe praćenja turističke industrije početkom devedesetih ponudila metodološki obrazac SICTA (Standard International Classification of Tourism Activities), koji predstavlja dopunu klasifikacija djelatnosti ISIC i NACE, gdje su sve nacionalne djelatnosti definirane ovisno o sudjelovanju u ponudi turističkih proizvoda i usluga. No niti klasifikacijom SICTA nije uspostavljena sektorska osnova turističke djelatnosti, budući je središte istraživanja u turističkoj potrošnji i turističkom potrošaču, a ne u turističkoj proizvodnji.

Osim metodologije SICTA, za istraživanje ekonomskih funkcija turizma Svjetska turistička organizacija, u suradnji sa organizacijama OECD i UN, razvila je i metodologiju satelitskih turističkih računa (Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework, 2001). Ova metodologija ima polazišne elemente sukladne sa Sustavom društvenih računa Ujedinjenih naroda (1993 SNA). Satelitski turistički račun temelji se na ravnoteži između potražnje za robom i uslugama od strane turista i njihove ponude, a s ciljem da se istraži kako ta ponuda utječe na sve ostale ekonomske aktivnosti (Frechtling, 1999).

Satelitski turistički račun za jednu zemlju treba dati slijedeće informacije:

- izračun makroekonomskih agregata za definiranje ekonomskog značenja turizma: dodana vrijednost od turizma, turistički bruto domaći proizvod;
- detaljne informacije o turističkoj potrošnji i kako se ona zadovoljava –iz domaćih izvora ili uvoza;
- proizvodni račun turističke industrije sa brojem zaposlenih i vezom sa ostalim ekonomskim aktivnostima;
- informacije za ekonomske analize turizma na nacionalnoj i međunarodnoj razini;
- vezu između ekonomskih podataka i drugih baza podataka (migracijska statistika, broj vozila).

Unatoč nastojanjima Svjetske turističke organizacije i turističkih djelatnika na unapređenju statističke metodologije i praćenja turizma, većina statističkih istraživanja iz područja turizma i dalje je usmjerena na prikupljanje, obradu i publiciranje podataka o broju turista i noćenja u smještajnim objektima. Za potrebe sustavnog praćenja turizma od velike pomoći su i drugi statistički sustavi kao što su migracijska statistika, statistika kućanstva, sustav nacionalnih računa, bilanca plaćanja i statistika prometa.

2.4. ZNAČENJE USLUŽNOG SEKTORA ZA MEĐUNARODNU RAZMJENU S NAGLASKOM NA TURIZAM

Od početka 20.stoljeća ekonomski razvoj uzrokuje smanjenje značenja primarnih djelatnosti (poljoprivreda, šumarstvo, lov i ribolov, rudarstvo), uz tendenciju rasta značenja sekundarnog sektora. U posljednjim desetljećima 20. stoljeća dolazi do izrazito dinamičkog razvoja svjetske ekonomije, a dominantan ekonomski sektor postaju uslužne djelatnosti.²

Temeljni pojam uslužnog sektora je pojam usluga. Usluge obuhvaćaju heterogenu skupinu proizvoda i usluga koje je teško objediniti jednostavnom definicijom. Definicija usluga prema Sustavu nacionalnih računa (1993 SNA) glasi: "Usluge nisu odvojeni entiteti nad kojima mogu biti ustanovljena vlasnička pravila. Njihova prodaja ne može biti odvojena od njihove proizvodnje. Usluge su heterogeni outputi proizvedeni prema zahtjevu potrošača, a tipično za njih je da se sastoje od promjena u stanju potrošačke jedinice koje je rezultat aktivnosti proizvođača izvršene na traženje potrošača. Do konačnog završetka njihove proizvodnje usluge moraju biti isporučene potrošačima" (Sustav nacionalnih računa 1993, 1997, str.175).

Uslužni sektor ostvaruje rastuće stope rasta najviše zahvaljujući međunarodnoj razmjeni i trendu globalizacije svjetske ekonomije. Globalizacija svjetske ekonomije direktno je potaknuta velikim napretkom u prijevoznj i komunikacijskoj tehnologiji, liberalizaciji trgovine i investicijama, promjenama u organizaciji poduzeća i strategijama, te promjenama u ljudskim potrebama i navikama.

Konvencionalna definicija globalizacije podrazumijeva proces otvaranja i liberalizacije nacionalnih finansijskih tržišta i njihova stapanja u globalno tržište kapitala. Ponekad se pod tim pojmom podrazumijeva međunarodna integracija dobara, usluga, tehnologije, rada i kapitala, te se u tom slučaju govori o globalizaciji u širem smislu (Slaughter, Swagel, 1997, str.1). U globalnim transformacijskim procesima uslužni sektor zauzima značajno mjesto kao jedno od najprodulzivnijih ekonomskih područja.

Zbog rastuće važnosti usluga, na inicijativu Ujedinjenih naroda, izrađena je metodologija statističkog praćenja međunarodne trgovine uslugama pod nazivom Manual on Statistics of International Trade in Services. Poticaj izradi ovog priručnika dala je Svjetska trgovinska organizacija (World Trade Organization), koja je 1995. godine objavila pravila ponašanja zemalja u međunarodnoj razmjeni usluga, poznata pod nazivom GATS (General Agreement on Trade in Services)³.

²Do 1935.godine te su se djelatnosti nazivale tercijarnim djelatnostima, sve dok A.G.Fischer nije predložio naziv uslužne djelatnosti.

³Osim navedenog dokumenta Svjetska trgovinska organizacije objavila je još dva značajna dokumenta za međunarodnu razmjenu: GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) donešen 1994.godine za robnu razmjenu i TRIPS (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) iz 1995.godine.

Prema međunarodnim standardima GATS, pružanje usluga može se ostvariti na četiri načina (General Agreement on Trade in Services, 1995, str.35):

1. Usluga u inozemstvo (Cross Border Supply)-u ovom slučaju potrošač ostaje u svojoj domicilnoj zemlji, dok usluga prelazi iz jedne zemlje u drugu. Isporuka usluge može biti preko telefona, faksa, Interneta, televizije ili slanjem dokumenta, diska ili trake preko granice;
2. Potrošnja u inozemstvu (Consumption Abroad)-u ovom slučaju potrošač odlazi u nerezidentnu zemlju, gdje konzumira uslugu. Primjer su turističke usluge, zdravstvene usluge strancima, učenje stranih jezika, popravak brodova u stranim lukama;
3. Komercijalna prisutnost (Commercial Presence)-pružanje usluge u stranoj zemlji posredstvom stranog poduzeća registriranog u toj zemlji;
4. Prisutnost fizičke osobe (Presence of Natural Person)-pružanje usluge u stranoj zemlji posredstvom strane fizičke osobe u toj zemlji.

Praćenje i analiziranje međunarodne razmjene usluga slabije je razvijeno u odnosu na međunarodnu razmjenu roba, kako zbog složenosti obuhvata uslužnih djelatnosti, tako i zbog zaostajanja u primjeni metodoloških alata za praćenje uslužnih djelatnosti. Statističko praćenje i iskazivanje podataka o međunarodnim uslugama temeljeno na zajedničkim standardima, treba biti cilj svake nacionalne ekonomije, a preporuka je Ujedinjenih naroda da se primjenjuju slijedeći postupci i metode (Manual on Statistics of International Trade in Services, 2001, str.18):

- praćenje platne bilance prema metodologiji objavljenoj u petom izdanju Priručniku o platnim bilancama (Balance of Payments Manual);
- izraditi i pratiti proširenu platnu bilancu praćenja usluga (Extended Balance of Payments for Services) i to prvenstveno za uslužne djelatnosti koje su značajne za pojedinu zemlju;
- pratiti statistiku investiranja u inozemstvo (Foreign Direct Investment Statistics);
- uvesti Statistiku međunarodne razmjene multinacionalnih kompanija (Foreign Affiliate Trade Statistics, FATS) i pratiti osnovne varijable: prodaja, output, zaposlenost, dodana vrijednost, izvoz i uvoz roba i usluga, broj poduzeća;
- uspoređivati podatke o međunarodnoj razmjeni usluga između partnerskih zemalja;
- razvrstati podatke o međunarodnoj razmjeni usluga prema navedena četiri oblika usluga.

Iskazano u brojkama međunarodna razmjena ima izrazitu tendenciju rasta. Navedeni trend je posebno naglašen tijekom dvadesetog stoljeća. Međunarodna razmjena i proizvodnja intenzivno rastu nakon II svjetskog rata. U razdoblju između 1980-2001. godine međunarodna razmjena roba i usluga je rasla po stopi od 5,6% godišnje, dok je svjetska proizvodnja rasla po stopi od 4,8% godišnje (vidi Prilog 1). U razdoblju između 1980-1985.

godine stope rasta bile su znatno niže, oko 1% godišnje, a najveće stope rasta bile su u razdoblju 1986-1990.godine, kada je međunarodna razmjena rasla sa 13,3% godišnje, a svjetska proizvodnja 10,5% godišnje. Posebno su uspješne bile 1986. i 1987. godina. Nakon uspješne prve polovice devedesetih godina, slijedi usporenje ekonomskog rasta u drugoj polovici. Tako je stopa rasta svjetske proizvodnje u razdoblju 1996-2001. godine iznosila svega 1% godišnje, budući je u 2001. godini došlo do usporavanja ekonomskog rasta. Procjene kretanja međunarodne razmjene i svjetske proizvodnje za 2002. i 2003. godinu su pozitivne, te se očekuje daljnji uzlazni trend kretanja ovih ekonomskih veličina.

Međunarodna robna razmjena ima dominantno značenje u svjetskoj međunarodnoj razmjeni. U razdoblju 1948-1973. godine svjetski izvoz robe povećao se godišnjom stopom od čak 9,64%, dok se svjetski uvoz robe povećavao stopom od 9,1% (vidi Prilog 2, Prilog 3). Najznačajnija svjetska regija za robnu razmjenu je Europa i to posebno Zapadna Europa, koja ostvaruje oko 40% svjetske međunarodne razmjene. Slijedi tržište Azije koje je u posljednjem desetljeću preuzelo drugu poziciju od Sjeverne Amerike, zahvaljujući brzom prilagodbi globalnom svjetskom tržištu. Najmanje udjele ostvaruju Latinska Amerika, Afrika i Bliski Istok.

Iako je međunarodna robna razmjena za oko četiri puta veća, izraženo u apsolutnim pokazateljima, u odnosu na razmjenu usluga, u posljednjim desetljećima dvadesetog stoljeća naglasak međunarodnih organizacija usmjeren je upravo na izučavanje i praćenje uslužnog sektora. Primarni doprinos uslužnog sektora usmjeren je na uravnoteženje međunarodne razmjene, budući veliki broj zemlja sa izraženim robnim deficitom, koristi pozitivan saldo bilance usluga za uravnoteženje tekućih bilanci.

Dok je u razdoblju između 1990-2001.godine robni izvoz rastao po godišnjoj stopi od 5,5%, rast komercijalnih usluga je iznosio 4,9% godišnje (vidi Prilog 4). Regionalna distribucija značenja komercijalnih usluga vrlo je nalik regionalnoj distribuciji robne razmjene. Na prvom mjestu je područje Zapadne Europe gdje se ostvaruje oko 45% svjetskog izvoza i uvoza komercijalnih usluga (vidi Prilog 5, Prilog 6). Slijede tržišta Sjeverne Amerike i Azije sa udjelom od oko 20%. Azija je veći uvoznik (oko 25%) nego izvoznik komercijalnih usluga (oko 21%). S druge strane Sjeverna Amerika je veći izvoznik (oko 22%) nego uvoznik komercijalnih usluga (oko 17%).

Za postizanje konkurentnosti na međunarodnom tržištu usluga značajni čimbenici su geografski položaj zemlje, te veličina i struktura domaće potražnje. Malim zemljama pruža se mogućnost unapređenja konkurentnosti kako u "klasičnim" uslugama, kao što su turizam i prijevoz, to još više u čitavom nizu proizvodnih usluga, koje prate proizvodnju i prodaju tzv.nestandardiziranih, odnosno diferenciranih proizvoda i usluga.

Može se postaviti teza o relativno većem značenju usluga za male zemlje nego što je to slučaj u velikim zemljama, bez obzira na dostignuti stupanj razvoja. Pritom se polazi od činjenice da male zemlje u pravilu raspolažu s nedovoljnom količinom i raznovrsnošću prirodnih resursa i kapitala neophodnih za razvoj sekundarnog sektora. Osim toga, usko

domaće tržište ograničava efekte ekonomije obujma. Stoga se nameće zaključak da male zemlje imaju komparativne prednosti za razvoj uslužnog sektora. Najbolja potvrda ovoj tezi je ekonomski razvoj azijskih zemalja, koje su se okrenule novim tehnologijama za globalno tržište.

Globalizacija pozitivno utječe i na međunarodni turizam. Suvremeni turist ima na raspolaganju sve veći broj atraktivnih turističkih destinacija, što značajno utječe na turistički proizvod. On se s jedne strane sve više individualizira, dok s druge strane dolazi do dodatne standardizacije turističkih usluga u međunarodnim okvirima (Keller, 1996, str.10). Brojčani pokazatelji potvrđuju tezu o izrazitom značenju turizma u međunarodnoj razmjeni usluga.

U razdoblju nakon II svjetskog rata broj turista se povećao za oko 27 puta, dok su se prihodi od turizma povećali za čak 220 puta. 1950. godine u turizam se uključilo oko 25 milijarde turista, dok je taj broj 2001. godine iznosio više od 692 milijarde turista (vidi Prilog 12). Intenzivne stope rasta svjetskog turizma sve do devedesetih godina iznosile su oko 8% godišnje. U razdoblju između 1980-1990. godine iznose 4,8% godine, a tijekom devedesetih godina 4,0% godišnje. Nakon izrazito uspješne turističke 2000. godine, zahvaljujući obilježavanju novog milenijuma, dolazi do turističke stagnacije u 2001. godini (vidi Prilog 13). Pad od oko 1% potvrda je teze da politička nestabilnost i politički utjecaji (terorizam) značajno utječu na kretanje turizma.

Europa je najznačajnije turističko emitivno i receptivno tržište. Prema udjelu stranih turista, udio europskog receptivnog tržišta se smanjuje od oko 70% tijekom pedesetih godina na oko 58% početkom 2001. godine. S druge strane, prihodi od turizma u Europi ostvaruju oko 50% svjetskih turističkih prihoda, sa blagom tendencijom pada (vidi Prilog 12). Prema dolascima stranih turista slijedi američko tržište i tržište Istočne Azija i Pacifika, čiji se udio od 7,5% u 1980. godini povećao na čak 16,6% u 2001. godini (vidi Prilog 14). Najizrazitije stope rasta broja turističkih dolazaka, tijekom devedesetih godina, zabilježene su u 2000. godini. Tako je stopa porasta broja dolazaka u Istočnoj Aziji te godine, u odnosu na prethodnu, iznosila 14,7%, na Bliskom Istoku 12,9%, Južnoj Aziji 11% (vidi Prilog 15).

Predviđanja kretanja turističkih dolazaka za idućih dvadeset godina su izrazito optimistične, te se u 2020. godini očekuje više od 1500 milijuna turista u svjetskim turističkim kretanjima (vidi Prilog 16). Uz Europu očekuje se porast značenja tržišta Istočne Azije i Pacifika, te porast putovanja u udaljene destinacije od 17,9% u 1995.godini, na 24,2% u 2020. godini.

Kompozicija vodećih turističkih destinacija u svijetu nije se značajnije mijenjala tijekom devedesetih godina. Na prvom mjestu je Francuska, koja je ostvarila 76,5 milijardi turističkih dolazaka ili 11% svjetskog udjela. Na drugom i trećem mjestu izmjenjuju se Španjolska i SAD, koje ostvaruju oko 7% svjetskog turističkog udjela. Slijedi Italija, Kina sa ulaznim trendom posljednjih godina, Velika Britanija, Ruska Federacija kao sve atraktivnija destinacija, Meksiko i Kanada (vidi Prilog 20). Smanjenje udjela Mađarske, Poljske i drugih europskih zemalja moguće je objasniti porastom interkontinentalnih putovanja u odnosu na intraregionalna putovanja.

3. METODOLOGIJA PLATNE BILANCE-OPĆA NAČELA

Platna bilanca je statistički izvještaj sa sumarnim iskazom svih ekonomskih transakcija subjekata neke zemlje s inozemstvom u tijeku jedne godine (Balance of Payments Manual, 1993, str.3). U platnoj bilanci evidentiraju se transakcije bez obzira da li je novčani tijek ostvaren ili nije ili možda do njega neće ni doći, kao što je slučaj kod poklona, pomoći i slično. Platna bilanca je statističko-dokumentacijska osnova za dobivanje kvalitetnih podataka koji su potrebni za planiranje, definiranje i provođenje ekonomske politike zemlje, te izvođenje makroekonomskih analiza i istraživanja.

Međunarodni monetarni fond (International Monetary Fund, IMF) prati i objavljuje podatke o platnim bilancama zemalja članica već od 1948.godine, kada je objavljen prvi Priručnik o platnim bilancama (Balance of Payments Manual), koji sadrži metodološke upute za sastavljanje platne bilance. Sukladno promjenama u nacionalnom i međunarodnom ekonomskom okruženju, Priručnik se metodološki dograđivao, te je 1995. godine objavljeno posljednje, peto izdanje Priručnika. Ono danas predstavlja osnovu za sastavljanje platne bilance prema međunarodnim standardima. Krajem 2000. godine Međunarodni monetarni fond izradio je studiju o potrebnim dopunama 5. izdanja Priručnika (Towards a 6th Edition of the Balance of Payments Manual, 2000), prvenstveno zbog nastalih promjena u međunarodnom okruženju i naglašenom značenju usluga, te finansijskim krizama 1994, 1997. i 1998. godine.

Prilikom sastavljanja platne bilance potrebno je voditi računa o dva temeljna pojma: transakcijama i rezidentnosti. Transakcija se definira kao ekonomski tijek koji dovodi do stvaranja, transformacije, razmjene, transfera ili uništenja ekonomske vrijednosti i uključuje promjenu vlasništva nad robom i/ili finansijskim sredstvima, te korištenje usluga, rada i kapitala (Balance of Payments Manual, 1993, str.13). Definicija rezidentnosti identična je sa definicijom u Sistemu nacionalnih računa (1993 SNA) i temelji se na središtu ekonomskog interesa za izvršioca transakcije (Carson, Laliberte, 2001, str.2). Kako političke granice ne odgovaraju uvijek za provođenje ekonomskih analiza, pojam ekonomskog teritorija zemlje tretira se kao dominantan kriterij za prikupljanje platnobilančnih podataka. Ekonomski teritorij neke zemlje obuhvaća geografsko područje pod upravom države, unutar koje osobe, roba i kapital slobodno fluktuiraju.

Za evidentiranje i međunarodnu usporedivost podataka, nužno je da transakcije u platnoj bilanci zadovoljavaju slijedeća načela (Balance of Payments Manual, 1993, str.16):

- načelo dvojnog knjigovodstva;
- načelo porijekla, opredjeljenja državnog teritorija i ekonomskog interesa;
- načelo vrsta transakcija;
- načelo vrednovanja i vremenskog zapisa transakcija;
- načelo jedinice obračuna i preračunavanja transakcija.

Platna bilanca je sastavljena od tekućeg, kapitalnog i financijskog računa. Standardna struktura platne bilance prikazana je u tablici 2. Sve ekonomske transakcije, pri kojima se ostvaruje razmjena dobara i usluga između rezidenata i nerezidenata neke zemlje evidentiraju se u tekućem dijelu platne bilance⁴. Pored toga u tekućem dijelu evidentiraju se i dohoci i transferi.

Sve transakcije povezane sa tranferom financijskih sredstava, kao što su bankarski depoziti, vrijednosni papiri i drugo, evidentiraju se u kapitalnom i financijskom dijelu platne bilance. U tom dijelu evidentiraju se kompenzatorne ili financijske transakcije kojima se financira saldo ekonomskih odnosa s inozemstvom. Pozicija Neto pogreške i propusti statistički uravnotežuje platnu bilancu, a veličina ovih podataka, u platnim bilancama pojedinih zemalja, ovisi o točnosti prikupljanja i obrade podataka.

Statistički je platna bilanca svake zemlje uravnotežena. Za potrebe ekonomske analize koriste se salda pojedinih dijelova platne bilance:

- vanjskotrgovinski (robni) saldo je razlika između izvoza i uvoza robe. Ovaj podatak se često koristi kao pokazatelj tendencija razvoja tekuće bilance, budući je brže raspoloživ od podataka o izvozu i uvozu usluga;
- saldo tekuće bilance je pokazatelj koji se najčešće koristi pri analizi vanjskotrgovinske (ne)ravnoteže. U okviru tekućeg računa često se uspoređuje saldo roba i usluga sa servisiranjem dugova (otplata dugova i kamate). Deficit tekuće bilance ne znači nužnost promjene mjera ekonomske politike, osim u slučaju ako je to trajnija pojava i ako se financira većim zaduživanjem u inozemstvu i snižavanjem deviznih rezervi;
- saldo ukupne bilance je saldo tekuće bilance, te kapitalne i financijske bilance, bez deviznih rezervi, koji je također značajan pokazatelj makroekonomskog stanja zemlje. Deficit ove bilance se obično financira sa snižavanjem neto strane aktive i to financiranjem platnobilančne neravnoteže od strane centralne banke (u sistemu fiksnog deviznog tečaja) ili djelovanjem na deviznom tržištu (u sistemu fluktuirajućeg deviznog tečaja).

⁴ Prema konceptu bruto nacionalnog proizvoda, prihvaćenom prema Sustavu nacionalnih računa (1993 SNA), platna bilanca na tekućem računu obuhvaća izvoz i uvoz robe i svih usluga. Ranije su neke zemlje koristile koncept domaćeg proizvoda u društvenim računima, te su na tekućem računu praćene samo nefaktorske usluge. Detaljnije Babić, 1993, str.196-197.

Tablica 2. Standardna struktura platne bilance

VRSTA TRANSAKCIJE	Priljev (Credit)	Odljev (Debit)
1. TEKUĆE TRANSAKCIJE A. Robe i usluge 1. Robe 1.1. Razmjena gotove robe 1.2. Roba na doradu 1.3. Popravak robe 1.4. Opskrba robom u lukama 1.5. Nemonetarno zlato 2. Usluge 2.1. Prijevoz 2.1.1. Pomorski prijevoz 2.1.1.1. Putnika 2.1.1.2. Robe 2.1.1.3. Ostalo 2.1.2. Zračni prijevoz 2.1.2.1. Putnika 2.1.2.2. Robe 2.1.2.3. Ostalo 2.1.3. Ostali prijevoz 2.1.3.1. Putnika 2.1.3.2. Robe 2.1.3.3. Ostalo 2.2. Putovanja 2.2.1. Poslovna 2.2.2. Osobna 2.3. Komunikacijske usluge 2.4. Građevinarske usluge 2.5. Usluge osiguranja 2.6. Financijske usluge 2.7. Informacijske i računarske usluge 2.8. Provizije za zastupanje 2.9. Ostale poslovne usluge 2.10. Osobne, kulturne i rekreacijske usluge 2.11. Državne usluge B. Dohodak 1. Naknade zaposlenima 2. Dohodak od ulaganja 2.1. Dohodak od izravnih ulaganja 2.1.1. Dohodak na sredstva 2.1.2. Dohodak na dužničke papire 2.2. Dohodak od portfeljna ulaganja 2.2.1. Dohodak na sredstva 2.2.2. Dohodak na dužničke papire 2.3. Dohodak od ostalih ulaganja C. Tekući transferi 1. Država 2. Ostali sektori		
2. KAPITALNE I FINANCIJSKE TRANSAKCIJE A. Kapitalne transakcije 1. Kapitalni transferi 1.1. Država 1.2. Ostali sektori 2. Nefinancijska sredstva B. Financijske transakcije 1. Izravna ulaganja 1.1. U inozemstvo 1.2. U dotičnu zemlju 2. Portfolio ulaganja 2.1. Sredstva 2.2. Obveze 3. Ostala ulaganja 4. Sredstva 4.1. Trgovinski krediti 4.2. Krediti 4.3. Valuta i depoziti 4.4. Ostala sredstva 5. Obveze 5.1. Trgovinski krediti 5.2. Krediti 5.3. Valuta i depoziti 5.4. Ostale obveze (kratkoročne) C. Međunarodne pričuve 1. Monetarno zlato 2. Specijalna prava vučenja 3. Rezervna pozicija u Fondu 4. Valuta 5. Ostala potraživanja		
NETO POGREŠKE I PROPUSTI		

Izvor: Balance of Payments Manual, 1993, str.43-50.

Zbog naglašene važnosti usluga u međunarodnoj razmjeni pojavila se potreba daljnje raščlambe pozicije usluga u platnoj bilanci, prema detaljnijoj klasifikaciji usluga. 1991.godine Svjetska trgovinska organizacija objavila je klasifikaciju uslužnog sektora, poznatu pod nazivom GATS Services Sectoral Classification (GNS/W/120) prema kojoj se detaljno opisuje 12 uslužnih sektora (Manual on Statistics of International Trade in Services, 2001, str.221-226). Organizacije OECD i statistički ured Europske Unije (EUROSTAT) su, u suradnji sa Međunarodnim monetarnim fondom, 1996.godine razvili proširenu klasifikaciju uslužnih djelatnosti u platnoj bilanci pod nazivom Proširena platna bilanca usluga (Extended Balance of Payments Services, EBOPS).

Na kraju Proširene platne bilance usluga navedene su tzv. memorandum stavke koje nisu nužno vezano za usluge, no njihovo prikupljanje daje dodatne informacije o uslužnim transakcijama. Važno je naglasiti da su to preporuke međunarodnih institucija, no svaka zemlja, sukladno svojim specifičnim uvjetima, potrebama i mogućnostima, odlučuje o metodologiji prikupljanja podataka u platnoj bilanci (Balance of Payments Manual, 1993, str.52). Iz tablice 3 je vidljivo da je relativno manji dio Proširene platne bilance usluge bio obuhvaćen standardnim komponentama prema metodologiji platne bilance (BPM5, metodologija platne bilance prema 5.izdanju priručnika Međunarodnog monetarnog fonda).

Tablica 3. Struktura proširene platne bilance usluga (EBOPS klasifikacija)

EBOPS klasifikacija	BPM5 Standardne komponente	BPM5 dodatne stavke	BPM5 memorandum stavke	Međunarodno kodiranje
1. Prijevoz	X			205
1.1. Pomorski prijevoz	X			206
1.1.1. Putnika	X			207
1.1.2. Robe	X			208
1.1.3. Ostalo	X			209
1.2. Zračni prijevoz	X			210
1.2.1. Putnika	X			211
1.2.2. Robe	X			212
1.2.3. Ostalo	X			213
1.3. Ostali prijevoz	X			214
1.3.1. Putnika	X			215
1.3.2. Robe	X			216
1.3.3. Ostalo	X			217
Proširena klasifikacija prijevoza				
1.4. Prostorni prijevoz				218
1.5. Željeznički prijevoz				219
1.5.1. Putnika				220
1.5.2. Robe				221
1.5.3. Ostalo				222
1.6. Cestovni prijevoz				223
1.6.1. Putnika				224
1.6.2. Robe				225
1.6.3. Ostalo				226
1.7. Kopneni pomorski prijevoz				227
1.7.1. Putnika				228
1.7.2. Robe				229
1.7.3. Ostalo				230
1.8. Cjevododni prijevoz				231
1.9. Ostali pomoćni prijevoz				232
2. Putovanja	X			236
2.1. Poslovna putovanja	X			237
2.1.1. Potrošnja sezonskih i pograničnih radnika				238
2.1.2. Ostalo				239
2.2. Osobna putovanja	X			240
2.2.1. Potrošnja za zdravstvene usluge		X		241
2.2.2. Potrošnja za obrazovne usluge		X		242
2.2.3. Ostalo		X		243
3. Komunikacijske usluge	X			245
3.1. Poštanske usluge i usluge otpremništva				246
3.2. Telekomunikacijske usluge				247
4. Investicijske usluge	X			249
4.1. Investicijske usluge u inozemstvu				250
4.2. Investicijske usluge u zemlji				251

(nastavak Tablice 3)

EBOPS klasifikacija	BPM5 Standardne komponente	BPM5 dodatne stavke	BPM5 memorandum stavke	Međunarodno kodiranje
5. Usluge osiguranja	X			253
5.1. Životno osiguranje i mirovinski fondovi				254
5.2. Osiguranje prijevoza				255
5.3. Ostala direktna osiguranja				256
5.4. Reosiguranje				257
5.5. Pomoćne usluge				258
6. Financijske usluge	X			260
7. Informatičke i računarske usluge	X			262
7.1. Računarske usluge				263
7.2. Informatičke usluge				264
8. Provizije za zastupanje				266
8.1. Franšizing i slična prava	X			891
8.2. Ostale provizije				892
9. Ostale poslovne usluge	X			268
9.1. Veletrgovina i ostale usluge trgovine	X			269
9.1.1. Veletrgovina				270
9.1.2. Ostale usluge trgovine			X	271
9.2. Usluge poslovnog lizinga	X	X		272
9.3. Različite poslovne, profesionalne i tehničke usluge	X			237
9.3.1. Pravne, računovodstvene, upravljačke usluge		X		
9.3.2. Reklamiranje, istraživanje tržišta i javnog mišljenja		X		274
9.3.3. Istraživanje i razvoj		X		
9.3.4. Inženjerske i ostale tehničke usluge				278
9.3.5. Poljoprivredne usluge i usluge zaštite okoliša				279
9.3.6. Ostale poslovne usluge				280
9.3.7. Usluge između poduzeća				281
10. Osobne, kulturne i rekreacijske usluge	X			284
10.1. Audiovizualne usluge	X			287
10.2. Ostale osobne, kulturne i rekreacijske usluge	X			288
10.2.1. Obrazovne usluge				289
10.2.2. Edukacijske usluge				895
10.2.3. Ostalo				896
11. Državne usluge	X			897
11.1. Ambasade i konzulati				291
11.2. Vojska				292
11.3. Ostale vladine usluge				293
				294
Memorandum stavke				
1. Troškovi prijevoza robe (tržišna vrijednost usluge)				853
1.1. Pomorski prijevoz				856
1.2. Zračni prijevoz				857
1.3. Ostali prijevoz				858
1.4. Prostorni prijevoz				862
1.5. Željeznički prijevoz				863
1.6. Cestovni prijevoz				864
1.7. Kopneni pomorski prijevoz				865
1.8. Cjevovodni prijevoz				868
2. Putovanje				869
2.1. Potrošnja za robu				870
2.2. Potrošnja za smještaj, te hranu i piće				871
2.3. Svi ostali troškovi				874
3. Bruto premije osiguranja			X	875
3.1. Životno osiguranje				875
3.2. Osiguranje prijevoza				877
3.3. Ostala direktna osiguranja				879
4. Bruto potraživanja po osiguranju			X	880
4.1. Životno osiguranje				881
4.2. Osiguranje prijevoza				882
4.3. Ostala direktna osiguranja				887
5. Usluge financijskog posredovanja (FISIM)				888
6. Financijske usluge uključujući usluge financijskog posredovanja				893
7. Bruto transakcije veletrgovine				894
8. Audiovizualne transakcije				894

Izvor: Balance of Payments Manual, 1993, str.124-126

Stalne promjene u svjetskom globalnom okruženju dovode do potrebe promjena i dopuna pojedinih dijelova platne bilance, te se početkom ovog desetljeća očekuje novo 6.izdanje Priručnika o platnim bilancama. Neke od očekivanih teoretskih dopuna u novom 6.izdanju priručnika su (Updating BPM5: Compendium of Issues, 2002):

- u sustav praćenja platne bilance uključiti makroekonomske statističke metode, tj. povezati sustav društvenih računa i metodologiju platne bilance;
- povezati metodologiju platne bilance i standarde za praćenje međunarodne robne razmjene;
- revidirati kategorije roba i usluga u poziciji Robe i Usluge;
- revidirati definiciju ekonomskog teritorija i rezidentnosti.

3.1. MAKROEKONOMSKI MODEL PLATNE BILANCE

Vanjska ravnoteža definira se kao ravnoteža u platnoj bilanci. Kako se platna bilanca sastoji od tekućeg računa, te kapitalnog i financijskog računa, vanjska ravnoteža znači ravnotežu između ta dva računa.

Uravnotežena platna bilanca može se prikazati slijedećom jednadžbom:

$$BOP = X - M - K$$

gdje je:

BOP	saldo platne bilance
X	izvoz
M	uvoz
$X - M$	saldo tekućeg računa platne bilance
K	saldo kapitalnog i financijskog računa, uz pretpostavku da je račun

neto grešaka i propusta jednak nuli.

Pod izvozom X se podrazumijeva izvoz roba i usluga i ostale potražne stavke na tekućem računu: priljev dohotka i priljev tekućih transfera. Izvoz je funkcija mnoštva varijabli od kojih su najvažnije odnos domaćih i inozemnih cijena p^d/p^f i devizni tečaj (Babić, 1995, str.402).

Izvoz X se može izraziti kao funkcija:

$$X = f(p^d/p^f, T); \quad \partial X/\partial p^d < 0, \partial X/\partial p^f > 0, \partial X/\partial T > 0$$

gdje je:

X	izvoz
p^d	domaća cijena međunarodno razmjenjivih dobara
p^f	inozemna cijena međunarodno razmjenjivih dobara
T	tečaj

Dakle ako se poveća domaća cijena međunarodno razmjenjivih dobara p^d , smanjit će se interes izvoznika za izvozom i obratno. Ako se povećaju inozemne cijene razmjenjivih dobara p^f , povećat će se interes izvoznika za izvozom i obratno. Ako tečaj T deprecira, povećava se interes izvoznika za izvozom i obratno. Zato svaka deprecijacija (ili u sustavu

fiksnih tečajeva devalvacija) poboljšava uvjete za izvoznike, a aprecijacija (ili u sustavu fiksnih tečajeva revalvacija) pogoršava.

Pod uvozom M se, osim uvoza roba i usluga smatraju i ostale odljevne stavke na tekućem računu: odljev dohotka i odljev tekućih transfera. Uvoz je funkcija mnoštva varijabli od kojih su najvažnije domaći proizvod Y , odnos domaćih i inozemnih cijena p^d/p^f i devizni tečaj T (Babić, 1995, str.402).

Uvoz M se može izraziti kao:

$$M = f(Y, p^d/p^f, T); \quad \partial M/\partial Y > 0, \partial M/\partial(p^d/p^f) > 0; \partial M/\partial(p^f) < 0; \partial M/\partial T < 0.$$

gdje je:

M	uvoz
p^d	domaća cijena međunarodno razmjenjivih dobara
p^f	inozemna cijena međunarodno razmjenjivih dobara
T	tečaj

Ako se poveća domaći proizvod Y , povećat će se uvoz (zbog uvozne komponente finalne i intermedijarne potrošnje) i obratno. Ako se poveća domaća cijena razmjenjivih dobara p^d , povećat će se uvoz i obratno. Ako se povećaju inozemne cijene razmjenjivih dobara p^f , smanjit će se uvoz i obratno. Ako tečaj T deprecira, smanjuje se interes uvoznika za uvozom i obratno. Zato svaka deprecijacija (ili u sustavu fiksnih tečajeva devalvacija) pogoršava uvjete za uvoznike, a aprecijacija (ili u slučaju fiksnih tečajeva revalvacija) poboljšava.

Neto izvoz kapitala K je saldo kapitalnog i financijskog računa. Iako se kapitalni i financijski račun sastoji od kapitalnih transfera, direktnih investicija, portfolio investicija i ostalih investicija, koje mogu biti dugoročne i kratkoročne, najveću mobilnost i promjenjivost ima kratkoročni kapital (kratkoročne portfolio i ostale investicije) (Babić, 1996, str.36). Kratkoročni kapital privučen je zaradom tj. kamatnjakom, odnosno razlikom između svjetskog kamatnjaka i domaćeg kamatnjaka. Budući da zemlja, u osnovi ne može utjecati na svjetski kamatnjak, to je neto izvoz kapitala opadajuća funkcija domaćeg kamatnjaka, što se može izraziti kao:

$$K = f(r); \quad \partial K/\partial r < 0$$

gdje je:

K	neto izvoz kapitala, saldo kapitalnog i financijskog računa
r	domaći kamatnjak

Dakle, ako se poveća domaći kamatnjak, uz nepromijenjenu razinu svjetskog kamatnjaka, smanjit će se neto izvoz kapitala i obratno.

Zaključno, uravnotežena platna bilanca može se izraziti modelom koji glasi:

$$BOP = X(p^d/p^f, T) - M(Y, p^d/p^f, T) - K(r)$$

3.2. METODOLOGIJA PRAĆENJA TURIZMA U PLATNOJ BILANCI

Praćenje prihoda i rashoda od turizma evidentira se u platnoj bilanci pod pozicijom Putovanja (Travel). Pozicija Putovanje u platnoj bilanci obuhvaća potrošnju robe i usluga, uključujući zdravstvene i obrazovne usluge, od strane turista (uključujući izletnike) koji zbog poslovnih ili osobnih razloga borave u zemlji, kraće od jedne godine.

Pozicija Putovanje se razlikuje od drugih usluga u platnoj bilanci prvenstveno po tome jer je djelatnost turizma orijentirana prema potražnji i potrošaču. Potrošač-turist ide prema turističkom proizvodu u receptivnoj zemlji, oblikujući ga prema vlastitim željama, potrebama i preferencijama. Za razliku od drugih usluga u stavkama platne bilance, turističku uslugu čini skup usluga koje potrošač-turist potražuje i koristi tijekom boravka u receptivnoj zemlji.

Pod putovanjima se, prema definiciji Međunarodnog monetarnog fonda, podrazumijeva potrošnja robe i usluga od strane turista za vrijeme boravka u receptivnoj zemlji koja je trajala manje od godinu dana (Balance of Payments Manual, 1993, str.64). Korištenu robu i usluge turist najčešće plaća osobno, no moguće je da njegova potrošnja bude financirana od strane neke druge pravne ili fizičke osobe, odnosno da je dobije besplatno (primjerice besplatna soba, smještaj kod prijatelja ili rodbine). U posljednjem slučaju točne informacije o turističkoj potrošnji su izrazito teško dostupne.

Najčešće vrste turističke potrošnje koje se evidentiraju pod pozicijom Putovanja su smještaj, hrana i piće, zabava i usluge prijevoza unutar receptivne zemlje od strane domaćeg prijevoznika. Tu su uključeni i pokloni, koje je turist nabavio za vrijeme svog boravka u datoj zemlji, bez obzira da li su oni potrošeni u toj zemlji za vrijeme boravka ili su izneseni iz zemlje.

Usluge vezane uz turizam u modelu platne bilance bilježe se u dvije pozicije: pod pozicijom Putovanja i pod pozicijom Prijevoz, gdje se registriraju putničke usluge, odnosno usluge kojima se pruža prijevoz putnika između zemalja, uključujući i usluge koje se pružaju unutar date zemlje od strane prijevoznika nerezidenta.

Pozicija Prijevoz u platnoj bilanci obuhvaća usluge prijevoza putnika u međunarodnom prometu i to prijevoz putnika nerezidenata od strane domaćih prijevoznika (priljevna stavka), prijevoz domaćih putnika od strane prijevoznika nerezidenta (odljevna stavka), te prijevoz unutar zemlje od strane prijevoznika nerezidenta (odljevna stavka). Prijevoz nerezidenata domaćom prijevoznom kompanijom unutar receptivne zemlje, ulazi u poziciju Putovanja (priljevna stavka).

Ako su troškovi prijevoza uključeni u skupnu cijenu turističkog paketa uključuju se u poziciju Prijevoz, osim kada se radi o troškovima krstarenja, koji se uključuju u poziciju Putovanja-to obuhvaća usluge poput troškova za prtljagu, prijevoz automobila, troškovi za

hranu i piće, te ostali troškovi učinjeni tijekom boravka na brodu (Balance of Payments Manual, 1993, str.61).

Prema metodologiji Međunarodnog monetarnog fonda turist je pojedinac koji boravi manje od jedne godine u zemlji u kojoj nije rezident. Turistima se ne smatraju osobe zaposlene u stranim vojnim bazama, te službenici i diplomati u stranim državnim predstavništvima u datoj zemlji, kao ni članovi njihovih obitelji.⁵ Isto tako turistima se ne smatraju strane osobe koje rade za domaće poduzeće, no njihova je potrošnja, uključujući sezonske i pogranične radnike, uključena u poziciju Putovanja.

Pojam putovanja, prema Međunarodnom monetarnom fondu, obuhvaća turistička putovanja, kada turist boravi najmanje jednu noć u receptivnoj zemlji, te izletnička putovanja, gdje posjetilac ostaje manje od 24 sata u zemlji bez noćenja. Preporuka Međunarodnog monetarnog fonda je odvojeno praćenje ove dvije kategorije turističkih potrošača, posebno za zemlje u kojima značajnu kategoriju čine izletnici (Balance of Payments Manual, 1993, str.64).

U prihode i rashode od putovanja uključuju se i prihodi i rashodi osoba koje su ostale duže od godine dana u zemlji, a pritom se misli na studente i bolesne. Preporuka je metodologije da se svi izdaci za obrazovne svrhe (školarine, smještaj i hrana u obrazovnim institucijama i drugo), te izdaci za medicinske svrhe (troškovi bolnice, liječnika, lijekova i drugo) registriraju pod pozicijom Putovanja, ali odvojeno. Prihodi koje ostvaruju doktori, profesori i drugi intelektualci za svoje usluge u inozemstvu, ne registriraju se pod pozicijom Putovanja, već u poziciji Osobne, kulturne i rekreacione usluge (Balance of Payments Manual, 1993, str.64).

Preporuka je da se različito tretiraju poslovna od privatnih putovanja i da se ove kategorije iskazuju prema proširenoj platnoj bilanci usluga. Pod poslovnim putovanjima uzimaju se one kategorije turista koji odlaze u inozemstvo radi obavljanja poslovnih aktivnosti: posade brodova koje se zaustavljaju u stranim lukama, državne službenike koji odlaze na službena putovanja, zaposlene koji obavljaju poslove za tvrtke koje nisu registrirane u tim zemljama, odnosno ukratko svi putnici koji dolaze u zemlju u kojoj nisu rezidenti, a radi obavljanja određene poslovne aktivnosti za stranog poslovnog subjekta. Pozicija Putovanja obuhvaća osobnu potrošnju i usluge, bez obzira da li će poslovni turist dobiti naknadu sredstava od svog poduzeća, ali ne i kupnju ili prodaju koja je ostvarena temeljem poslovne aktivnosti u receptivnoj turističkoj zemlji.

Za razliku od poslovnih putovanja u privatna putovanja spadaju putovanja motivirana razlogom drukčijim od stjecanja profita. U tu je stavku uključena potrošnja državnih službenika, ako se nalaze na godišnjim odmorima u zemlji u kojoj nisu rezidenti, te izdaci

⁵ Njihova potrošnja se vodi pod kategorijom Državnih usluga (Government services). Balance of Payments Manual, 1993, str.64.

putnika koji na putu do svoje krajnje destinacije prelaze preko teritorija druge zemlje (Balance of Payments Manual, 1993, str.65).

Iz navedenog je uočljiva razlika između metodologija Svjetske turističke organizacije i Međunarodnog monetarnog fonda oko definiranja sezonskih radnika i graničnog stanovništva, koji budući ostvaruju prihod u nerezidentnoj zemlji nisu turisti za Svjetsku turističku organizaciju, no budući ostaju u nerezidentnoj zemlji kraće od jedne godine njihova potrošnja se evidentira u poziciji Putovanja prema metodologiji Međunarodnog monetarnog fonda.

Druga različitost je u tretiranju studenata i bolesnih osoba u slučaju kojih Svjetska turistička organizacija navodi pravilo godine dana, dok Međunarodni monetarni fond njihovu potrošnju tretira turističkom i za period duži od godine dana.

Osnovne metode prikupljanja podataka o turističkoj potrošnji su (Balance of Payments Manual, 1993, str.66):

- sustav platnog prometa s inozemstvom (International Transactions Reporting Systems, ITRS). Koriste se podaci iz platnog prometa domaćih banaka i prometa na računima u inozemstvu. Instrumenti plaćanja su: putnički čekovi, kreditne kartice, plaćeni avansi za turistička putovanja, neto otkup strane valute i čekova u bankama i mjenjačnicama (putovanja-izvoz), kupnja domaće valute u inozemstvu (putovanja-uvoz);
- podaci dobiveni od administrativnog sektora (vlada, državne institucije i zavodi);
- anketiranje domaćih poduzeća. Odabrana ili sva poduzeća na ovaj način izvještavaju o poslovanju sa inozemstvom;
- anketiranje stranih i domaćih turista na graničnim prijelazima i/ili jedinicama smještajnih kapaciteta. Relativno skupa metoda koja se ponavlja periodički;
- usporedba podataka sa partnerskim zemljama;
- mogućnost izrade podatkovnog modela za ocjenu turističke potrošnje preko podataka.

Sve zemlje članice Međunarodnog monetarnog fonda prihvatile su metodologiju prema 5.izdanju Priručnika o platnim bilancama. No, metode kojima pojedine zemlje utvrđuju prihode i rashode od putovanja u svojim platnim bilancama ipak se razlikuju, što će biti obrađeno u nastavku rada.

3.3. PLATNOBILANČNA ANALIZA ZNAČENJA TURIZMA

Devizni prihodi i rashodi od turizma predstavljaju važan faktor za uravnoteženje platnih bilanci za mnoge zemlje. Najveći broj zemalja ostvaruje deficit robne razmjene, koji je potrebno uravnotežiti nekom od prilivnih stavki deviznih sredstava. Ukoliko postoje komparativne i konkurentne prednosti za razvoj receptivnog turizma, one su iskorištene za formiranje turističke ponude čime se ostvaruje devizni priliv od turizma. S druge strane, znatno manji broj zemalja ostvaruje značajne suficite robne razmjene, te se za uravnoteženje platne bilance potiče razvoj emitivnog turističkog tržišta i stimulira povećanje deviznog odliva od turizma.

Ukupni devizni prihodi od turizma su se u posljednjih dvadeset godina povećali za oko 4 puta; dok su u 1980. godini iznosili 102 milijarde USD, u 2001. godini narasli su na oko 462 milijarde USD (vidi Prilog 17). Najveći udio deviznih prihoda od turizma ostvaruje Europa od oko 50%, slijedi Amerika, Istočna Azija, Afrika, Bliski Istok i Južna Azija (vidi Prilog 18). Iznad prosječno povećanje deviznih prihoda od turizma ostvarila je Istočna Azija i Amerika, dok su ispod prosjeka Južna Azija i Bliski Istok.

Na svjetskoj razini turistička bilanca je pozitivna. U razdoblju 1992-2000. godine pozitivan rast se povećavao prosječnom godišnjom stopom od 11% (vidi Prilog 8). U istom razdoblju devizni prihodi od turizma su rasli stopom od 4,4% godišnje, a devizni rashodi od turizma stopom od 3,92% godišnje. Tržište Europske Unije također ostvaruje suficit turističke bilance, kao i ukupne bilance usluga (vidi Prilog 7).

Turizam u strukturi prihoda i rashoda ukupnih usluga predstavlja značajni udio. Tako udio deviznih prihoda od turizma u ukupnom izvozu usluga iznosi visokih 30%, kako za svijet tako i za Europsku Uniju, koliki je i udio deviznih rashoda od turizma u ukupnom uvozu usluga (vidi Prilog 10).

Zemlje sa najvišom pozitivnom turističkom bilancom su ujedno i vodeće turističke destinacije prema broju dolazaka stranih turista (vidi Prilog 20). To su Španjolska, SAD, Italija, Francuska i Kina. Zemlje sa najvišom negativnom turističkom bilancom su najznačajnija emitivna tržišta, a to su Njemačka, Japan i Velika Britanija.

4. TURIZAM U GOSPODARSTVU REPUBLIKE HRVATSKE

U ovom poglavlju biti će prikazan turistički razvoj Republike Hrvatske, s obzirom na specifične gospodarske uvjete razvoja. Slijedi prikaz korištenih metodologija platne bilance, te analiza značenja turizma u platnoj bilanci Republike Hrvatske.

4.1. KRETANJE TURISTIČKIH I EKONOMSKIH POKAZATELJA

Suvremeni turizam u Republici Hrvatskoj se počeo razvijati, kao i u ostalom dijelu Europe, u drugoj polovici XIX stoljeća. U početku se razvija turistički promet u kontinentalnom području u lječilištima s mineralnim izvorima, a potkraj prošlog stoljeća započinje interes za primorskim mjestima. U razdoblju između dva svjetska rata turistički promet se kontinuirano povećava i postiže rekordne vrijednosti 1938. godine kada je u Republiku Hrvatsku stiglo 399.608 turista, od čega 51,2% stranih i 48,8% domaćih (Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1992, 1991, str.255).

U razdoblju iza Drugog svjetskog rata započinje intenzivniji razvoj turizma i to posebno šezdesetih godina, koje su karakteristične po visokoj stopi rasta smještajnih kapaciteta. U isto vrijeme izražena je tendencija smanjivanja značenja domaćeg turizma i porasta broja dolazaka stranih turista.

Tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina kontinuirano se povećavao broj dolazaka domaćih i stranih turista, iako uz sve sporiju stopu rasta (vidi Tablicu 4). Tako je do osamdesetih godina prosječna godišnja stopa rasta noćenja stranih turista iznosila 7,41%, dok je tijekom osamdesetih iznosila 3,28%. Izrazito povoljne turističke godine bile su 1987. i 1988. godina, kada je u Republici Hrvatskoj ostvareno više od 68 milijuna noćenja (vidi Prilog 37). Početak devedesetih godina za Republiku Hrvatsku značio je stagnaciju, kako u ekonomskom, tako i u turističkom smislu. Zbog ratnih i političkih sukoba turistički promet je u razdoblju između 1990. i 1995. godine bio u izrazitom padu (vidi Tablicu 4) i smanjio se na 1/5 prometa iz 1988.godine. Primjer Republike Hrvatske potvrđuje izraziti utjecaj ratnih sukoba i političke nestabilnosti na kretanje turističkih pokazatelja, o čemu je pisao velik broj autora (Clements, Georgion, 1998, str.284; Poirier, 1997, str.675; Sonmez, 1998, str.420; Ivandić, Radnić, 1996, str.10; Družić, 1998, str.4). Nakon 1995. godine započinje turistički oporavak Republike Hrvatske, uz prosječnu godišnju stopu rasta dolazaka stranih turista od preko 28%. Uočljivi trendovi u turističkim pokazateljima za razdoblje između 1995. i 2001. godine mogu se sumirati:

- visoka prosječna godišnja stopa dolazaka turista od 20,17%, a posebno za strane turiste od 28,04%. Niska stopa dolazaka domaćih turista od 2,65% ne zadovoljava, što je primarno rezultat relativnog niskog životnog standarda domaćeg stanovništva i smanjenja domaćeg tržišta raspadom bivše Jugoslavije (vidi Prilog 37);
- visoka prosječna godišnja stopa noćenja turista od 22,02% (vidi Prilog 37);
- zadovoljavajući udio stranih turista u ukupnim dolascima. U razdoblju do devedesetih godina iznosio je od 80 do 83%. Početkom devedesetih smanjio se na oko 60%, uz postepeni rast na 83,26% u 2001.godini (vidi Prilog 37);
- preniska stopa rasta smještajnih kapaciteta u osnovnim i komplementarnim objektima. Broj kreveta u osnovnim smještajnim objektima se u razdoblju između 1995. i 2001. godine smanjivao za 0,42% godišnje, prvenstveno zbog problema smještaja izbjeglica,

što se negativno odrazilo na pad kvalitete hrvatskog turizma. Isti zaključak izvodi se prema povećanju broja soba od 2,81%.

Tablica 4. Prosječne godišnje stope rasta/pada odabranih turističkih pokazatelja za Republiku Hrvatsku u razdoblju 1976-2001, u %

PERIOD	DOLASCI TURISTA			NOĆENJA TURISTA			BROJ KREVETA			SOBE
	UKUPNO %	DOMAĆI %	STRANI %	UKUPNO %	DOMAĆI %	STRANI %	UKUPNO %	OSNOVNI OBJEKTI %	KOMPLEM. OBJEKTI %	UKUPNO %
1976-1980	5,53	3,74	5,97	6,96	4,52	7,41	2,15	2,42	2,07	1,71
1980-1988	3,39	1,40	3,82	2,89	0,31	3,28	3,71	2,91	3,95	3,56
1988-1990	-9,41	-6,63	-9,95	-11,66	-7,85	-12,18	-3,50	0,89	-4,78	-4,68
1990-1995	-21,03	-4,92	-26,76	-24,19	-8,24	-28,15	-5,51	-0,26	-7,45	-5,00
1995-2001	20,17	2,65	28,04	22,02	2,27	27,91	3,35	-0,42	3,99	2,81

Izvor: Prilog 37; vlastiti izračun.

Ukupan broj turista se u razdoblju između 1996. i 2001. godine povećao za 87,77%. U 2001. godini u Republici Hrvatskoj je evidentirano 7.860.000 turista, od čega 6.544.000 stranih turista ili 1,47 turista po stanovniku. U strukturi stranih turista najveći udio ostvaruju njemački turisti (oko 19%), slijede turisti iz Italije (oko 17%), Slovenije (oko 14%), Češke (oko 12%), te Austrije (oko 11%). Udio ostalih stranih turista dan je u Prilogu 35. Važno je zaključiti da se udio turista iz emitivnih tržišta Češke, Slovačke, Mađarske, Poljske i Slovenije povećao, dok se broj turista iz zapadnoeuropskih zemalja smanjio, što nepovoljno utječe na ukupnu turističku potrošnju.

Analizirajući prosječne godišnje stope dolazaka stranih turista prema emitivnim tržištima, najveće stope rasta ima tržište Poljske (61,21%), Mađarske (26,93%) i Velike Britanije (25,77%) što je djelomično razlog niskih apsolutnih vrijednosti u 1996. godini (vidi Prilog 34). Istovjetni zaključci slijede i iz analize emitivnih tržišta prema ostvarenim noćenjima turista (vidi Prilog 36).

Potrošnja stranih turista u Republici Hrvatskoj predmet je istraživanja studije Tomas pod nazivom "Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj", koju provodi Institut za turizam. Do sada su provedene tri studije i to 1994., 1997. i 2001. godine. Podaci o potrošnji stranih turista korišteni su prilikom sastavljanja platne bilance u fazi prijelazne metodologije, što će biti detaljnije objašnjeno.

Analiza podataka o prosječnoj dnevnoj potrošnji turista pokazuje da je ona relativno niska; u 1994. godini iznosila je 32,35 USD, u 1997. godini 33,2 USD, u 2001. godini 36,29 USD iz čega slijedi porast od 12,18% (vidi Prilog 38, Prilog 39, Prilog 40). Najvišu dnevnu potrošnju u 2001. godini ostvarili su turisti iz Velike Britanije (60,64 USD), slijede Talijani sa 45,78 USD, Nijemci sa 41,15 USD, te Austrijanci sa 38,79 USD (vidi Prilog 38). U razdoblju između 1994. i 2001. godine najviše je porasla potrošnja britanskih turista za 58,33%, mađarskih turista za 30,80% i talijanskih turista za 27,95% (vidi Prilog 39). Iako je došlo do porasta prosječne dnevne potrošnje stranih turista, ne zadovoljavaju relativno niske

apsolutne vrijednosti turističke potrošnje, koje su direktno povezane i sa kvalitetom turističkog proizvoda.

Potvrda gornjoj hipotezi je i u nezadovoljavajućoj strukturi prosječne dnevne potrošnje. Najveći dio turističke potrošnje namijenjen je za osnovne usluge (smještaj, hranu, piće) i to oko 85%, dok je preostali dio namijenjen za ostale usluge (kupovina, izdaci za kulturu i zabavu, te ostalo). U strukturi dnevne potrošnje za kupovinu se izdvaja svega oko 6%.

Hrvatski turizam je suočen s visokim očekivanjima hrvatske javnosti s obzirom na komparativne prednosti za razvoj turizma i blizine emitivnih tržišta. No turistički pokazatelji potvrđuju hipotezu da to nije dovoljno za uspješno pozicioniranje na globalnom turističkom tržištu. Hrvatski turizam nema zadovoljavajuće konkurentske prednosti u odnosu na ostala europska emitivna tržišta. Udio Hrvatske u međunarodnom turizmu smanjio se od 2,29% u 1980. godini, na 1,54% u 1990. godinu, 0,3% u 1995. godini. U 2001. godini bilježi se porast na 0,9% svjetskog turističkog tržišta (vidi Prilog 13; Prilog 37). Dok je na europskom turističkom tržištu u 1985. godini ostvarivala 3,9%, Republika Hrvatska se u 2000. godini nalazi iza svojih glavnih turističkih konkurenata Španjolske, Grčke, Portugala i Turske (vidi Prilog 21).

Posljednje dvije turističke godine ukazuju na zadovoljavajuće kretanje hrvatskog turizma. Da bi se nastavio uzlazni trend potrebno je osuvremeniti hrvatski turistički proizvod i razvijati turizam prema svjetskim standardima. Veliki naglasak mora se dati na investicije u nove smještajne kapacitete, infrastrukturu, kadrove, tehnologiju i diferencirani turistički proizvod uz veliki naglasak na očuvanje prirodnih ljepota.

Bruto nacionalni proizvod Republike Hrvatske je u 2001. godini iznosio 20.429 milijuna USD što je niže nego u 1990. godini. Slično turističkim pokazateljima, tako je i ukupan ekonomski rast imao stagnaciju početkom devedesetih godina, da bi od 1995. godine započeo vrlo spori ulazni trend ekonomskog rasta. Bruto nacionalni proizvod po stanovniku je u 2001. godini iznosio niskih 4.603,2 USD, što je za oko 12% niže nego u 1990. godini (vidi Prilog 22, Prilog 23).

Kako je već navedeno, turizam se ne evidentira kao zasebna djelatnost u strukturi društvenih računa Republike Hrvatske, što značajno otežava praćenje turizma i vođenje odgovarajuće ekonomske politike prema turizmu. U bivšoj Jugoslaviji primjenjivala se Jedinstvena klasifikacija djelatnosti u kojoj je bila djelatnost Ugostiteljstvo i turizam, što nije odgovaralo međunarodnim standardima (vidi tablicu 5). Po osamostaljenju Republike Hrvatske, 1995. godine donesen je Zakon o nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti koji je usklađen sa međunarodnim klasifikacijama djelatnosti⁶.

⁶ Na temelju Zakona o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti (Narodne novine br.98/94), Odluke o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti (Narodne novine br.3/97 i 7/97) i Pravilnika o razvrstavanju poslovnih subjekata prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti (Narodne novine br.22/95) Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske prikuplja podatke o klasifikaciji djelatnosti prema europskoj klasifikaciji djelatnosti-NACE, Rev.1-koja je obvezna za države članice Europske unije. Poslovni se subjekti razvrstavaju prema djelatnosti koju

Tablica 5. Usporedni prikaz klasifikacija djelatnosti

NACIONALNA KLASIFIKACIJA DJELATNOSTI (Republika Hrvatska)	JEDINSTVENA KLASIFIKACIJA DJELATNOSTI (Stari sistem korišten do 1994.godine)
A. Poljoprivreda, lov i šumarstvo	A. Industrija i rudarstvo
B. Ribarstvo	B. Poljoprivreda i ribarstvo
C. Rudarstvo i vađenje	C. Šumarstvo
D. Prerađivačka industrija	D. Vodoprivreda
E. Opskrba električnom energijom, plinom i vodom	E. Građevinarstvo
F. Građevinarstvo	F. Promet i veze
G. Trgovina na veliko i malo, popravak motornih vozila, te predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo	G. Trgovina
H. Hoteli i restorani	H. Ugostiteljstvo i turizam
I. Prijevoz, skladištenje i veze	I. Obrtništvo i osobne usluge
J. Financijsko posredovanje	J. Stambeno-komunalne djelatnosti i uređenje naselja i prostora
K. Poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge	K. Financijske, tehničke i poslovne usluge
L. Javna uprava i obrana, obvezno socijalno osiguranje	L. Obrazovanje, znanost, kultura i informacije
M. Obrazovanje	M. Zdravstvena zaštita i socijalna skrb
N. Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	N. Tijela državne vlasti, tijela lokalne samouprave, fondovi, udruženja i organizacije
O. Ostale društvene, socijalne i osobne uslužne djelatnosti	
P. Privatna kućanstva sa zaposlenim osobama	
Q. Izvanteritorijalne organizacije i tijela	

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1997, str.164; Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1998, str.183.

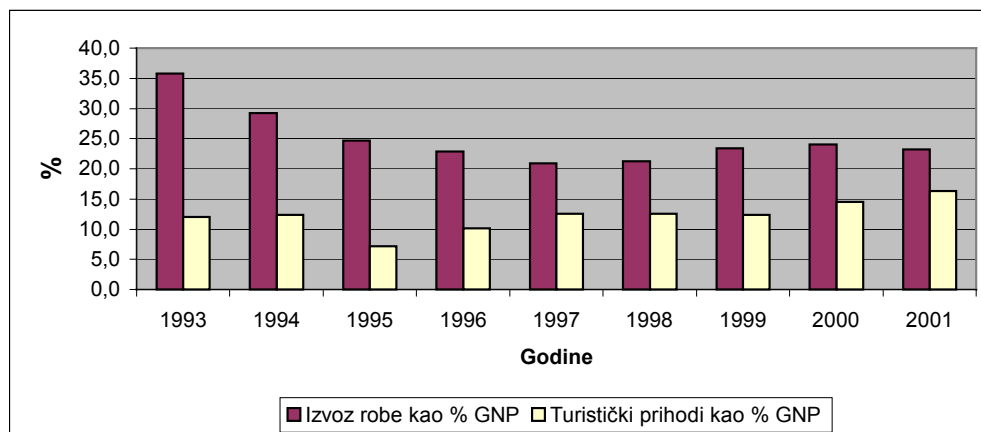
Najznačajnija djelatnost za turizam u Nacionalnoj klasifikaciji je djelatnost H-Hoteli i restorani. Udio djelatnosti Hoteli i restorani u strukturi bruto nacionalnog proizvoda Republike Hrvatske iznosi oko 2,7% u razdoblju nakon 1997. godine. Izrazito niske stope udjela djelatnosti H bile su početkom devedesetih i posebno 1995.godine zbog ratnih sukoba na području Republike Hrvatske. Podaci pokazuju da ova djelatnost ima tendenciju bržeg prosječnog godišnjeg rasta u odnosu na ukupnu proizvodnju u Republici Hrvatskoj. Dok je stopa rasta bruto nacionalnog proizvoda u razdoblju između 1993. i 2001.godine iznosila 8,17%, stopa rasta djelatnosti Hoteli i restorani iznosila je 10,60% (vidi Prilog 33). No s obzirom na komparativne prednosti za razvoj turizma, Republika Hrvatska bi trebala ostvarivati znatno viši promet djelatnosti Hoteli i restorani. Ne zadovoljava relativno niski udio ove djelatnosti u strukturi bruto nacionalnog proizvoda u odnosu na druge djelatnosti koje su znatno više od turizma.

Osim praćenja djelatnosti Hoteli i restorani, velika se pozornost pridaje praćenju prihoda od turizma kao pokazatelja značenja turizma za ukupnu ekonomiju zemlje. Usporedba kretanja udjela prihoda od izvoza robe i inozemnog turizma u strukturi bruto nacionalnog proizvoda tijekom razdoblja od 1993.do 2001. godine, prikazana je slikom 4. Iako je udio prihoda od izvoza robe dvostruko viši u odnosu na udio prihoda od turizma u bruto nacionalnom

pretežito obavljaju. Danom stupanja na snagu Zakona o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti prestao je važiti do tada primjenjivan Zakon o jedinstvenoj klasifikaciji djelatnosti.

proizvodu, važno je uočiti trend kretanja ova dva pokazatelja. Dok se udio robnog izvoza smanjio od 35,80% u 1993.godini na 23,26% u 2001.godini, u istom se razdoblju udio prihoda od turizma povećao od 12% na 16,3% (vidi Prilog 23). Odnosno, prosječna godišnja stopa rasta robnog izvoza iznosila je u promatranom razdoblju 2,5%, a rast turističkih prihoda čak 12,4%.

Slika 4. Udjeli prihoda od izvoza roba i inozemnog turizma u strukturi bruto nacionalnog proizvoda Republike Hrvatske

Izvor: Prilog 23; vlastiti izračun

Prihodi od turizma evidentiraju se na tekućem računu platne bilance, na podračunu usluga, pozicija Putovanja-turizam. Kako je Republika Hrvatska prvenstveno receptivno turističko tržište, tradicionalno ostvaruje pozitivan saldo na poziciji Putovanja-turizam u platnoj bilanci, što znači da je potrošnja inozemnih turista u Republici Hrvatskoj veća od turističke potrošnje hrvatskih građana u inozemstvu (vidi Prilog 22).

4.2. METODOLOGIJA PRAĆENJA TURIZMA U PLATNOJ BILANCI REPUBLIKE HRVATSKE

Hrvatska narodna banka počela je samostalno sastavljati platnu bilancu nakon proglašenja neovisnosti i početka djelovanja Hrvatske narodne banke kao samostalne institucije izvan sustava bivše Narodne banke Jugoslavije. Platna bilanca sastavlja se u skladu s metodologijom koju je preporučio Međunarodni monetarni fond u svom Priručniku iz 1993.godine. Izvori podataka za sastavljanje su: izvješća Državnog zavoda za statistiku, Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje, Zavoda za platni promet, poslovnih banaka, poduzeća i Hrvatske narodne banke, te statistička istraživanja Instituta za turizam i Hrvatske narodne banke.

Platna bilanca Republike Hrvatske iskazuje se u američkim dolarima (USD) i domicilnoj valuti (HRK). Pri sastavljanju platne bilance u obje izvještajne valute koriste se identične skupine izvora podataka, te identična načela obuhvata transakcija i procedura sastavljanja

pojedinih pozicija. Ovisno o raspoloživim izvorima podataka, preračunavanje vrijednosti transakcija iz originalnih valuta u izvještajne valute obavlja se (Bilten Hrvatske narodne banke, 2002, 73):

- primjenom srednjih tečajeva Hrvatske narodne banke na dan transakcije;
- primjenom mjesečnih i tromjesečnih srednjih prosječnih tečajeva Hrvatske narodne banke;
- pri procjeni transakcija koje čine razliku stanja vrednovanih prema tečaju na kraju razdoblja, promjene stanja u originalnim valutama pretvaraju se u dolarske i kunske valute korištenjem prosječnih mjesečnih tečajeva valuta u odnosu prema američkom dolaru.

Metodologija prikupljanja turističkih podataka u platnoj bilanci Republike Hrvatske kontinuirano se unapređuje, sukladno metodologiji, preporukama i zajedničkoj suradnji Hrvatske narodne banke i Međunarodnog monetarnog fonda. Do sada su se koristile tri metodologije prikupljanja turističkih podataka u platnoj bilanci Republike Hrvatske:

- metodologija zasnovana na otkupu i prodaji deviza;
- prijelazna metodologija;
- metodologija zasnovana na anketiranju na graničnim prijelazima.

4.2.1. METODOLOGIJA ZASNOVANA NA OTKUPU I PRODAJI DEVIZA

Ova se metodologija koristila od 1993.godine, odnosno početka izrade platne bilance Republike Hrvatske, do zaključno prvog polugodišta 1997.godine.

Priliv i odliv od turizma dobiveni su korištenjem podataka iz Izvještaja o ostvarenom platnom prometu s inozemstvom, koje su poslovne banke dostavljale Hrvatskoj narodnoj banci.

U prihod od turizma, na temelju pruženih turističkih usluga, uključeni su (Godišnje izvješće Hrvatske narodne banke, 1995, str.144):

- kupnja efektivnog stranog novca i čekova od stranaca (pozicija 701);
- doznake iz inozemstva na račune domaćih poduzeća koja se bave pružanjem turističkih usluga (pozicija 702);
- bonovi za cestarinu i benzinski bonovi prodana nerezidentima (pozicija 710);
- 25% otkupa efektivnih stranih sredstava plaćanja od domaćih osoba (pozicija 796);
- 25% položenog efektivnog stranog novca na devizne račune građana (pozicija 797).

U rashode od turizma, na temelju korištenih turističkih usluga, uključeni su (Godišnje izvješće Hrvatske narodne banke, 1995, str.144):

- rashodi za službena putovanja (pozicija 340);
- rashodi za stipendije i specijalizacije (pozicija 812);
- rashodi za turistička putovanja u organizaciji domaćih putničkih agencija (pozicija 895);

- 25% prodaje efektivnih stranih sredstava plaćanja domaćim osobama (pozicija 700);
- 20% podignutih efektivnih sredstava plaćanja s deviznih računa građana (pozicija 897).

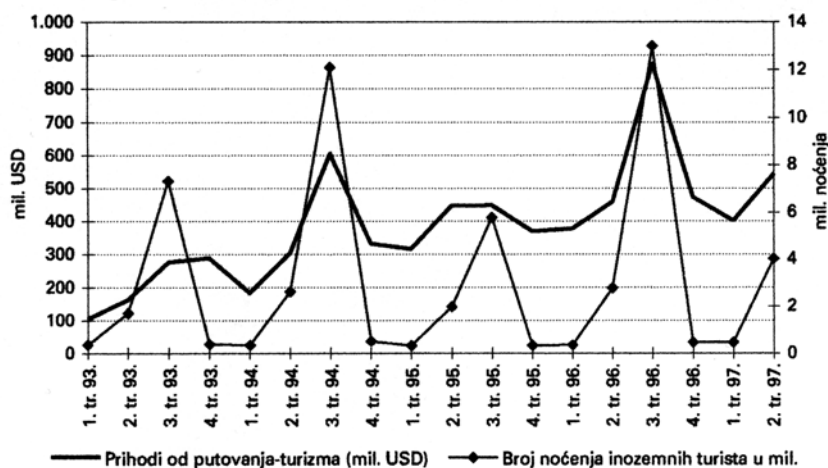
Tablica 6. Prihodi i rashodi pozicije putovanja-turizma, korištenjem prve metodologije za razdoblje 1993-1997.godine, u milionima USD⁷

Stavke pozicije putovanja u platnoj bilanci	Godine				
	1993.	1994.	1995.	1996.	1-6/1997.
Turistička bilanca	533,2	874,7	813,2	1.153,0	375,1
Prihodi od putovanja	831,6	1.426,9	1.583,8	2.186,0	946,7
Rashodi od putovanja	-298,4	-552,3	-770,6	-1.033,0	-571,6

Izvor: Godišnje izvješće Hrvatske narodne banke, 1997, 162.

Ako se usporedi kretanje podataka deviznog priliva od putovanja sa kretanjem broja noćenja, u promatranom razdoblju, očekuje se usporedno kretanje ova dva vremenska niza. Iz grafikona 3 je vidljivo značajno odstupanje kretanje podataka između broja noćenja inozemnih turista i prihoda od putovanja-turizma. 1995. godine prihodi od turizma su se povećali za 10,9%, dok se broj noćenja smanjio za čak 45%. Te je godine zbog repatrijacije devizne štednje iz inozemnih u domaće banke i povećanja devizne štednje domaćeg stanovništva u domaćim poslovnim bankama, zabilježen izraziti rast inozemnih prihoda po osnovi turizma, dok je te iste godine, s druge strane, došlo do izraženog pada broja noćenja inozemnih turista, zbog političkih sukoba na području Republike Hrvatske.

Slika 5. Odnos prihoda od međunarodnog turizma i broja noćenja inozemnih turista

Izvor: Godišnje izvješće Hrvatske narodne banke, 1995, str.152; Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1998, 1998.

Glavni nedostatak ove metodologije proizlazi iz činjenice da se u Republici Hrvatskoj, zbog inflatornih iskustava iz prošlosti, koristila njemačka marka kao paralelna valuta u neslužbenom sektoru gospodarstva, te su devizne transakcije između rezidenata u stranoj valuti bile česte, a evidentirane su u izvještajima o ostvarenom platnom prometu s inozemstvom. Isto tako nisu pouzdano definirani kriteriji rezidentnosti transaktoru za

⁷ Za prvu metodologiju korištenu u Republici Hrvatskoj do 1997.godine nije moguće doći do razgraničenja platnobilančnih podataka unutar pozicije putovanja-turizam, a podaci ranije nisu nigdje objavljeni.

alokaciju transakcija na rezidente i nerezidente, što je ostavljeno na proizvoljnu volju bankarskih i mjenjačkih službenika.

Budući preporuke Međunarodnog monetarnog fonda u 5.izdanju Priručnika o platnoj bilanci sugeriraju korištenje anketnih istraživanja za evidentiranje podataka u poziciji putovanja, Hrvatska narodna banka je krenula u reviziju metodologije sredinom 1997.godine uz pomoć Misije statističke tehničke pomoći Međunarodnog monetarnog fonda. U prijelaznom razdoblju na novu metodologiju, do početka 1999. godine koristila se tzv. prijelazna metodologija.

4.2.2. PRIJELAZNA METODOLOGIJA

Ova metodologija je kombinacija metodologije zasnovane na otkupu i prodaji deviza i anketnog istraživanja Instituta za turizam i Hrvatske narodne banke koje je započelo u 1997. godini. Prijelazna metodologija koristila se kombinacijom podataka o ostvarenom platnom prometu s inozemstvom i izračuna na temelju množenja prosječne dnevne potrošnje i odgovarajućih fizičkih pokazatelja. U tom razdoblju ispitivani su metodološki obrasci za prelazak na anketno istraživanje turističkih prihoda i rashoda.

Ova metodologija, između ostalog, obuhvaća istraživanje o potrošnji domaćih turista u inozemstvu prema motivima odlaska u inozemstvo i određuje veličinu domaće devizne potrošnje za kupovinu. Kako metodologija platne bilance preporučuje reklasifikaciju individualne potrošnje za kupovinu u inozemstvu s računa uvoza turističkih usluga na račun uvoza roba, u okviru ove faze procijenjeni su prihodi i rashodi vezani uz putovanja-turizam, dok je procjena kupovina napravljena zasebno i tretirana kao prilagodba na računu roba.

Iako se u Priručniku o platnoj bilanci (Balance of Payments Manual, 1993, str.65) ne spominje odvajanje kupovine domaćih osoba u inozemstvu iz rashoda od putovanja-turizam, svaka zemlja ima na raspolaganju mogućnost prilagodbe u sastavljanju platne bilance sukladno svojim specifičnim uvjetima. U Hrvatskoj je ranijih godina bio prisutan značajan odliv deviznih sredstava po osnovi kupovine domaćih osoba u inozemstvu, te je bitno da se ova kategorije iz rashoda od putovanja, uključi u poziciju uvoza roba.

Prema prijelaznoj metodologiji turistički se prihodi sastoje od pet pozicija (Godišnje izvješće Hrvatske narodne banke, 1998, str.146):

- podaci platnog prometa s inozemstvom po osnovi doznaka (pozicija 281), stipendija (pozicija 283), službenih putovanja (pozicija 285), ostalo (pozicija 288), neto prodaja kuna u inozemstvo (pozicija 289), neto otkup i prodaja efektivne i čekova od stranaca, te otkup stranih čekova od domaćih osoba;
- podaci o prihodima zdravstvenih usluga pruženih nerezidentima (tromjesečni podaci od Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje);
- cestarine i slični izdaci plaćeni stranom efektivom (podaci od Devizne direkcije Hrvatske narodne banke);

- podatak o potrošnji u smještajnim kapacitetima (umnožak broja noćenja stranih turista, prema podacima Državnog zavoda za statistiku, i procijenjene turističke potrošnje, prema anketi Tomas 1997, u iznosu od 32,9 USD);
- podatak o ostaloj turističkoj potrošnji (umnožak broja putnika u vozilima sa stranom registracijom na ulazu u Republiku Hrvatsku, prema podacima Državnog zavoda za statistiku, i procijenjene potrošnje po turistu koji ulazi u Republiku Hrvatsku u vozilima strane registracije, prema anketi Tomas 1997, u iznosu od 37 USD.

Turističke rashode čine (Godišnje izvješće Hrvatske narodne banke, 1998, str.146):

- podaci o ostvarenom platnom prometu s inozemstvom po osnovi doznaka (pozicija 281), stipendija (pozicija 283), službenih putovanja (pozicija 285);
- podaci o rashodima za zdravstvene usluge pružene hrvatskim građanima u inozemstvu (tromjesečni podaci od Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje);
- potrošnja rezidenata na putovanju (procjenjuje se na temelju godišnjih procjena).

Prema navedenim kategorijama revidirani su prihodi i rashodi po osnovi putovanja-turizma za razdoblje od 1993. do 1998.godine. Rezultati prijelazne metodologije dani su u tablici 7.

Tablica 7. Prihodi i rashodi pozicije putovanja-turizma, korištenjem prijelazne metodologije za razdoblje 1993-1998.godine, u milionima USD⁸

Stavke pozicije putovanja u platnoj bilanci	Godine					
	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
Neto, turistička bilanca	935,24	1.405,48	927,47	1.503,63	1.993,01	2.133,18
Priliv od putovanja, ukupno	1.309,80	1801,40	1.349,09	2.014,01	2.533,08	2.733,45
285 Službena putovanja	0,00	0,00	0,00	4,39	6,73	10,55
283 Stipendije	0,00	0,00	0,00	0,81	0,96	1,72
281 Doznake	58,58	99,07	78,35	158,00	243,83	264,41
288 Putovanja-ostalo	0,00	0,00	0,00	98,40	162,60	271,21
289 Prodaja kuna u inozemstvo-neto	0,00	0,00	0,00	0,80	-0,10	-0,30
911 Otkup i prodaja efektivne i čekova od stranaca-neto	346,99	516,88	390,53	490,02	426,70	472,19
Otkup stranih čekova od domaćih osoba	9,11	11,78	14,68	18,68	17,46	18,35
Zdravstvene usluge pružene nerezidentima	0,01	0,14	18,66	19,34	11,47	26,16
Potrošnja u smještajnim kapacitetima	321,04	511,80	275,69	544,35	812,53	855,46
Ostala turistička potrošnja	568,57	653,83	562,86	668,34	829,22	901,00
Cestarine plaćene stranom efektivom	5,50	7,90	8,30	10,90	11,70	11,70
Odliv od putovanja, ukupno	-374,56	-395,92	-421,62	-510,39	-530,07	-600,27
285 Službena putovanja	-67,91	-85,89	-81,92	-95,03	-95,37	-86,86
283 Stipendije	-0,07	-1,07	-1,35	-6,15	-8,54	-13,97
281 Doznake	-3,87	-7,01	-15,65	-32,14	-58,27	-99,43
Zdravstvene usluge pružene rezidentima	-2,61	-1,95	-1,70	-2,07	-1,89	-1,67
Potrošnja rezidenata na putovanju	-300,10	-300,00	-321,00	-375,00	-366,00	-398,34

Izvor: Interni dokumenti Hrvatske narodne banke (nisu javno objavljeni).

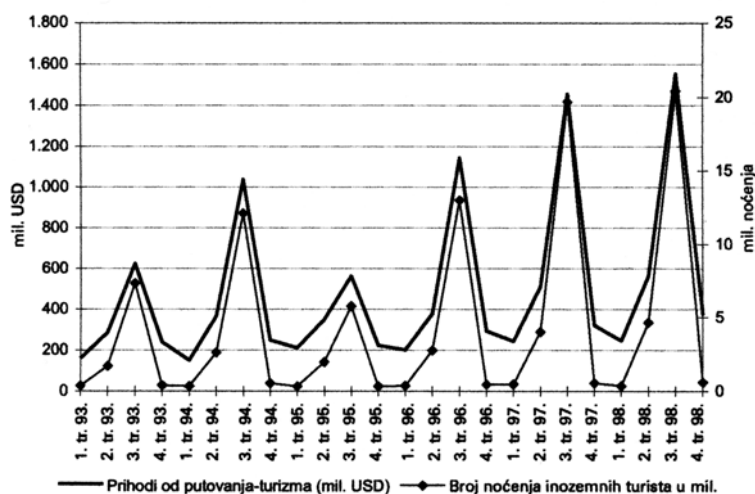
⁸ Za prijelaznu metodologiju dobiveni su strukturni podaci iz Internih dokumenata Hrvatske narodne banke.

U strukturi prihoda od putovanja najveći dio ostvaruju tri podkategorije: ostala turistička potrošnja, potrošnja u smještajnim kapacitetima, te neto otkup i prodaja efektive i čekova od stranaca, na što otpada oko 80% ukupnih turističkih prihoda. Izraženo relativnim pokazateljima, najvišu prosječnu godišnju stopu rasta ostvarila je podkategorija Zdravstvene usluge pružene nerezidentima (od 373%), Putovanja-ostalo (od 66%), te Službena putovanja (od 55%). Ukupan priliv od putovanja povećavao se prosječnom godišnjom stopom od 17,93% (vidi Prilog 42).

Ukupni turistički rashodi u promatranom razdoblju povećavali su se prosječnom godišnjom stopom od 9,89% (vidi Prilog 42). Ovaj podatak pokazuje pozitivnu tendenciju kretanja neto turističke bilance, budući je stopa rasta priliva od putovanja veća u odnosu na stopu rasta odliva od putovanja, čime turizam doprinosi uravnoteženju platnobilančnog deficita Republike Hrvatske. U strukturi rashoda od putovanja, najveći udio otpada na potrošnju rezidenata na putovanju (oko 80%), iza čega slijede izdaci za službena putovanja (oko 15%) (vidi Prilog 42).

Usporedbom kretanja priliva od putovanja i broja noćenja inozemnih turista vidljivo je da je postignuta bolja korelacija ova dva niza podataka, u odnosu na prethodnu metodologiju, iako i ova metodologija ima određene nedostatke (vidi Slika 6). Prvi nedostatak je korištenje kontantnih veličina od 32,9 USD i 37 USD za izvođenje Inozemne potrošnje u smještajnim kapacitetima i Ostale turističke potrošnje. Osobito su upitni podaci o procjeni potrošnje domaćih građana u inozemstvu. Ta je potrošnja procijenjena korištenjem tromjesečnih ekspertnih procjena za 1997.godinu, na temelju kojih su izvršene ponovne procjene serije, unazad i unaprijed, uzevši u obzir promjene realne bruto plaće i tečaja DEM/USD, iako to nisu jedine varijable koje utječu na potrošnju domaćih građana u inozemstvu.

Slika 6. Odnos prihoda od međunarodnog turizma i broja noćenja inozemnih turista, prijelazna metodologija

Izvor: Godišnje izvješće Hrvatske narodne banke, 1998, str.163; Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1998, 1998

4.2.3. ANKETNA METODOLOGIJA

Pripreme za uvođenje ove metodologije započele su sredinom 1998.godine i to zajedničkim projektom Hrvatske narodne banke i Instituta za turizam pod nazivom "Potrošnja inozemnih putnika u Hrvatskoj i domaćih putnika u inozemstvu u 1998.godini". Anketnom metodom prikupljeni su podaci za drugu polovicu 1998.godine, temeljem kojih su za čitavu 1998.godinu izvedeni procijenjeni podaci. Prihodi od putovanja računaju se od prvog tromjesečja 1999.godine na temelju navedene ankete, a dopunjuju se podacima Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje o obavljenim zdravstvenim uslugama nerezidenata. Rashodi od putovanja izračunavaju se od prvog tromjesečja 1999.godine na temelju iste ankete, a dopunjuju se podacima o deviznim rashodima Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje.

Anketno istraživanje provodilo se na graničnim prijelazima (cestovnim, pomorskim, željezničkim i u zračnim lukama) izravnim anketiranjem, a rezultati su se koristili za sastavljanje platne bilance od prvog tromjesečja 1999.godine. Korištenje anketne metodologije prihvatile su mnoge zemlje, primjerice Njemačka (A Household Survey for Dana Collection on Travel in Germany, 2000).

Osnovne karakteristike ove metodologije su (Galinec, 1999, str.319):

- anketom utvrđena dnevna potrošnja nerezidenata nije konstantna veličina; ona se prilagođava mjesečno;
- hrvatski građani na privremenom radu u inozemstvu u službenoj turističkoj statistici se tretiraju kao domaći turisti, dok se u statistici platne bilance tretiraju kao nerezidenti (po kriteriju boravka oni borave dulje od godine dana izvan Hrvatske). Budući veći dio tih građana posjeduje kuće za odmor ili odsjeda kod rodbine ili prijatelja, njihova potrošnja se uopće nije evidentirala kao turistička potrošnja. Anketnim istraživanjem oni se tretiraju kao nerezidenti, a njihova potrošnja se prati kao potrošnja inozemnih turista;
- u službenoj statistici evidentira se broj noćenja inozemnih turista u komercijalnom smještaju, dok nedostaju podaci o neprijavljenom ili djelomično prijavljenom smještaju, smještaju kod rodbine ili u vikendicama, podaci o kamperima i nautičarima, te jednodnevnim izletnicima. Usporedba kretanja podataka o broju vozila stranih registracijskih tablica na ulazu u Republiku Hrvatsku i broja noćenja inozemnih turista ukazuje da je značajno prisutan problem neprijavlivanja ostvarenih noćenja inozemnih turista.

U strukturi prihoda od putovanja oko 9% se ostvaruje iz poslovnih putovanja inozemnih turista, a oko 91% od osobnih putovanja, sa tendencijom smanjivanja udjela poslovnih putovanja u 2001. godini (vidi Prilog 42). Stopa rasta prihoda od osobnih putovanja iznosi 16,4% za razdoblje između 1999. i 2001. godine. U strukturi rashoda od putovanja situacija je drukčija; ovdje je udio poslovnih i osobnih putovanja gotovo izjednačen na oko 50% (vidi Prilog 42). Prosječne godišnje stope kretanja poslovnih i osobnih putovanja su opadajuće u promatranom razdoblju između 1999. i 2001. godine, s time da je smanjenje rashoda po

osnovi poslovnih putovanja veće u odnosu na rashode za osobna putovanja (vidi Tablicu 8). Pozitivna turistička bilanca ostvarena je zahvajujući pozitivnoj bilanci osobnih putovanja, čime je neutralizirana negativna bilanca poslovnih putovanja. U strukturi osobnih putovanja negativna je bilanca obrazovnih usluga, dok su bilance ostalih i zdravstvenih usluga pozitivne (vidi Tablicu 8).

Razdioba prihoda od putovanja po osnovi osobnih putovanja pokazuje da je najznačajniji udio prihoda od ostalih usluga, u odnosu na pružene zdravstvene i obrazovne usluge i to čak od 98%. Među ostalim uslugama najzačajniji su prihodi koji se ostvaruju pod kategorijom odmor i zabava (vidi Prilog 42). U strukturi rashoda od putovanja po osnovi osobnih putovanja domaćih turista, 88% otpada na korištenje ostalih usluga i to više od 45% na rashode povezane uz posjete rodbini i prijateljima (vidi Prilog 42).

Tablica 8. Prihodi i rashodi pozicije putovanja-turizma, prema anketnoj metodologiji za razdoblje 1999-2001.godine, u milionima USD⁹

Stavke pozicije putovanja u platnoj bilanci	Godine			Prosječna godišnja stopa rasta 1999-2001.
	1999.	2000.	2001.	%
Prihodi od putovanja	2.493,39	2.757,99	3.335,03	15,65
Prihodi od poslovnih putovanja	233,55	263,58	273,94	8,30
Prihodi od osobnih putovanja od toga:	2.259,84	2.494,41	3.061,08	16,39
1. Zdravstvene usluge, od toga:	35,99	27,14	43,86	10,40
1.1. Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje	17,77	12,39	18,67	2,61
1.2. Istraživanje Institut za turizam/Hrvatske narodna banka	18,26	14,75	25,20	17,47
2. Obrazovne usluge	10,71	12,31	11,48	3,50
3. Ostale usluge, od toga:	2.213,14	2.454,96	3.005,75	16,54
3.1. Odmor i zabava	1.099,59	1.970,46	2.492,90	50,57
3.2. Posjete rodbini i prijateljima	960,97	358,05	394,54	-35,92
3.3. Tranzit	90,79	91,18	82,48	-4,68
3.4. Ostalo neraspodijeljeno	61,79	35,28	35,82	-23,86
Rashodi od putovanja	751,43	568,10	606,41	-10,17
Rashodi od poslovnih putovanja	384,21	260,48	289,08	-13,26
Rashodi od osobnih putovanja, od toga:	367,22	307,65	317,33	-7,04
1. Zdravstvene usluge, od toga:	25,30	13,59	24,27	-2,06
1.1. Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje	1,64	2,10	5,57	84,11
1.2. Istraživanje Institut za turizam/Hrvatske narodna banka	23,66	11,49	18,71	-11,09
2. Obrazovne usluge	40,85	22,44	11,26	-47,51
3. Ostale usluge, od toga:	301,06	271,62	281,81	-3,25
3.1. Odmor i zabava	116,46	96,10	95,74	-9,33
3.2. Posjete rodbini i prijateljima	154,42	146,72	152,43	-0,65
3.3. Tranzit	6,11	3,31	12,372	42,27
3.4. Ostalo neraspodijeljeno	24,07	25,50	21,27	-5,99
Turistička bilanca, neto	1.741,96	2.189,88	2.728,62	25,16
Bilanca poslovnih putovanja	-150,66	3,12	-15,13	-68,31
Bilanca osobnih putovanja	1.892,63	2.186,76	2.743,75	20,40
Bilanca zdravstvenih usluga	10,69	13,55	19,59	35,41

⁹ Za prijelaznu metodologiju dobiveni su strukturni podaci iz Internih dokumenata Hrvatske narodne banke.

Bilanca obrazovnih usluga	-30,14	-10,14	0,22	
Bilanca ostalih usluga	1.912,08	2.183,34	2.723,94	19,36

Izvor: Interni dokumenti Hrvatske narodne banke (nisu javno objavljeni).

4.3. ZNAČENJE TURIZMA U PLATNOJ BILANCI REPUBLIKE HRVATSKE

Platna bilanca je sumarni iskaz ekonomskih transakcija rezidenata neke ekonomije s inozemstvom u određenom vremenskom razdoblju. Važnost pojedine pozicije unutar platne bilance varira između pojedinih zemalja što ovisi o strukturi ekonomije, dosegnutom stupnju ekonomskog razvoja, te uključenosti u međunarodne tokove roba, usluga, proizvodnih faktora i kapitala.

Iz platne bilance Republike Hrvatske za razdoblje 1993-2001. godine izdvajam pojedine kategorije prikazane u tablici 9.

Tablica 9. Platna bilanca Republike Hrvatske za period 1993-2001.godine, u milionima USD

STAVKE PLATNE BILANCE	Godine								
	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.
A. TEKUĆE TRANSAKCIJE (3+4+5+6)	623,0	853,4	-1.441,5	-1.091,3	-2.325,1	-1.530,6	-1.390,4	-432,7	-623,2
3. Robe	- 723,2	-1.141,6	-3.259,3	-3.623,5	-5.196,2	-4.147,4	-3.298,6	-3.203,8	-4.011,9
3.1. Prihodi	3.903,8	4.260,4	4.632,7	4.545,7	4.210,3	4.604,5	4.394,7	4.567,2	4.752,1
3.2. Rashodi	-4.627,0	-5.402,0	-7.892,0	-8.169,2	-9.406,5	-8.751,9	-7.693,3	-7.770,9	-8.763,9
4. Usluge	1.138,1	1.633,3	1.044,3	1.579,7	2.024,2	2.074,8	1.625,2	2.267,9	2.951,4
4.2. Putovanja - turizam	935,2	1.405,5	927,5	1.503,6	1.993,0	2.133,2	1.742,0	2.189,9	2.728,6
4.2.1. Prihodi	1.309,8	1.801,4	1.349,1	2.014,0	2.523,1	2.733,4	2.493,4	2.758,0	3.335,0
4.2.2. Rashodi	- 374,6	- 395,9	- 421,6	- 510,4	- 530,1	- 600,3	- 751,4	- 568,1	- 606,4
5. Dohodak	- 119,6	- 164,5	- 28,8	- 69,9	- 22,4	- 164,0	-349,5	-380,1	-528,4
5.1. Prihodi	128,2	149,0	218,8	269,8	363,8	394,9	252,2	334,1	400,6
5.2. Rashodi	- 247,7	- 313,5	- 247,6	- 339,7	- 386,2	- 558,9	-601,7	-714,2	-929,1
6. Tekući transferi	327,7	526,3	802,3	1.022,4	869,4	706,0	632,5	883,2	965,7
6.1. Prihodi	507,5	669,1	971,1	1.173,2	964,0	919,1	967,4	1.101,0	1.174,5
6.2. Rashodi	- 179,8	- 142,8	- 168,8	- 150,8	- 94,6	- 213,1	-335,0	-217,8	-208,8

Izvor: Hrvatska narodna banka, baza podataka

(URL: http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statistički_pregled/h1.xls)

Saldo tekuće bilance koristi se kao jedan od pokazatelja ekonomskog stanja. Dugotrajni deficit tekuće bilance ima negativne posljedice za ukupnu ekonomiju, budući se pokriva zaduživanjem u inozemstvu ili intervencijama na deviznom tržištu.

Tekuća bilanca Republike Hrvatske je u deficitu od 1995. godine, koji ne pokazuje tendenciju značajnijeg rasta i u 2001. godini je iznosio 3,05% bruto nacionalnog proizvoda. U promatranom razdoblju najviši deficit je bio u 1997. godini u iznosu od 11,6% bruto

nacionalnog proizvoda. U strukturi tekuće bilance robna bilanca je u stalnom deficitu kao i bilanca dohodaka, dok su bilanca usluga i bilanca tekućih transfera u stalnom suficitu.

Uočava se izraziti rast rashoda po osnovi uvoza robe, koji se udvostručio u razdoblju između 1993. i 2001. godine i u 2001. godini iznosio 8.763,9 milijuna USD. S druge strane prihodi po osnovi izvoza robe ostali su na približno istoj razini, te su u 2001. godini iznosili 4.752,1 milijuna USD. Prosječna godišnja stopa rasta uvoza robe je iznosila 8,3%, dok je stopa rasta izvoza robe iznosila 2,5%. Robni se deficit povećao u promatranom razdoblju za čak 5.5 puta, što je izrazito negativan trend, te je suficit bilance usluga još od 1995. godine nedovoljan za pokriće negativnog salda.

Bilanca usluga kroz čitav je period ostvarivala pozitivan saldo, koji se povećao za 2,6 puta uz prosječnu godišnju stopu rasta od 12,6%. Pozitivan saldo bilance usluga služi pokriću robnog deficita. U 1995. godini saldo bilance usluga služio je pokriću 32% robnog deficita, u 1998. godini 50%, a u 2001. godini 74% robnog deficita.

Kao i bilanca usluga, tako je i turistička bilanca u razdoblju između 1993. i 2001. godine u stalnom rastućem suficitu. Prihodi od putovanja rasli su višom prosječnom godišnjom stopom, od 12,4%, u odnosu na rashode od putovanja koji su rasli stopom od 6,2%. Saldo turističke bilance povećavao se godišnjom stopom od 14,3%. Prihodi od putovanja su u 1996. godini pokrivali 56% robnog deficita, a u 2001. godini čak 83% robnog deficita.

Isplaćeni dohoci prelazili su vrijednosti priliva po osnovi dohotka u promatranom razdoblju. Bilanca dohodaka je negativna sa godišnjom stopom rasta od 20,4%. Udio negativne bilance usluga u prihodima od putovanja iznosio je za 2001. godinu 15,8%. Prihodi od transfera bili su viši od rashoda uz stopu rasta pozitivne bilance tranfera od 14,5%.

5. ANALIZA PLATNOBILANČNIH UČINAKA TURIZMA NA PRIMJERU REPUBLIKE HRVATSKE, ŠPANJOLSKE I PORTUGALA

Za komparativnu analizu turističkih kretanja s aspekta platne bilance odabrane su, uz Republiku Hrvatsku, dvije značajne europske turističke zemlje: Španjolska i Portugal. Osnovni razlog odabira ove dvije zemlje je želja da se hrvatski turizam usporedi, prema odabranim pokazateljima, sa dva značajna europska tržišta koja su, prema komparativnim prednostima za razvoj turizma, slična hrvatskom tržištu.

Za razvoj turizma i ekonomski razvoj od velikog je značenja bio ulazak zemalja u Europsku uniju 1.1.1986. godine. Danas ove zemlje, prvenstveno zahvaljujući značajnom porastu stranih investicija, povećanju međunarodne trgovine i strukturnim promjenama, konvergiraju prema standardima Europske unije u svim područjima ekonomije.

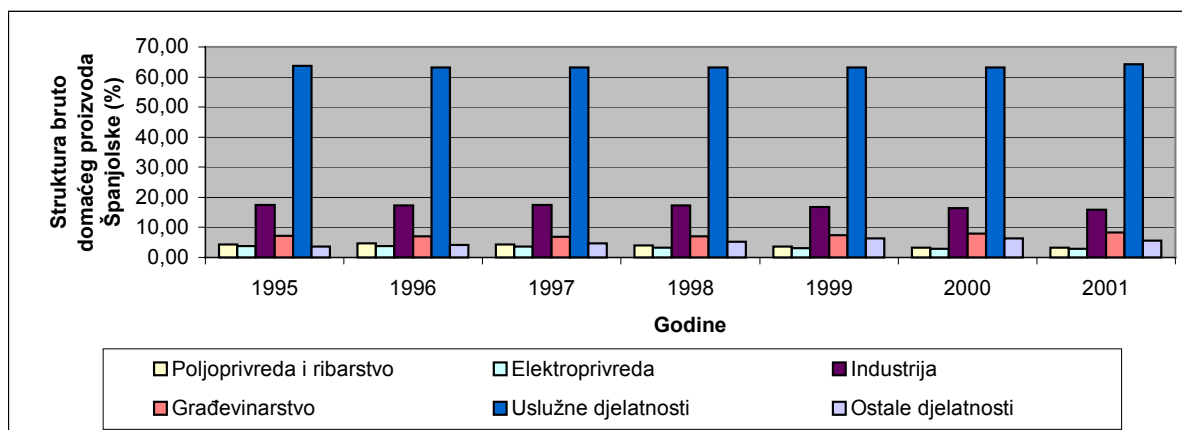
5.1. ZNAČAJKE TURIZMA ZA ŠPANJOLSKU S ASPEKTA PLATNE BILANCE

Španjolska se prostire na površini od 504.782 km² i ima oko 40 miliona stanovnika. Tijekom ekonomskog razvoja Španjolska je imala fazu autarhije (1950-1959), fazu postupnog otvaranja (1960-1973), fazu demokratizacije i strukturnih reformi (1973-1985), te fazu ubrzanog ekonomskog rasta nakon 1986. godine i ulaska u Europsku uniju.

Bruto nacionalni proizvod se u razdoblju između 1990. i 2001. godine povećavao prosječnom godišnjom stopom od 1,18% i iznosio u 2001. godini 582.225 milijuna USD. Tijekom devedesetih godina, bruto nacionalni proizvod se mijenjao ovisno o recesiji na domaćem i europskom tržištu. Tako je nakon uspješne 1991. godine ostvaren pad od 16,62% bruto nacionalnog proizvoda u 1992. godini; slijedi faza oporavka kada je bruto nacionalni proizvod ostvario najvišu vrijednost od 610.035 milijuna USD u 1996. godini; nakon smanjenja od 7,83% u 1997. godini, bruto nacionalni proizvod se ponovno povećao u 1999. godini, da bi u se u 2000. godini ponovno smanjio za 6,77% (vidi Prilog 44). Bruto nacionalni proizvod po stanovniku iznosio je u promatranom razdoblju između 13 i 15 tisuća USD.

U strukturi bruto nacionalnog proizvoda Španjolske najznačajnije su djelatnosti uslužnog sektora koje ostvaruju više od 60% ukupnog bruto nacionalnog proizvoda; slijedi industrija sa oko 18% udjela, građevinarstvo sa oko 8% udjela; poljoprivreda i ribarstvo sa oko 5% udjela, opskrba električnom energijom sa oko 4%, koliko ostvaruju zajedno i sve ostale djelatnosti (vidi Slika 7).

Slika 7. Struktura bruto domaćeg proizvoda Španjolske za razdoblje 1995-2001. godina

Izvor: Instituto Nacional de Estadística, baza podataka; vlastiti izračun

Između uslužnih djelatnosti, turizam ima primarni značaj za ekonomski razvoj Španjolske. Španjolska je poznata turistička destinacija, čiji se turistički razvoj može ukratko opisati, kako slijedi :

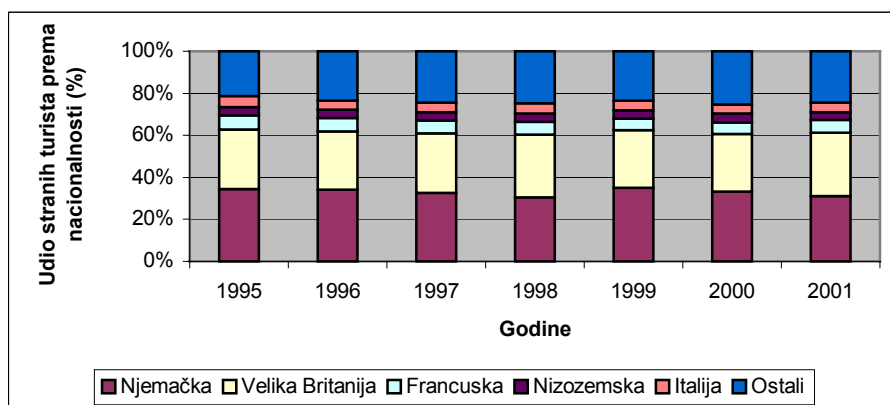
- prvi turistički uzlet tijekom šezdesetih godina nakon godina političke izolacije. Uz niske cijene i prirodne ljepote započinje razvoj masovnog inozemnog turizma;

- stagnacija razvoja turizma tijekom ekonomske krize ranih sedamdesetih, prvenstveno zbog recesije na glavnim emitivnim turističkim tržištima;
- oporavak turizma zahvaljujući ulasku stranih direktnih investicija krajem sedamdesetih;
- drugi turistički uzlet tijekom osamdesetih godina uz daljnji razvoj masovnog turizma;
- nove smjernice razvoja u devedesetim godinama. Naglasak na razvoj diferenciranog turističkog proizvoda.

Španjolska je značajna turistička destinacija koja je u posljednjih desetak godina ostvarivala oko 8% svjetskog i 12% europskog turističkog prometa (vidi Prilog 13, Prilog 24).

U strukturi inozemnih turista najveći udio čine turisti iz Njemačke, koji ostvaruju oko 35% ukupnog prometa, slijede Britanci sa oko 28% udjela, Francuzi sa oko 6% udjela, Talijani i Nizozemci sa oko 4% udjela (vidi Slika 8). Iz navedenog slijedi, da je struktura inozemnih turista zadovoljavajuća, budući se radi o turistima iz zapadnoeuropskih zemalja sa visokom razinom bruto nacionalnog proizvoda po stanovniku.

Slika 8. Struktura noćenja turista u Španjolskoj prema nacionalnosti za period 1995-2001.godine

Izvor: Prilog 43.

Platnu bilancu prikuplja i objavljuje centralna banka Španjolske (Banco de Espana) prema metodologiji iz 5. izdanja Priručnika o platnoj bilanci (Balance of Payments Manual, 1993) i to od 1991. godine¹⁰. U platnoj bilanci se evidentiraju sve transakcije između rezidenata i nerezidenata, a transakcije se evidentiraju bez obzira da li je plaćanje izvršeno u domaćim ili inozemnim financijskim institucijama ili se radi o poslovanju multinacionalnih kompanija. Metodologija iz 5. izdanja Priručnika o platnoj bilanci koristi se od 1993. godine, s time da su podaci za razdoblje od 1990. do 1992. godine revidirani prema toj metodologiji, prvenstveno radi međunarodne usporedbe platnobilančnih podataka.

Dva osnovna izvora informacija za sastavljanje platne bilance su podaci o robnoj razmjeni i tzv. zatvoreni sustav platnog prometa s inozemstvom (The Spanish Balance of Payments

¹⁰ Europska centralna banka (European Central Bank, ECB) je 1999.godine započela sa projektom harmonizacije metodologije platne bilance radi lakšeg agregiranja podataka na razini Europske unije i donošenja kvalitetnijih odluka na području monetarne politike.

2001, 2001, str.21). Podaci se temelje na informacijama dobivenim od domaćih poslovnih banaka za domaće i inozemne devizne transakcije, a koriste se i dodatni izvori koji su namijenjeni kontroli kvalitete informacija bankarskog sustava.

Podaci o poziciji putovanja-turizam prikupljaju se na bazi informacija iz bankarskih izvještaja o kupnji i prodaji deviza (novčanica i putničkih čekova) od rezidenata i domaće valute od nerezidenata, te na bazi bankarskih izvještaja o transakcijama turista i turističkih agencija (uključujući transakcije kreditnim karticama). Podaci u poziciji putovanje-turizam nisu strukturirana prema preporuci Međunarodnog monetarnog fonda na poslovna i osobna putovanja (The Spanish Balance of Payments 2001, 2001, str.22).

Saldo tekuće bilance Španjolske je u stalnom deficitu, koji je sredinom devedesetih godina smanjen, dok je u posljednje tri godine u stalnom rastu i u 2001. godini je iznosio 2,6% bruto nacionalnog proizvoda. U promatranom razdoblju najviši deficit je bio u 2000. godini kada je iznosio 3,5% bruto nacionalnog proizvoda.

Robni izvoz ostvaruje visoke stope rasta, u apsolutnim i relativnim iznosima. Ipak se robni deficit povećava, budući da raste i robni uvoz, u apsolutnim iznosima. Zadovoljavajuće je da je prosječna godišnja stopa rasta robnog izvoza od 7,03% veća od stope rasta uvoza od 5,2% (vidi Prilog 45).

Bilanca usluga je kontinuirano pozitivna sa stopom rasta od 6,8%, a u strukturi usluga najznačajnije mjesto ostvaruju prihodi od putovanja koji su rasli stopom od 5,37%. Iako su rashodi od putovanja rasli stopom od 3,15%, izraženo u apsolutnim brojkama, oni iznose oko 20% prihoda od putovanja. Važno je naglasiti da su prihodi od turizma u čitavom razdoblju bili dovoljni za pokriće robnog deficita (vidi Prilog 45).

5.2. ZNAČAJKE TURIZMA ZA PORTUGAL S ASPEKTA PLATNE BILANCE

Portugal zauzima teritorij od 91.985 km² i ima oko 10 miliona stanovnika. U turističkom razvoju Portugala značajni nedostatak je u blizini španjolskog turističkog tržišta, te je turistička politika Portugala usmjerena na razvijanje diverzificiranog i prepoznatljivog turističkog proizvoda.

Bruto nacionalni proizvod se u razdoblju između 1990. i 2001. godine povećavao prosječnom godišnjom stopom od 4,25% i iznosio u 2001. godini 109.483 milijuna USD, što je za oko 5,4 puta više od Republike Hrvatske. U razdoblju između 1990. i 2001. godine bilježi se najviša vrijednost ukupne proizvodnje u 1999. godini u vrijednosti od 115.923 milijuna USD. Nakon lošije 2000. godine, u 2001. godini je vidljivo poboljšanje, kako bruto nacionalnog proizvoda, tako i turističkih pokazatelja. Bruto nacionalni proizvod po stanovniku iznosio je u promatranom razdoblju između 8-11 tisuća USD.

Portugal je značajno emitivno tržište koje ostvaruje oko 1,6% svjetskog i 3,1% europskog turističkog tržišta (vidi Prilog 13, Prilog 26). Broj dolazaka stranih turista se u promatranom razdoblju povećavao godišnjom stopom od 4,08%. U strukturi gostiju najveći broj turista je iz Španjolske, oko 50%, gosti iz Velike Britanije čine 15%, slijedi Njemačka sa 9%, te Francuska i Nizozemska sa oko 5% udjela.

Podatke o platnoj bilanci prikuplja i objavljuje centralna banka Portugala (Banco de Portugal) već od 1963. godine. Uslijed liberalizacije deviznih tržišta i procesa statističke harmonizacije na europskoj razini, 1993. godine je uveden izmijenjen sistem evidentiranja platne bilance. Nova metodologija usklađena sa uputama iz 5. izdanja Priručnika o platnim bilanacima počela se primjenjivati od 1999. godine (New Presentation of the Balance of Payments Statistics). Prema posebnom zakonu, centralna banka ima pravo da traži podatke od javnih i privatnih osoba za statističke svrhe, tako da su izvori informacija za platnu bilancu bankarski i nebankarski sektor. Podaci se prikupljanju na bazi tzv. zatvorenog sistema izvještavanja (closed settlements system), gdje se transakcije evidentiraju putem posebnih izvještaja i to od strane banaka, direktnih izvjestitelja i poduzeća. Osim toga, koriste se i drugi izvori podataka: podaci za robnu statistiku, procjene pozicije putovanja na bazi turističke statistike Državnog zavoda za statistiku (INE) i Direkcije za turizam (Direccao-General do Turismo), podaci sa burze, statistika poslovanja banaka i drugo.

Podaci o poziciji putovanja-turizam prikupljaju se na temelju izvještaja o bankarskim transferima, putničkim čekovima, kreditnim karticama i valuti; informacijama dobivenim od putničkih agencija i procjenama centralne banke na bazi realnih indikatora (broja turista, stopa iskorištenosti hotela) i cijena turističkih usluga (Annual Report 2000, 2001, str. 54).

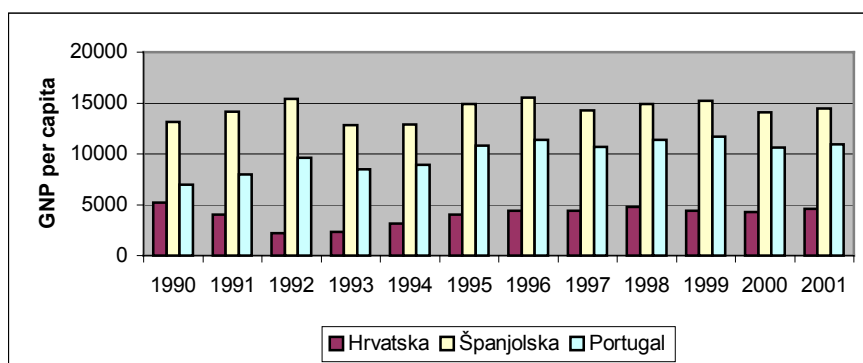
Tekuća bilanca Portugala je u deficitu koji se povećava od 1995. godine, te je u 2001. godini iznosio 9,1% bruto nacionalnog proizvoda. Osnovni razlog rastućem deficitu nalazi se u stopi rasta robnog uvoza od 6,22%, dok je stopa rasta robnog izvoza preniska i iznosi 4,52%. Negativno kretanje robne bilance pokriva se suficitom uslužne bilance koja u 2001. godini pokrivala svega 20% robnog deficita (vidi Prilog 45).

Iako prihodi od putovanja-turizma rastu zadovoljavajućom stopom od 5,13%, oni pokrivaju manje od 50% robnog deficita u 2001. godini. U čitavom razdoblju između 1990. i 2001. godine prihodi od putovanja služili su za pokriće oko 50% robnog deficita. Važno je naglasiti da su i rashodi od turizma relativno visoki, izraženo u apsolutnim i relativnim veličinama. U 2001. godini iznosili su 1/3 turističkih prihoda, a u razdoblju između 1990. i 2001. godine rasli su godišnjom stopom od 9,82% (vidi Prilog 45).

5.3. KOMPARATIVNA ANALIZA PLATNOBILANČNIH POKAZATELJA ZA ODABRANE ZEMLJE

Koristeći veličinu bruto nacionalnog proizvoda, kao pokazatelja ekonomske razvijenosti, izvodi se zaključak da je među promatranim zemljama najrazvijenija Španjolska, čiji je bruto nacionalni proizvod u 2001. godini bio pet puta veći u odnosu na Portugal i 28 puta veći u odnosu na Republiku Hrvatsku. Španjolska je ujedno i najveća zemlja prema broju stanovnika. Uspoređujući pokazatelj bruto nacionalni proizvod po stanovniku, dolazi se do sličnih zaključaka. Životni standard stanovništva, prema ovom pokazatelju, najviši je u Španjolskoj i kreće se na razini između 13 i 15 tisuća USD godišnje, dok je u Republici Hrvatskoj trostruko niži i kreće se ispod pet tisuća USD u promatranom razdoblju (vidi Slika 9).

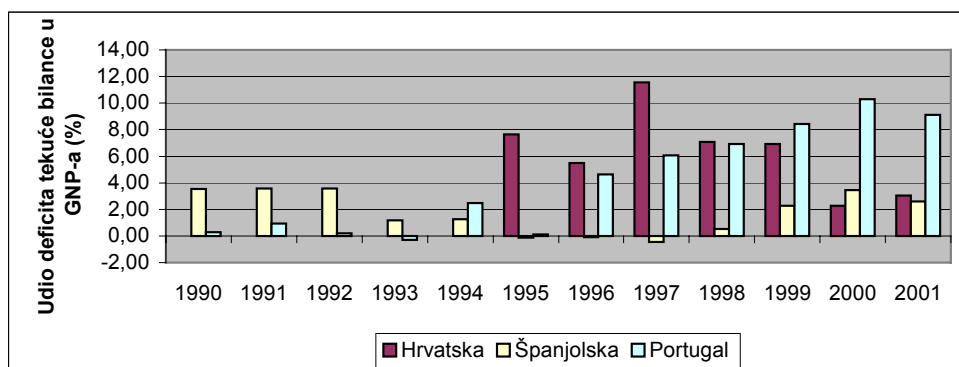
Slika 9. Kretanje bruto nacionalnog proizvoda po stanovniku 1990-2001

Izvor: Prilog 23, Prilog 25, Prilog 27

Sve promatrane zemlje ostvaruju deficit tekuće bilance koji je izražen u apsolutnim veličinama najviši u Španjolskoj, no s obzirom na ukupnu ekonomsku razvijenost on predstavlja značajniji problem za Portugal i Republiku Hrvatsku. Dok se udio deficita tekuće bilance u bruto nacionalnom proizvodu pozitivno smanjuje u Republici Hrvatskoj, u Portugalu je prisutan negativan trend povećanja (vidi Slika 10).

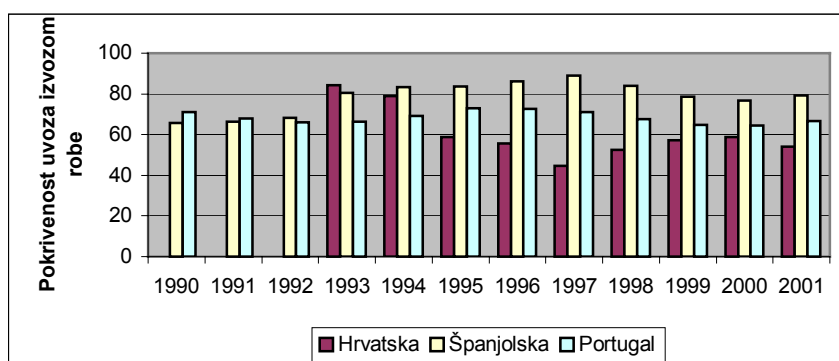
Slika 10. Udio deficita tekuće bilance u bruto nacionalnom proizvodu 1990-2001

Izvor: Prilog 23, Prilog 25, Prilog 27

Deficit tekuće bilance najvećim je dijelom posljedica višeg robnog uvoza u odnosu na robni izvoz, budući sve zemlje ostvaruju deficite robne bilance i suficite u uslužnom sektoru. Devizni priliv po osnovi robnog izvoza je dovoljan za pokriće oko 50% deviznog odliva po osnovi robnog uvoza za Republiku Hrvatsku, dok se za Španjolsku taj podatak kreće oko 80% (vidi Slika 11).

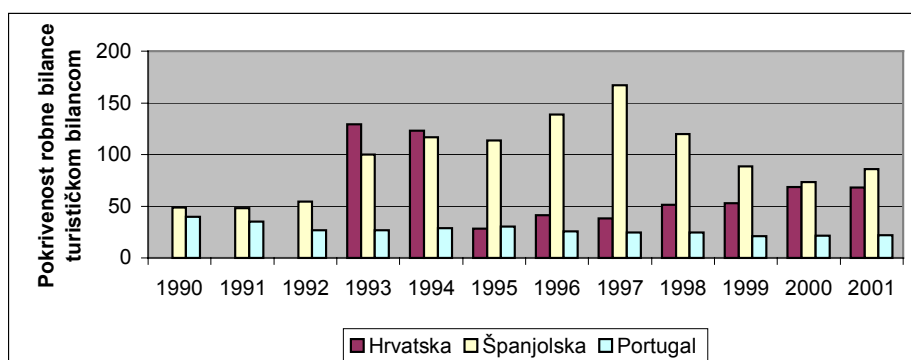
Slika 11. Pokrivenost uvoza izvozom robe 1990-2001

Izvor: Prilog 23, Prilog 25, Prilog 27

Pokazatelj pokrivenosti robnog deficita turističkom bilancom pokazuje da je najbolja situacija u Španjolskoj gdje je pokazatelj na razini iznad ili blizu 100. Najlošija situacija je u Portugalu, gdje turistički suficit pokriva relativno mali dio robnog deficita (vidi Slika 12).

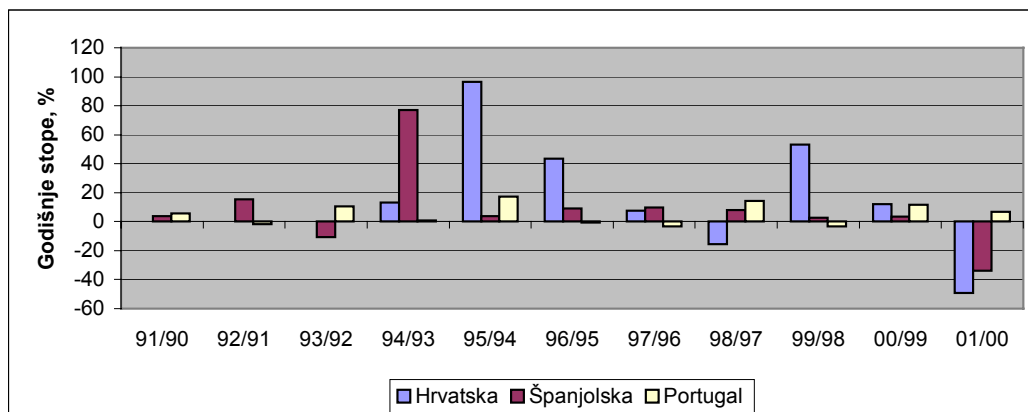
Slika 12. Pokrivenost robne bilance turističkom bilancom 1990-2001

Izvor: Prilog 23, Prilog 25, Prilog 27

Turistički prihodi po stanovniku imaju ulazni trend u svim zemljama osim u 2001. godini kada dolazi do smanjenja (vidi Slika 13).

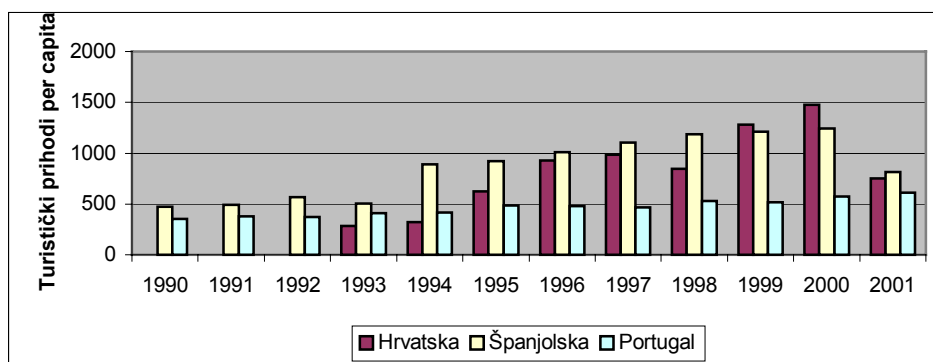
Slika 13. Godišnje stope rasta/pada turističkih prihoda 1990-2001

Izvor: Prilog 23, Prilog 25, Prilog 27

Prema veličini turističkih prihoda po stanovniku najbolji je pokazatelj u Republici Hrvatskoj, gdje se ostvaruje najviši prihod po stanovniku, slijedi Španjolska, pa Portugal (vidi Slika 14).

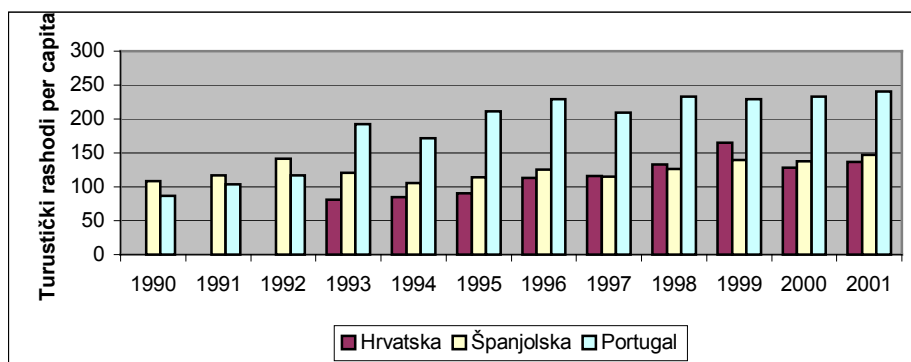
Slika 14. Kretanje turističkih prihoda po stanovniku 1990-2001

Izvor: Prilog 23, Prilog 25, Prilog 27

Prema kretanju turističkih rashoda po stanovniku na prvom je mjestu Portugal, sa oko 250 USD turističkih rashoda po stanovniku, a najmanji je turistički odliv u Republici Hrvatskoj. Ovaj pokazatelj može se koristiti i kao pokazatelj životnog standarda domicilnog stanovništva (vidi Slika 15).

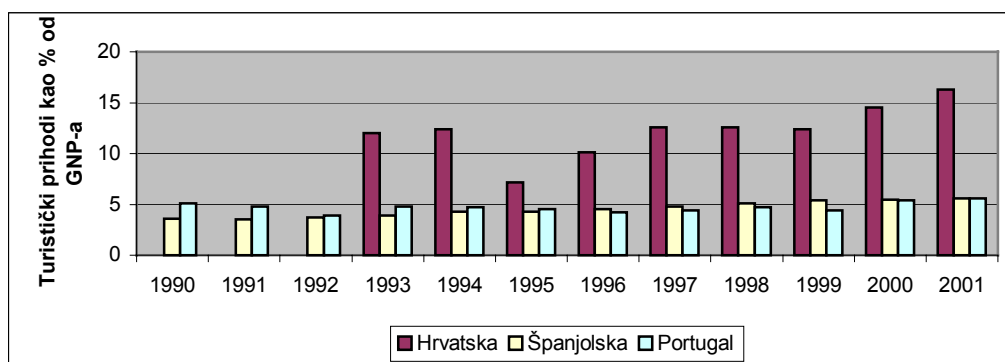
Slika 15. Kretanje turističkih rashoda po stanovniku 1990-2001

Izvor: Prilog 23, Prilog 25, Prilog 27

Udio turističkih prihoda u bruto nacionalnom proizvodu najviši je u Republici Hrvatskoj na prosječnoj razini oko 15%, dok je znatno niži u Španjolskoj i Portugalu, oko 5% (vidi Slika 16). Ovaj pokazatelj ukazuje na veliko značenje turizma za hrvatsko gospodarstvo i zavisnost od ukupnih turističkih rezultata. Iz navedenog slijedi, da se hrvatski turizam mora prilagoditi zahtjevima svjetskog turističkog tržišta, kako bi se očekivani turistički rezultati i ostvarili. S druge strane, ovaj podatak je rezultat loše gospodarske situacije u značajnijim djelatnostima Republike Hrvatske, koje posljednjih godina bilježe manji promet i nezadovoljavajuće stope rasta.

Slika 16. Udio turističkih prihoda u bruto nacionalnom proizvodu 1990-2001

Izvor: Prilog 23, Prilog 25, Prilog 27

6. MODEL TURISTIČKIH PRIHODA I RASHODA NA PRIMJERU REPUBLIKE HRVATSKE, ŠPANJOLSKE I PORTUGALA

Sve se ekonomske pojave i procesi manifestiraju u obliku količina, kvantiteta, koje se tijekom vremena u procesu privrednog razvoja mijenjaju. Istodobno sve su ekonomske pojave i procesi, međusobno zavisni tj. promjena jedne od njih utječe u određenoj mjeri i na promjene ostalih. S porastom stupnja privrednog razvoja raste i broj ekonomskih varijabli i

stupanj međuzavisnosti među njima. Osnovna je zadaća ekonomske analize utvrđivanje međuzavisnosti koje postoje među ekonomskim pojavama i procesima radi njihova objašnjavanja i predviđanja.

Međunarodni turizam predstavlja značajan segment u međunarodnoj razmjeni na svjetskoj razini, što pokazuju i podaci o turističkim prihodima i rashodima u platnim bilancama mnogih zemalja. Analiziranje i predviđanje međunarodnih turističkih tijekova značajno je za sve zemlje, a posebno za one koji pomoću turizma uravnotežuju platnobilančne deficite.

Najveći broj istraživanja iz tog područja odnosi se na modeliranje turističke potražnje. Analizirane veličine, koje se tretiraju kao zavisne varijable u tim modelima, su turistička potrošnja, prihodi od turizma, broj dolazaka turista i dužina njihova boravka, dok se kao nezavisne varijable koriste: dohodak (platežna moć/nezaposlenost/ekonomska aktivnost), relativne cijene, relativne cijene unazad pomaknute, devizni tečaj, devizni tečaj unazad pomaknut, troškovi prijevoza, troškovi prijevoza unazad pomaknuti, trendovi, binarna varijabla (dummy varijabla), troškovi marketinga, indeks vremena, stanovništvo, kulturne privlačnosti, udaljenost/trajanje putovanja, ukupna turistička potrošnja, faktori ponude, ograničenja putovanja, poziv turistima, demografski faktori, prethodna iskustva i posjete (Crouch, Shaw, 1992, str.177-179). Temeljne postavke modeliranja turističke potražnje postavio je Artus (Artus, 1972), a sumarni pregled i analizu izvršenih studija na tom području dali su Witt i Witt (Witt, Witt, 1995), Crouch (Crouch, 1994) i Lim (Lim, 1997). Modeli su aplicirani na primjeru mnogih zemalja, primjerice Kanade (Qui, Zhang, 1995), Sjedinjenih Američkih Država (Loeb, 1982), Danske (Jensen, 1998), Turske (Uysal, Crompton, 1984), Grčke (Lathiras, Siriopoulos, 1998) i drugih zemalja.

Rezultati studija variraju ovisno o specifičnim uvjetima, promatranim zemljama i korištenoj metodologiji. Crouch je utvrdio da se u modeliranju najčešće koristi regresijska metoda i da najveći broj studija analizira fizički pokazatelj, broj dolazaka turista (Crouch, 1994a, str.42). Iz studija slijedi da je najznačajnija nezavisna varijabla u modelima dohodak na emitivnim turističkim tržištima, slijedi utjecaj relativnih cijena i deviznog tečaja (Ghosh, 1995; Lane, Milesi-Ferretti, 2002; Dubravčić, 1999, str.1440), dok troškovi prijevoza imaju manje značenje u modelu (Lee, Var, Blaine, 1996, str.527). Binarne varijable koje označavaju političke utjecaje, posebne događaje, restrikcije i slično, pokazuju se također kao značajne varijable (Crouch, 1994, str.43).

Na primjeru Republike Hrvatske modeliranjem turističkih pokazatelja bave se autori Kolić, Bahovec i Erjavec. Oni modeliraju fizičke pokazatelje prometa hrvatskog turizma korištenjem kratkoročnih prognostičkih modela (Kolić, 1996, str.15; Bahovec, Erjavec, 1999, str.35). Ovi univarijantni modeli su se osobito koristili sedamdesetih godinama kada se smatralo da su oni superiorniji u odnosu na ekonometrijske modele. Za dugoročnije predviđanje ekonometrijski modeli postižu bolje rezultate od nekauzalnih modela (Maddali, 1992, str.152).

Osnovni cilj modeliranja u ovom radu je definiranje i testiranje modela turističkih prihoda i rashoda iz platne bilance. Ova problematika je mnogo manje istraživana u odnosu na modeliranje turističke potražnje. Dok se modeliranje turističkih tokova u receptivnoj turističkoj destinaciji najčešće vrši segmentiranjem po emitivnim tržištima, odnosno ispitivanjem modela na primjeru značajnijih emitivnih turističkih tržišta, model turističkih prihoda i rashoda iz platne bilance je agregirani model za receptivnu turističku zemlju. Tako je Bole na primjeru Republike Slovenije ponudio razrađen model turističkih prihoda u platnoj bilanci, s obzirom na trošenje stranih turista, koji borave u turističkim smještajnim kapacitetima i trošenje stranih izletnika. Model je prilagodio specifičnostima turističke potrošnje u Slovenije i u model uključio slijedeće varijable: prodaja deviza u mjenjačnicama, otkup deviza, otkup deviza od stranaca u mjenjačnicama, promet u restoranima, promet u trgovinama na malo, polozi na devizne račune, podizanje s deviznih računa, zdravstvene usluge strancima, noćenja stranaca, dolasci stranaca, odlasci stranaca i cestovni promet stranih osobnih automobila (Bole, 1997). Markič je na primjeru Republike Slovenije oblikovao model platne bilance, navodeći kao ključne varijable količinski uvoz na emitivnim turističkim tržištima, cijenu benzina, tečaj i utjecaj sezone (Markič, 2000, str.30).

Postavljeni model turističkih prihoda i rashoda, u ovom radu, proizlazi iz ekonomske teorije, Valjanost teorijskih zakonitosti potrebno je provjeriti na primjeru Portugala, Republike Hrvatske i Španjolske. Model turističkih prihoda i rashoda iz platne bilance formiran je korištenjem višestruke regresijske analize, uz pomoć kompjuterskog programa SPSS za Windows.

Modeliranje je vršeno u nekoliko koraka:

- oblikovanje modela na podlozi ekonomske teorije;
- prikupljanje podataka i priprema podataka za obradu;
- analiza i interpretacija podataka;
- oblikovanje korigiranog modela prema statističkim pokazateljima.

Ako statistički testovi potvrde prihvatljivost modela, moguća je njegova aplikacija za predviđanje i planiranje (Witt, Witt, 1992, str.2). Modeli i izračunati koeficijenti regresije mogu se koristiti u predviđanju kretanja turističkih prihoda i rashoda u budućnosti, te izračunavanju zavisnih varijabli, ako su poznate ostale varijable iz modela. Modeli mogu imati svoju primjenu u istraživanju turizma, te koristiti nosiocima ekonomske politike za donošenje brzih i kvalitetnijih odluka.

6.1. VIŠESTRUKA REGRESIJSKA ANALIZA-TEORIJSKE POSTAVKE

Kvantitativno utvrđivanje međuovisnosti ekonomskih varijabli, tj. procjena parametara u ekonomskim modelima obavlja se pomoću regresijske analize.

Jednadžba višestruke regresijske glasi:

$$Y_i = \alpha + \beta_1 x_{i1} + \beta_2 x_{i2} + \dots + \beta_k x_{ik} + \varepsilon_i$$

gdje je:

- Y_i zavisna varijabla;
- $x_{i1} \dots x_{ik}$ objasnidbena (nezavisna) varijabla;
- $\alpha, \beta_1 \dots \beta_k$ nepoznati parametri regresije;
- ε_i slučajno odstupanje.

Budući se izračunavanje parametara regresijskog modela i procjene kretanja zavisne varijable vrše na temelju uzorka uobičajeno je da se gore navedena jednadžba izražava u obliku:

$$Y_i = a + b_1 x_{i1} + b_2 x_{i2} + \dots + b_k x_{ik} + u_i$$

gdje je :

- Y_i endogena varijabla;
- $x_{i1} \dots x_{ik}$ egzogena (nezavisna) varijabla;
- $a, b_1 \dots b_k$ procjene parametara α i β ;
- u_i procjena odstupanja.

Svakoј vrijednosti egzogene varijable x_{ik} odgovara čitava distribucija vjerojatnosti vrijednosti endogene varijable Y_i . To znači da se vrijednost endogene varijable Y_i ne može predvidjeti kretanjem egzogene varijable x_{ik} s potpunom sigurnošću. Distribuciju vjerojatnosti varijable Y_i određuju varijabla x_{ik} i stohastička varijabla u_i . Budući se vrijednosti stohastičke varijable ne mogu promatrati, nužno je napraviti određene pretpostavke razdioble stohastičkih pogrešaka. Temeljne pretpostavke su:

1. slučajno odstupanje ε_i ima normalnu razdiobu;
2. $E(\varepsilon_i) = 0$: sredina je jednaka nuli;
3. $VAR(\varepsilon_i) = \sigma^2$: Svojstvo homoskedastičnosti glasi: svako odstupanje, bez obzira kako nastalo, ima istu varijancu;
4. $Cov(\varepsilon_i, \varepsilon_j) = 0$: Svojstvo odsutnosti autokorelacije stohastičkih odstupanja među kojima ne postoji nikakva korelacija. To znači da veličina odstupanja u jednom promatranju ne utječe na veličinu odstupanja u nekom drugom promatranju;
5. nestohastički karakter nezavisne varijable x_{ik} .

Korištena metoda za ocjenu parametara regresijske jednadžbe zove se metoda najmanjih kvadrata (OLS, Ordinary Least Squares). Nakon izračunavanja procijenjenih parametara potrebno je izvršiti testiranje hipoteza o ekonomskoj, statističkoј i ekonometrijskoј prihvatljivosti odabranog modela s obzirom na problem multikolinearnosti, heteroskedastičnosti i autokorelacije.

Multikolinearnost proizlazi iz pretpostavki modela da niti jedna nezavisna varijabla x_{ik} ne smije biti savršeno korelirana s bilo kojom drugom nezavisnom varijablom x_{ik} ili s bilo kojom linearnom kombinacijom ostalih objasnidbenih varijabli. Najčešće je slučaj da imamo visok stupanj multikolinearnosti, koji treba prepoznati i izdvojiti varijable koje su međusobno korelirane. Postoji više mjera multikolinearnosti, od kojih ću u radu koristiti izračunavanje parcijalnih koeficijenata regresije, tolerancije i faktora VIF (Variance Inflationary Factor), te proporcije varijance.

Problem heteroskedastičnosti se javlja kada su varijance odstupanja različite, a jedna od metoda utvrđivanja ovog problema je pomoću grafikona rasipanja standardiziranih procijenjenih vrijednosti i standardiziranih reziduala.

Prisutnost autokorelacije znači da elementi u vremenskom nizu nisu međusobno nezavisni i da se pojava u vremenu ne mijenja slučajno. To je česta pojava u vremenskim nizovima. Prisutnost autokorelacije se izračunava pomoću Durbin-Watsonove d-statistike, čija se vrijednost kreće između 0 i 4. Što je koeficijent d bliže vrijednosti 2, to je veća vjerojatnost da nema autokorelacije i da se prihvaća nulta hipoteza da nema autokorelacije (Dillon, Goldstein, 1984, str.296). Prema tabličnim vrijednostima za Durbin-Watsonovu d-statistiku koriste se gornje i donje kritične vrijednosti, te prihvaća nulta ili alternativna hipoteza sa 5% ili 1% signifikantnosti. Durbin-Watsonov test je ovisan o veličini uzorka, koji mora biti veći od 15, i broja nezavisnih varijabli (Dillon, Goldstein, 1984, str.298).

Za provjeravanje primjerenosti i pouzdanosti regresijskog modela, koriste se slijedeća mjerila i testovi:

- pravilni predznaci: upotrebljivost modela pokazuju ispravni predznaci regresijskih koeficijenata, koji moraju biti u skladu sa ekonomskom teorijom;
- determinacijski koeficijent: izražava udio varijance zavisne varijable, koja je objašnjena svim nezavisnim varijablama koje su uključene u regresijski model. Vrijednost determinacijskog koeficijenta se kreće između 0 i 1. Ako je koeficijent 1 to znači da je zavisnu varijablu moguće u cjelosti objasniti pomoću nezavisnih varijabli. Najčešće se koristi korigirani determinacijski koeficijent koji realnije prikazuje korelativnu vezu između zavisne i nezavisnih varijabli;
- t-statistika: pomoću nje se određuje statističko značenje pojedinih regresijskih koeficijenata. Naime, na osnovi ocjene regresijskih koeficijenata, koju smo dobili na podlozi samo jednog uzorka, nije moguće sa sigurnošću zaključiti da li nezavisna varijabla utječe na zavisnu varijablu. Ocjena regresijskih koeficijenata se razlikuje od uzorka do uzorka, te se mora potvrditi da prava vrijednost regresijskog koeficijenta nije nula. Zato se koristi t-test pomoću kojega se za svaki parametar u regresijskoj jednadžbi postavlja nulta hipoteza ($H_0 : \beta = 0$) i alternativna hipoteza ($H_1 : \beta \neq 0$). Ako je izračunata t vrijednost veća od kritičke vrijednosti iz tablice,

- moguće je odbaciti nultu hipotezu i prihvatiti alternativnu hipotezu, što znači da je regresijski koeficijent statistički značajan uz odgovarajuću stopu pouzdanosti;
- F-statistika: služi za ocjenu pouzdanosti regresijskog modela kao cjeline. Nulta hipoteza glasi da su svi regresijski koeficijenti jednaki nuli što znači da nezavisne varijable ne utječu na kretanje zavisne varijable ($H_0 : \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_k = 0$). Ako je izračunata vrijednost F-statistike jednaka ili veća od tablične vrijednosti, možemo uz određenu stopu pouzdanosti, odbaciti nultu hipotezu i prihvatiti alternativnu hipotezu da je barem jedan od regresijskih koeficijenata različit od nule i da nezavisne varijable u modelu utječu na kretanje zavisne varijable.

6.2. MODEL TURISTIČKIH PRIHODA

Značaj pozicije turizma u platnoj bilanci pojedine zemlje može se analizirati iz objavljenih podataka u platnim bilancama. Radi se o korištenju povijesne metode za analizu proteklog stanja, temeljem čega se mogu izvesti odgovarajući ekonomski zaključci o značenju turizma i deviznih priliva za tu zemlju. Prihodi od turizma u platnoj bilanci prikupljaju se prema metodologiji Međunarodnog monetarnog fonda, što je polazišna točka za definiranje modela turističkih prihoda.

Polaznu bazu podataka za formiranje modela turističkih prihoda iz platne bilance, u ovom radu, čine slijedeće nezavisne varijable: kretanje intervalutarnog tečaja, dolasci stranih turista, noćenja stranih turista, kretanje bruto domaćeg proizvoda na pet glavnih emitivnih tržišta za receptivnu turističku zemlju, kretanje uvoza na pet glavnih emitivnih tržišta za receptivnu turističku zemlju, registrirani broj vozila na pet glavnih emitivnih tržišta za receptivnu turističku zemlju, otkup deviza od stranih fizičkih osoba, promet sektora H (Hoteli i restorani) u ukupnom bruto domaćem proizvodu za receptivnu turističku zemlju i utjecaj sezone.

Na osnovi parcijalnih korelacijskih koeficijenata među navedenim nezavisnim varijablama uočena je međuzavisnost podataka, te su u polazni model za ocjenu kretanja turističkih prihoda uključene slijedeće varijable: kretanje intervalutarnog tečaja ($TE\check{C}_i$), noćenja stranih turista ($NOCTUR_i$), kretanje bruto domaćeg proizvoda na pet glavnih emitivnih tržišta za receptivnu turističku zemlju ($BDPIND_i$), kretanje uvoza na pet glavnih emitivnih tržišta za receptivnu turističku zemlju ($UVIND_i$) i utjecaj sezone (D_i).

Polazni model turističkih prihoda izveden je u obliku potencijske funkcije, koja je obično statistički značajnija od linearne funkcije i češće se koristi u ekonomskim analizama, budući

su regresijski koeficijenti ujedno i koeficijenti elastičnosti (Crouch, 1994, str.42). Polazni model turističkih prihoda glasi:

$$POT_i = a * TEČ_i^{b_1} * NOCTUR_i^{b_2} * BDPIND_i^{b_3} * UVIND_i^{b_4} * D_2^{b_5} * D_3^{b_6} * D_4^{b_7} * \varepsilon_i$$

gdje je:

POT_i - turistički prihodi od inozemnog turizma;

$TEČ_i$ - intervalutarni odnos američkog dolara i domicilne valute;

$NOCTUR_i$ - noćenje stranih turista u svim smještajnim jedinicama;

$BDPIND_i$ - ukupni bruto domaći proizvod na pet glavnih emitivnih turističkih zemalja za pojedinu receptivnu turističku zemlju; izražen prema udjelu noćenja na pet glavnih emitivnih tržišta u ukupnom broju noćenja za 1999. godinu. Ova varijabla se koristi kao pokazatelj životnog standarda u emitivnoj turističkoj zemlji, uz pretpostavku da viši standard u emitivnoj turističkoj zemlji pozitivno utječe na porast turističkih prihoda u receptivnoj turističkoj zemlji;

$UVIND_i$ - ukupni robni uvoz na pet glavnih emitivnih turističkih zemalja za pojedinu receptivnu turističku zemlju; izražen prema udjelu noćenja na pet glavnih emitivnih tržišta u ukupnom broju noćenja za 1999. godinu. Ova varijabla se koristi kao pokazatelj životnog standarda u emitivnoj turističkoj zemlji, uz pretpostavku da viši standard u emitivnoj turističkoj zemlji pozitivno utječe na porast turističkih prihoda u receptivnoj turističkoj zemlji;

D_2 - sezona u II kvartalu; 1=da, 0=ne;

D_3 - sezona u III kvartalu; 1=da, 0=ne;

D_4 - sezona u IV kvartalu; 1=da, 0=ne;

$b_1, b_2, b_3, b_4, b_5, b_6, b_7$ - regresijski koeficijenti koji govore za koliko se postotaka u prosjeku promijeni zavisna varijabla, ako se pojedina nezavisna varijabla poveća za 1%, uz ostale nepromijenjene varijable;

ε_i - slučajno odstupanje.

Da bi se zadržala linearna zavisnost među varijablama potencijnska se funkcija transformira u logaritamski oblik, te polazni model glasi:

$$\ln POT_i = \ln a + b_1 \ln TEČ_i + b_2 \ln NOCTUR_i + b_3 \ln BDPIND_i + b_4 \ln UVIND_i + b_5 D_2 + b_6 D_3 + b_7 D_4 + \varepsilon_i$$

Sumarno, turistički prihodi od inozemnog turizma POT se mogu izraziti kao:

$POT = f(TE\check{C}, NOCTUR, BDPIND, UVIND)$ pri čemu je:

$$\frac{\partial POT}{\partial TE\check{C}} < 0; \frac{\partial POT}{\partial NOCTUR} > 0; \frac{\partial POT}{\partial BDPIND} > 0; \frac{\partial POT}{\partial UVIND} > 0.$$

Iz navedenog slijede osnovne zakonitosti modela: ako tečaj domicilne valute aprecira smanjuju se turistički prihodi, ako se poveća broj noćenja i broj dolazaka turista povećavaju se turistički prihodi, ako se poboljša životni standard na emitivnim turističkih tržištima povećavaju se turistički prihodi. Binarne varijable D_2 , D_3 i D_4 , koje su uključene u polazni model, prema teoriji, imaju za cilj da vrše desezoniranje kvartalnih podataka (Gujarati, 1992, str.252).

Izvođenje i testiranje polaznog modela na primjeru Republike Hrvatske, Španjolske i Portugala potvrditi će ili odbaciti postavljene hipoteze. Daljnjim modeliranjem dobiveni su korigirani modeli, koji su statistički prihvatljiviji za promatranu pojavu.

6.2.1. IZBOR PODATAKA ZA MODEL TURISTIČKIH PRIHODA

Za potrebe regresijske analize prikupila sam kvartalne podatke za razdoblje od 1995. do 2001.godine i to za tri konkurentne turističke zemlje Portugal, Republiku Hrvatsku i Španjolsku. Odabrala sam navedeno razdoblje prvenstveno zbog podataka za Republiku Hrvatsku, koji su od 1995. godine usklađeni sa međunarodnim standardima, dok je za razdoblje prije 1995. godine značajna prisutnost političkog rizika i ratnih zbivanja. Upravo zbog kratkoće razdoblja bilo je nužno korištenje kvartalnih podataka. Kako je cilj ovog istraživanja definirati varijable i model za ocjenu turističkih prihoda iz platne bilance, za sve tri zemlje vršena je paralelna ocjena modela kako bi se potvrdile ili odbacile određene zakonitosti i formirao najprihvatljiviji model.

Podatkovna baza za sve tri zemlje sastoji se od slijedećih varijabli:

1. POT_i - prihodi od turizma, tekuće cijene, u milionima USD. Kvartalni podaci su preuzeti iz publiciranih platnih bilanci zemalja;
2. $TE\check{C}_i$ ($USDKN_i$, $USDESC_i$ i $USDESP_i$) - intervalutarni odnosi američkog dolara (USD) i domicilne valute (KN-hrvatska kuna; ESC-portugalski escudo; ESP- španjolska peseta);
3. $DOLTUR_i$ - dolasci inozemnih turista u receptivnu turističku zemlju, podaci u tisućama turista;
4. $NOCTUR_i$ - noćenja inozemnih turista u svim smještajnim jedinicama, podaci u tisućama turista;
5. $BDPIND_i$ – ovo je strukturirani podatak, pomoću kojeg će se ispitivati hipoteza o važnosti bruto domaćeg proizvoda kao pokazatelja životnog standarda, o čemu ovisi turistička potrošnja na receptivnom turističkom tržištu. Što je bruto domaći proizvod

- emitivnih turističkih zemalja viši, to je veća turistička potrošnja na receptivnom turističkom tržištu. U radu se polazi od pretpostavke da najznačajniji utjecaj ima pet emitivnih turističkih tržišta, čiji bruto domaći proizvodi ulaze u strukturirani pokazatelj $BDPIND_i$. $BDPIND_i$ sam izračunala za svaku zemlju prema udjelu noćenja pet glavnih emitivnih tržišta u ukupnom broju noćenja te zemlje za 1999.godinu. Struktura za Španjolsku glasi: 45,96% njemački turisti, 35,60% britanski turisti, 7,30% francuski turisti, 5,82% talijanski turisti i 5,32% nizozemski turisti. Struktura za Portugal glasi: 59,35% španjolski turisti, 19,13% britanski turisti, 9,20% njemački turisti, 7,52% francuski turisti, te 4,80% nizozemski turisti. Struktura za Republiku Hrvatsku glasi: 25,23% njemački turisti, 13,91% češki turisti, 13,34% slovenski turisti, 12,31% talijanski turisti i 11,59% austrijski turisti. Podaci u tekućim cijenama, milionima USD;
6. $UVIND_i$ - ovo je strukturirani podatak, pomoću kojeg će se ispitivati hipoteza o važnosti robnog uvoza kao pokazatelja životnog standarda, o čemu ovisi turistička potrošnja na receptivnom turističkom tržištu. Što je robni uvoz emitivnih turističkih zemalja viši, to je veća turistička potrošnja na receptivnom turističkom tržištu. U radu se polazi od pretpostavke da najznačajniji utjecaj ima pet emitivnih turističkih tržišta, čiji robni uvoz ulazi u strukturirani pokazatelj $UVIND_i$. $UVIND_i$ sam izračunala za svaku zemlju prema udjelu noćenja pet glavnih emitivnih tržišta u ukupnom broju noćenja te zemlje za 1999.godinu. Struktura za Španjolsku glasi: 45,96% njemački turisti, 35,60% britanski turisti, 7,30% francuski turisti, 5,82% talijanski turisti i 5,32% nizozemski turisti. Struktura za Portugal glasi: 59,35% španjolski turisti, 19,13% britanski turisti, 9,20% njemački turisti, 7,52% francuski turisti, te 4,80% nizozemski turisti. Struktura za Republiku Hrvatsku glasi: 25,23% njemački turisti, 13,91% češki turisti, 13,34% slovenski turisti, 12,31% talijanski turisti i 11,59% austrijski turisti. Podaci u tekućim cijenama, milionima USD;
 7. $AUTOIND_i$ - broj registriranih automobila na pet glavnih emitivnih tržišta za receptivnu turističku zemlju. I ova varijabla se koristi kao pokazatelj životnog standarda, te sam i za nju prikupila podatke u strukturiranom obliku; podaci su u tisućama automobila;
 8. $DEVST_i$ – otkup deviza od stranih fizičkih osoba; ova varijabla ispitivana je na primjeru Republike Hrvatske; podaci u tekućim cijenama, milionima USD;
 9. $SEKH_i$ - promet sektora Hoteli i restorani (sektor H) u strukturi bruto domaćeg proizvoda; podaci u tekućim cijenama, milionima USD.

U gore navedenoj podatkovnoj bazi najviše je vrijednosnih podataka, a oni su izraženi u tekućim cijenama, u milionima USD. Ova pretpostavka se može prihvatiti, budući su u pitanju različiti vrijednosni podaci, koje bi za izračunavanje u stalnim cijenama trebalo deflacionirati različitim indeksima cijena. Preračunavanjem svih podataka u američke dolare (USD) u značajnoj je mjeri praćeno kretanje rasta cijena u promatranim zemljama. Tako je koeficijent korelacije kretanja inflacije i deviznog tečaja ESC/USD iznosio za Portugal 0.97; koeficijent korelacije kretanja inflacije i deviznog tečaja ESP/USD iznosio je za Španjolsku 0.98; dok je koeficijent korelacije kretanja inflacije i deviznog tečaja KN/USD iznosio za Republiku Hrvatsku 0.99 (vidi Prilog 49).

Za prikupljanje podataka koristila sam publikacije nacionalnih centralnih banaka i državnih zavoda za statistiku:

- Republika Hrvatska - publikacije Hrvatske narodne banke i Državnog zavoda za statistiku: Bilten Hrvatske narodne banke, različiti brojevi; Statistički ljetopis Republike Hrvatske, različiti brojevi, Priopćenja Državnog zavoda za statistiku;
- Španjolska – publikacije Državnog zavoda za statistiku (INE) i baza podataka Tempus, publikacije centralne banke ;
- Portugal – publikacije Državnog zavoda za statistiku (INE), publikacije centralne banke.

6.2.2. ANALIZA MODELA TURISTIČKIH PRIHODA

Prvi korak u analizi bio je izračun korelacijske matrice za varijable POT_i , $TEČ_i$, $DOLTUR_i$, $NOCTUR_i$, $BDPIND_i$, $UVIND_i$, $AUTIIND_i$, $DEVST_i$ i $SEKH_i$.

Prema očekivanju korelacijske matrice su pokazale veliku međusobnu zavisnost pojedinih varijabli, što je potrebno ispitati prije uključivanja nezavisnih varijabli u jednadžbu višestruke regresije. Izdvajam značajnije koeficijente korelacije koje je potrebno uzeti u obzir prilikom formiranja modela (vidi Tablicu 10).

Iz podataka slijedi da su varijable pokazatelji životnog standarda stanovništva u emitivnim turističkim zemljama međusobno jako korelirani, te je potrebno odabrati jednu od varijabli između $BDPIND_i$, $UVIND_i$ ili $AUTIIND_i$, koja će se uključiti u model. Varijabla $AUTIIND_i$ ima slabiju korelacijsku vezu sa varijablom POT_i , u odnosu na $BDPIND_i$ i $UVIND_i$ te se stoga neće uključiti u polazni regresijski model.

Jaka korelacijska veza između varijabli $DOLTUR_i$ i $NOCTUR_i$, $DEVST_i$ i $SEKH_i$, ukazuje da su te varijable međusobno izrazito zavisne, te je potrebno uključiti samo jednu od varijabli u model. S obzirom na cilj istraživanja u model ću uključiti varijablu $NOCTUR_i$.

Tablica 10. Parcijalni koeficijenti korelacije

Parcijalni koeficijent korelacije	Republika Hrvatska	Španjolska	Portugal
POT_i sa:			
$TEČ_i$	-0,2693	-0,8565	-0,7981
$DOLTUR_i$	0,9755	0,7323	0,7937
$NOCTUR_i$	0,9910	0,7381	0,6793
$BDPIND_i$	0,2922	0,8786	0,8122
$UVIND_i$	0,0834	0,6870	0,6968
$AUTIIND_i$	-	0,6053	0,6940
$DEVST_i$	0,9645	-	-
$SEKH_i$	0,9610	-	-
$TEČ_i$ sa:			
$BDPIND_i$	-0,9755	-0,9709	-0,9716
$UVIND_i$	-0,7325	-0,7993	-0,8810
$AUTIIND_i$	-	-0,6853	-0,8788
$DOLTUR_i$ sa:			
$NOCTUR_i$	0,9852	0,9781	0,9636
$DEVST_i$	0,9843	-	-
$SEKH_i$	0,9574	-	-
$NOCTUR_i$ sa:			
$DEVST_i$	0,9782	-	-
$SEKH_i$	0,9536	-	-
$BDPIND_i$ sa:			
$UVIND_i$	0,7663	0,8294	0,8914
$AUTIIND_i$	-	0,6270	0,8531
$UVIND_i$ sa:			
$AUTIIND_i$	-	0,5862	0,9214
$DEVST_i$ sa:			
$SEKH_i$	0,9295	-	-

Izvor: Prilog 46, Prilog 47, Prilog 48.

Polazni model glasi:

$$POT_i = a * TEČ_i^{b_1} * NOCTUR_i^{b_2} * BDPIND_i^{b_3} * UVIND_i^{b_4} * D_2^{b_5} * D_3^{b_6} * D_4^{b_7} * \varepsilon_i$$

odnosno u logaritamskom linearnom obliku:

$$\ln POT_i = \ln a + b_1 \ln TEČ_i + b_2 \ln NOCTUR_i + b_3 \ln BDPIND_i + b_4 \ln UVIND_i + b_5 D_2 + b_6 D_3 + b_7 D_4 + \varepsilon_i$$

Tablica 11. Rezultati polaznog modela regresijske analize turističkih prihoda

REPUBLIKA HRVATSKA	Konstanta	lnUSDKNi	lnNOCTURi	lnBDPINDi	lnUVINDi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	26,349	-0,734	0,370	-0,261	-2,042	0,092	0,567	0,285	$R^2 = 0,95728$
Stand.greška	19,367	1,561	0,158	1,614	1,254	0,248	0,469	0,095	$\overline{R^2} = 0,94233$
t-test	1,361	-0,470	2,346	-0,162	-1,628	0,373	1,206	3,003	$F = 64,02578$
									$d = 1,99297$
ŠPANJOLSKA	Konstanta	lnUSDESPi	lnNOCTURi	lnBDPINDi	lnUVINDi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-13,553	-0,500	0,321	1,290	0,236	0,038	0,214	0,104	$R^2 = 0,99417$
Stand.greška	4,131	0,372	0,085	0,330	0,317	0,063	0,086	0,025	$\overline{R^2} = 0,99213$
t-test	-3,281	-1,345	3,785	3,910	0,744	0,601	2,496	4,225	$F = 487,3915$
									$d = 0,83513$
PORTUGAL	Konstanta	lnUSDESCi	lnNOCTURi	lnBDPINDi	lnUVINDi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-11,174	-0,473	0,449	1,043	0,171	-0,146	-0,094	-0,048	$R^2 = 0,99153$
Stand.greška	4,126	0,509	0,199	0,371	0,305	0,182	0,321	0,126	$\overline{R^2} = 0,98856$
t-test	-2,708	-0,928	2,255	2,281	0,560	-0,802	-0,293	-0,381	$F = 334,2820$
									$d = 1,87716$

Izvor: Prilog 46, Prilog 47, Prilog 48.

Pojašnjenost turističkih prihoda u platnoj bilanci pomoću varijabli $TEČ_i$, $NOCTUR_i$, $BDPIND_i$ i $UVIND_i$, te binarnih varijabli D_2 , D_3 i D_4 je jako dobra. Sve varijable u modelu pojašnjavaju oko 96% varijabilnosti turističkih prihoda na primjeru Republike Hrvatske. Visok udio pojašnjene varijance zavisne varijable pomoću nezavisnih varijabli potvrđuje i korigirani koeficijent determinacije (0,94233).

Izračunati koeficijenti regresije su koeficijenti elastičnosti i govore o relativnom značenju pojedine varijable na kretanje turističkih prihoda. Koeficijent regresije b_1 govori ako tečaj hrvatske valute u odnosu na američki dolar aprecira za 1%, uz ostale nepromijenjene varijable, prihodi od turizma će se u prosjeku smanjiti za 0,734%, što je očekivana tendencija koja ima neelastični karakter. Utjecaj tečaja na kretanje turističkih prihoda najistaknutiji je u Republici Hrvatskoj, u odnosu na Španjolsku i Portugal. Koeficijent regresije b_2 govori ako se broj noćenja turista poveća za 1%, uz ostale nepromijenjene varijable, prihodi od turizma će se povećati za 0,370%. I ovdje je riječ o neelastičnom odnosu, budući je koeficijent elastičnosti manji od 1. Slični zaključci, s obzirom na tendenciju i elastičnost, vrijede i za Španjolsku i Portugal.

Što se tiče povezanosti kretanja životnog standarda na emitivnim turističkim tržištima i turističkih prihoda na receptivnim turističkim tržištima, tendencije kretanja i elastičnost je različita za promatrane zemlje. To se može objasniti različitom strukturom emitivnih turističkih tržišta, prema životnom standardu, za Republiku Hrvatsku, te Španjolsku i Portugal. Glavna emitivna turistička tržišta za Španjolsku i Portugal su razvijene zemlje Europske Unije (Njemačka, Velika Britanija, Francuska, Nizozemska, Italija) u kojima se turistički proizvod uključuje u proizvod široke potrošnje (dohodovni koeficijent $-0,7$ do $0,5$). U Republici Hrvatskoj glavna emitivna tržišta, osim Njemačke, Italije i Austrije, su Slovenija i Češka Republika kod kojih turistički proizvod spada u kategoriju luksuznih roba (dohodovni koeficijent 1 do $1,8$).

Iz analize regresijskog koeficijenta b_3 za Republiku Hrvatsku slijedi, ako se bruto domaći proizvodi na glavnih pet emitivnih turističkih tržišta povećaju za 1%, uz ostale nepromijenjene varijable, dolazi do smanjenja turističkih prihoda u Republici Hrvatskoj u prosjeku za 0,261%. Predznak ovog koeficijenta nije u skladu sa teorijskom postavkom modela, a može se objasniti pretpostavkom da će turisti sa emitivnih tržišta sa nižim životnim standardom u tom slučaju odabrati neku drugu turističku destinaciju.

Slični zaključci vrijede i kod objašnjenja koeficijenta regresije b_4 , koji govori ako se uvoz na pet glavnih emitivnih turističkih tržišta za Republiku Hrvatsku poveća za 1%, što ujedno znači da je došlo do povećanja životnog standarda, uz ostale nepromijenjene varijable, dolazi do smanjenja turističkih prihoda u Republici Hrvatskoj prosječno za oko 2,042%.

Iz t vrijednosti, na primjeru Republike Hrvatske, se vidi da su parcijalni koeficijenti regresije za varijable $NOCTUR_i$ i D_4 statistički značajno različiti od nule na razini 5% signifikantnosti. Koeficijenti za varijable $USDKN_i$, $BDPIND_i$, $UVIND_i$, D_2 i D_3 nisu

statistički značajni, što znači da ovi koeficijenti zasebno nemaju utjecaj na kretanje turističkih prihoda. Budući je vrijednost izračunatog F testa veća od tablične vrijednosti, sve nezavisne varijable zajednički utječu na kretanje turističkih prihoda, te se odbija nulta hipoteza da je $R^2=0$.

Na primjeru Španjolske svi parcijalni koeficijenti regresije imaju ispravne predznake, s obzirom na teorijske pretpostavke modela. Iz t vrijednosti slijedi da su parcijalni koeficijenti regresije statistički značajno različiti od nule za varijable $NOCTUR_i$, $BDPIND_i$, D_3 i D_4 , dok ostali koeficijenti nemaju utjecaj na kretanje turističkih prihoda. I za Španjolsku je vrijednost F testa visoka, što znači da sve nezavisne varijable zajednički utječu na kretanje turističkih prihoda. Slični zaključci vrijede i za Portugal.

S obzirom na multikolinearnost može se izvesti zaključak da postoji multikolinearnost između nezavisnih varijabli. Ovaj zaključak slijedi iz relativno visokih parcijalnih koeficijenata korelacije između varijabli u modelu, relativno visokog koeficijenta determinacije uz mali broj značajnih nezavisnih varijabli prema t-testu, te visokim apsolutnim vrijednostima VIF pokazatelja multikolinearnosti. Jedan od mogućih pristupa rješenju ovog problema je u smanjenju broja varijabli u modelu, što će biti učinjeno u idućim koracima modeliranja (Gujarati, 1992, str.303).

Iz dijagrama rasipanja standardiziranih reziduala i procijenjenih vrijednosti slijedi da se točke nalaze unutar horizontalnog pojasa, što upućuje da je zadovoljena pretpostavka homoskedastičnosti.

Za Republiku Hrvatsku i Portugal prema Durbin-Watsonovom d-testu nije prisutna autokorelacija, dok je u modelu Španjolske prisutna ($d=0,83513$)

Iz analize modela slijedi da je potrebno isključiti jednu od varijabli pokazatelja životnog standarda $BDPIND_i$ ili $UVIND_i$. Iz rezultata polaznog modela je vidljivo da je u modelu potrebno zadržati varijablu $BDPIND_i$, a isključiti varijablu $UVIND_i$.

Korigirani model glasi:

$$POT_i = a * TE\check{C}_i^{b_1} * NOCTUR_i^{b_2} * BDPIND_i^{b_3} * D_2^{b_4} * D_3^{b_5} * D_4^{b_6} * \varepsilon_i$$

odnosno u logaritmiranom obliku:

$$\ln POT_i = \ln a + b_1 \ln TE\check{C}_i + b_2 \ln NOCTUR_i + b_3 \ln BDPIND_i + b_4 D_2 + b_5 D_3 + b_6 D_4 + \varepsilon_i$$

Rezultati ovog koraka modeliranja dani su u tablici 12.

Tablica 12. Rezultati modela regresijske analize turističkih prihoda (2. korak)

REPUBLIKA HRVATSKA	Konstanta	lnUSDKN _i	lnNOCTUR _i	lnBDPIND _i	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	8,050	-0,493	0,442	-0,542	0,008	0,362	0,255	$R^2=0,95162$ $\overline{R^2}=0,93779$ $F=68,84031$ $d=1,75426$
Stand.greška	16,382	1,614	0,157	1,667	0,251	0,470	0,097	
t-test	0,491	-0,306	2,807	-0,325	0,031	0,770	2,641	
ŠPANJOLSKA	Konstanta	lnUSDESP _i	lnNOCTUR _i	lnBDPIND _i	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-12,248	-0,428	0,343	1,382	0,020	0,190	0,102	$R^2=0,99401$ $\overline{R^2}=0,99230$ $F=580,884$ $d=0,794$
Stand.greška	3,700	0,355	0,078	0,303	0,057	0,079	0,024	
t-test	-3,311	-1,205	4,387	4,569	0,350	2,415	4,209	
PORTUGAL	Konstanta	lnUSDESC _i	lnNOCTUR _i	lnBDPIND _i	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-10,878	-0,376	0,485	1,151	-0,179	-0,150	-0,068	$R^2=0,99139$ $\overline{R^2}=0,98893$ $F=403,11487$ $d=1,86264$
Stand.greška	4,029	0,471	0,186	0,312	0,170	0,300	0,119	
t-test	-2,705	-0,797	2,606	3,690	-1,054	-0,501	-0,573	

Izvor podataka: Prilog 46, Prilog 47, Prilog 48.

Pojašnjenost turističkih prihoda u platnoj bilanci isključenjem jedne nezavisne varijable minimalno se smanjila za sve tri zemlje. Varijable $TEČ_i$, $NOCTUR_i$, $BDPIND_i$ i binarne varijable D_2 , D_3 i D_4 pojašnjavaju oko 95% varijabilnosti turističkih prihoda Republike Hrvatske, te oko 99% varijabilnosti turističkih prihoda u Španjolskoj i Portugalu.

Izračunati koeficijenti regresije su prema predznacima i veličinama u skladu sa zaključcima početnog modela. Tako koeficijenti regresije b_1 govore ako tečaj nacionalne valute u odnosu na američki dolar aprecira za 1%, uz ostale nepromijenjene varijable, prihodi od turizma će se u prosjeku smanjiti najviše u Republici Hrvatskoj (za oko 0,493%), a najmanje u Portugalu (za oko 0,376%).

Najznačajniji utjecaj noćenja turista na turističke prihode je u Portugalu. Ako se broj noćenja turista poveća za 1%, uz ostale nepromijenjene varijable, doći će do povećanja turističkih prihoda u prosjeku za oko 0,485%.

Utjecaj životnog standarda na kretanje turističkih prihoda je u Španjolskoj i Portugalu elastičan i pozitivnog predznaka, dok je u Republici Hrvatskoj neelastičan i negativnog predznaka. Najznačajniji utjecaj uočava se na primjeru Španjolske; ako se bruto domaći proizvod na glavnim emitivnim turističkim tržištima poveća za 1%, uz ostale nepromijenjene varijable, doći će do povećanja turističkih prihoda u prosjeku za oko 1,382%.

Iz t vrijednosti, na primjeru Republike Hrvatske, se vidi da su parcijalni koeficijenti regresije za varijable $NOCTUR_i$ i D_4 statistički značajno različiti od nule na razini 5% signifikantnosti. Koeficijenti za varijable $USDKN_i$, D_2 i D_3 nisu statistički značajni, što znači da ovi koeficijenti zasebno nemaju utjecaj na kretanje turističkih prihoda. Budući je

vrijednost izračunatog F testa veća od tablične vrijednosti, sve nezavisne varijable zajednički utječu na kretanje turističkih prihoda, te se odbija nulta hipoteza da je $R^2=0$.

Na primjeru Španjolske svi parcijalni koeficijenti regresije imaju ispravne predznake, s obzirom na teorijske pretpostavke modela. Iz t vrijednosti slijedi da su parcijalni koeficijenti regresije statistički značajno različiti od nule za varijable $NOCTUR_i$, $BDPIND_i$, D_3 i D_4 , dok ostali koeficijenti nemaju utjecaj na kretanje turističkih prihoda. I za Španjolsku je vrijednost F testa visoka, što znači da sve nezavisne varijable zajednički utječu na kretanje turističkih prihoda.

Na primjeru Portugala svi parcijalni koeficijenti regresije također imaju ispravne predznake, a iz t vrijednosti slijedi zasebno statističko značenje za varijable $NOCTUR_i$ i $BDPIND_i$. Vrijednost F testa je za Portugal visoka.

Za Republiku Hrvatsku i Portugal prema Durbin-Watsonovom d-testu nije prisutna autokorelacija, dok je u modelu Španjolske i dalje prisutna ($d=0,794$). U modelu je i dalje prisutna multikolinearnost.

Iz analize modela slijedi da je, zbog rezultata modeliranja, potrebno isključiti još jednu varijablu i to $TEČ_i$. Razlog isključenju ove varijable je u relativno visokoj koreliranosti sa varijablom $BDPIND_i$, što je vidljivo u Tablici 10.

Korigirani model glasi:

$$POT_i = a * NOCTUR_i^{b1} * BDPIND_i^{b2} * D_2^{b3} * D_3^{b4} * D_4^{b5} * \varepsilon_i$$

odnosno u logaritmiranom obliku:

$$\ln POT_i = \ln a + b_1 \ln NOCTUR_i + b_2 \ln BDPIND_i + b_3 D_2 + b_4 D_3 + b_5 D_4 + \varepsilon_i$$

Tablica 13. Rezultati modela regresijske analize turističkih prihoda (3. korak)

REPUBLIKA HRVATSKA	Konstanta	lnNOCTURi	lnBDPINDi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	3,166	0,428	-0,046	0,025	0,306	0,248	$R^2 = 0,95140$
Stand.greška	3,532	0,148	0,367	0,240	0,447	0,920	$\overline{R^2} = 0,94036$
t-test	0,896	2,903	-0,124	0,102	0,885	2,699	$F = 86,13924$ $d = 1,73085$
ŠPANJOLSKA	Konstanta	lnNOCTURi	lnBDPINDi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-16,664	0,337	1,735	0,245	0,197	0,098	$R^2 = 0,99360$
Stand.greška	0,505	0,079	0,076	0,577	0,794	0,024	$\overline{R^2} = 0,99214$
t-test	-32,968	4,269	22,846	0,424	2,479	4,053	$F = 682,75581$ $d = 0,67201$
PORTUGAL	Konstanta	lnNOCTURi	lnBDPINDi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-14,024	0,507	1,393	-0,197	-0,185	-0,086	$R^2 = 0,99113$
Stand.greška	0,908	0,182	0,066	0,167	0,294	0,116	$\overline{R^2} = 0,98912$
t-test	-15,449	2,781	21,264	-1,185	-0,628	-0,740	$F = 491,76598$ $d = 1,90757$

Izvor: Prilog 46, Prilog 47, Prilog 48.

Pojašnjenost turističkih prihoda u platnoj bilanci isključenjem još jedne nezavisne varijable minimalno se smanjila za sve tri zemlje. Varijable $NOCTUR_i$, $BDPIND_i$ i binarne varijable D_2 , D_3 i D_4 pojašnjavaju i dalje oko 95% varijabilnosti turističkih prihoda Republike Hrvatske, te oko 99% varijabilnosti turističkih prihoda u Španjolskoj i Portugalu. Visok udio pojašnjene varijance zavisne varijable pomoću nezavisnih varijabli potvrđuju i korigirani koeficijenti determinacije.

Izračunati koeficijenti regresije su prema predznacima i veličinama u skladu sa zaključcima iz prethodnog modela.

Iz t vrijednosti, na primjeru Republike Hrvatske, se vidi da su parcijalni koeficijenti regresije za varijable $NOCTUR_i$ i D_4 statistički značajno različiti od nule na razini 5% signifikantnosti. Koeficijenti za varijable $BDPIND_i$, D_2 i D_3 nisu statistički značajni, što znači da ovi koeficijenti zasebno nemaju utjecaj na kretanje turističkih prihoda. Budući je vrijednost izračunatog F testa veća od tablične vrijednosti, sve nezavisne varijable zajednički utječu na kretanje turističkih prihoda.

Na primjeru Španjolske svi parcijalni koeficijenti regresije imaju ispravne predznake, s obzirom na teorijske pretpostavke modela. Iz t vrijednosti slijedi da su parcijalni koeficijenti regresije statistički značajno različiti od nule za varijable $NOCTUR_i$, $BDPIND_i$, D_3 i D_4 , dok ostali koeficijenti nemaju utjecaj na kretanje turističkih prihoda. I za Španjolsku je vrijednost F testa visoka, što znači da sve nezavisne varijable zajednički utječu na kretanje turističkih prihoda.

Na primjeru Portugala svi parcijalni koeficijenti regresije imaju ispravne predznake, a iz t vrijednosti slijedi zasebno statističko značenje za varijable $NOCTUR_i$ i $BDPIND_i$. Vrijednost F testa je i za Portugal visoka.

Za Republiku Hrvatsku i Portugal prema Durbin-Watsonovom d-testu nije prisutna autokorelacija, dok je u modelu Španjolske i dalje prisutna ($d=0,67201$).

Početni model turističkih prihoda modeliranjem je pokazao najbolje statističke rezultate dodatnim isključenjem varijable $NOCTUR_i$. Završni model glasi:

$$POT_i = a * BDPIND_i^{b_1} * D_2^{b_2} * D_3^{b_3} * D_4^{b_4} * \varepsilon_i$$

odnosno u logaritmiranom obliku:

$$\ln POT_i = \ln a + b_1 \ln BDPIND_i + b_2 D_2 + b_3 D_3 + b_4 D_4 + \varepsilon_i$$

Rezultati statističkog provjeravanja modela prikazani su u tablici 14.

Tablica 14. Rezultati modela regresijske analize turističkih prihoda (4. korak)

REPUBLIKA HRVATSKA	Konstanta	lnBDPINDi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-5,097	0,889	0,669	1,666	0,261	$R^2 = 0,93278$
Stand.greška	2,408	0,203	0,105	0,106	0,106	$\overline{R^2} = 0,92109$
t-test	-2,117	4,392	6,350	15,775	2,468	$F = 79,79026$
						$d = 1,18178$
ŠPANJOLSKA	Konstanta	lnBDPINDi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-16,837	2,010	0,255	0,525	0,155	$R^2 = 0,98829$
Stand.greška	0,666	0,053	0,027	0,027	0,027	$\overline{R^2} = 0,98626$
t-test	-25,271	37,897	9,511	19,537	5,758	$F = 485,39235$
						$d = 0,47278$
PORTUGAL	Konstanta	lnBDPINDi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-11,857	1,540	0,261	0,631	0,230	$R^2 = 0,98802$
Stand.greška	0,529	0,044	0,027	0,027	0,027	$\overline{R^2} = 0,98593$
t-test	-22,412	34,894	9,661	23,311	8,489	$F = 474,03481$
						$d = 1,38766$

Izvor: Prilog 46, Prilog 47, Prilog 48.

Završni model turističkih prihoda sadrži varijablu *BDPINDi* i binarne varijable *D₂*, *D₃* i *D₄*. Iz tablice je vidljivo da su t vrijednosti za sve parcijalne koeficijente regresije veći od tabličnih t vrijednosti, što znači da sve varijable, za sve tri zemlje, imaju značajan zasebni utjecaj na zavisnu varijablu, turističke prihode. Isto tako iz F testa slijedi, da zajednički sve nezavisne varijable utječu na kretanje turističkih prihoda.

Iz parcijalnih koeficijenata regresije je vidljivo da je relativni utjecaj životnog standarda na turističke prihode najizraženiji u Španjolskoj. Ako se životni standard poveća za 1%, uz ostale nepromijenjene varijable, turistički prihodi se u prosjeku povećaju za oko 2%.

Nedostatak ovog modela za analizu i predviđanje turističkih prihoda je svakako u malom broju varijabli i izraženom problemu autokorelacije, unatoč ostalim statističkim ocjenama. Podaci dokazuju da životni standard na emitivnim turističkim tržištima ima najznačajniji utjecaj na kretanje turističkih prihoda između promatranih varijabli.

6.3. MODEL TURISTIČKIH RASHODA

Polaznu bazu podataka za formiranje modela turističkih rashoda iz platne bilance, u ovom radu, čine slijedeće nezavisne varijable: kretanje bruto domaćeg proizvoda (BDP_i), intervalutarnog tečaja američkog dolara i nacionalne valute ($TE\check{C}_i$), te utjecaj sezone (D_i).

Model turističkih rashoda dan je u obliku potencijske funkcije i glasi:

$$ROT_i = a * TE\check{C}_i^{b_1} * BDP_i^{b_2} * D_2^{b_3} * D_3^{b_4} * D_4^{b_5} * \varepsilon_i$$

gdje je:

ROT_i - turistički rashodi domicilnog stanovništva od turizma;

$TE\check{C}_i$ - intervalutarni odnos američkog dolara i domicilne valute;

BDP_i - bruto domaći proizvod;

D_2 - sezona u II kvartalu; 1=da, 0=ne;

D_3 - sezona u III kvartalu; 1=da, 0=ne;

D_4 - sezona u IV kvartalu; 1=da, 0=ne;

b_1, b_2, b_3, b_4, b_5 - regresijski koeficijenti koji govore za koliko se postotaka promijeni zavisna varijabla, ako se pojedina nezavisna varijabla poveća za 1%, uz ostale nepromijenjene varijable;

ε_i - slučajno odstupanje.

Da bi se zadržala linearna zavisnost među varijablama potencijaska se funkcija transformira u logaritamski oblik, te model glasi:

$$\ln ROT_i = \ln a + b_1 \ln TE\check{C}_i + b_2 \ln BDP_i + b_3 D_2 + b_4 D_3 + b_5 D_4 + \varepsilon_i$$

Sumarno, turistički rashodi od inozemnog turizma ROT se mogu izraziti kao:

$ROT = f(TE\check{C}, BDP)$ pri čemu je:

$$\frac{\partial ROT}{\partial TE\check{C}} > 0; \frac{\partial POT}{\partial BDP} > 0.$$

Iz navedenog slijede osnovne zakonitosti modela: ako tečaj domicilne valute, aprecira povećavaju se turistički rashodi; ako se poboljša životni standard na domaćem tržištu sve se veći broj stanovnika uključuje u turistička putovanja i povećavaju se turistički rashodi.

Izvođenjem i testiranjem polaznog modela, na primjeru Portugala, Republike Hrvatske i Španjolske dobiti će se finalni model iz kojeg će neke od varijabli biti isključene, budući da utječu na pogrešne statističke zaključke i uzrokuju pojavu statističkih pogrešaka.

6.3.1. IZBOR PODATAKA ZA MODEL TURISTIČKIH RASHODA

Za potrebe regresijske analize prikupila sam kvartalne podatke za razdoblje od 1995. do 2001.godine za sve tri konkurentne turističke zemlje Portugal, Republiku Hrvatsku i Španjolsku.

Podatkovna baza za sve tri zemlje sastoji se od slijedećih varijabli:

1. ROT_i - rashodi od turizma, tekuće cijene, u milionima USD. Kvartalni podaci su preuzeti iz publiciranih platnih bilanci dotičnih zemalja;
2. $TEČ_i$ ($USDKN_i$, $USDESC_i$ i $USDESP_i$) - intervalutarni odnosi američkog dolara (USD) i domicilne valute (KN-hrvatska kuna; ESC-portugalski escudo; ESP- španjolska peseta).
3. BDP_i – bruto domaći proizvod na domaćem tržištu; podaci u tekućim cijenama, milionima USD.

6.3.2. ANALIZA MODELA TURISTIČKIH RASHODA

Polazni model za regresijsku analizu glasi:

$$ROT_i = a * TEČ_i^{b_1} * BDP_i^{b_2} * D_2^{b_3} * D_3^{b_4} * D_4^{b_5} * \varepsilon_i$$

Tablica 15. Rezultati polaznog modela regresijske analize turističkih rashoda

REPUBLIKA HRVATSKA	Konstanta	lnBDPi	lnUSDKNi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-7,561	1,365	-0,577	-0,258	-0,179	-0,392	$R^2=0,61622$
Stand.greška	4,698	0,556	0,161	0,085	0,103	0,092	$\overline{R^2}=0,52900$
t-test	-1,610	2,453	-3,578	-3,027	-1,736	-4,246	$F=7,06498$
							$d=1,79892$
ŠPANJOLSKA	Konstanta	lnBDPi	lnUSDESPi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-15,366	1,795	0,751	0,092	0,344	0,123	$R^2=0,99140$
Stand.greška	2,414	0,203	0,370	0,022	0,022	0,023	$\overline{R^2}=0,98944$
t-test	-6,365	8,826	2,030	4,099	15,238	5,276	$F=507,03626$
							$d=1,72169$
PORTUGAL	Konstanta	lnBDPi	lnUSDESCi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-4,156	1,012	-0,017	0,052	0,289	0,109	$R^2=0,96949$
Stand.greška	3,248	0,318	0,602	0,033	0,033	0,033	$\overline{R^2}=0,96255$
t-test	-1,280	3,182	-0,027	1,588	8,712	3,213	

							$F = 139,79228$ $d = 0,92425$
--	--	--	--	--	--	--	----------------------------------

Izvor: Prilog 46, Prilog 47, Prilog 48.

Pojašnjenost turističkih rashoda u platnoj bilanci pomoću varijabli $TE\check{C}_i$, BDP_i i binarnih varijabli D_2 , D_3 i D_4 je dobra. Sve varijable u modelu pojašnjavaju oko 62% varijabilnosti turističkih rashoda Republike Hrvatske, 99% varijabilnosti turističkih rashoda Španjolske i 97% varijabilnosti turističkih rashoda Portugala.

Izračunati koeficijenti regresije su koeficijenti elastičnosti i govore o relativnom značenju pojedine varijable na kretanje turističkih rashoda. Koeficijent regresije b_1 govori o značenju bruto domaćeg proizvoda, kao pokazatelja životnog standarda domicilnog stanovništva, na kretanje turističkih rashoda. Iz analize slijedi ako se bruto domaći proizvod Republike Hrvatske poveća za 1%, uz ostale nepromijenjene varijable, turistički rashodi će se u prosjeku povećati za 1.365%, u Španjolskoj za 1.795%, a u Portugalu za 1.012%. Ovi podaci potvrđuju tezu da u svim promatranim zemljama turistički proizvod spada u kategoriju luksuznih roba.

Koeficijent regresije b_2 govori ako tečaj hrvatske valute u odnosu na američki dolar aprecira za 1%, uz ostale nepromijenjene varijable, rashodi od turizma će se u prosjeku smanjiti za 0.577%. Očekivani trend kretanja međuovisnosti tečaja i turističkih rashoda potvrđen je na primjeru Španjolske, dok je u Republici Hrvatskoj i Portugalu negativan.

Iz t vrijednosti, na primjeru Republike Hrvatske, se vidi da su svi parcijalni koeficijenti regresije za varijable BDP_i , $USDKN_i$, D_2 , D_3 i D_4 statistički značajno različiti od nule na razini 5% signifikantnosti. Budući je vrijednost izračunatog F testa veća od tablične vrijednosti, sve nezavisne varijable zajednički utječu na kretanje turističkih rashoda s 5% signifikantnosti, te se odbija nulta hipoteza da je $R^2=0$.

Na primjeru Španjolske svi parcijalni koeficijenti regresije osim $USDESP_i$ su statistički značajno različiti od nule. I za Španjolsku je vrijednosti F testa visoka, što znači da sve nezavisne varijable zajednički utječu na kretanje turističkih rashoda. Na primjeru Portugala svi parcijalni koeficijenti regresije osim $USDESC_i$ i D_2 su statistički značajno različiti od nule. I za Portugal je vrijednosti F testa visoka, što znači da sve nezavisne varijable zajednički utječu na kretanje turističkih rashoda.

Za Republiku Hrvatsku i Španjolsku prema Durbin-Watsonovom d-testu nije prisutna autokorelacija, dok je u modelu Portugala prisutna ($d=0.92425$). U modelu nije prisutan problem heteroskedastičnosti. S obzirom na visoke pojedinačne vrijednosti t-statistike i F vrijednosti, može se pretpostaviti da u modelu nije prisutan problem multikolinearnosti.

U idućem koraku modeliranja iz analize je isključena varijabla $TE\check{C}_i$, kako bi se ispitala prihvatljivost pojednostavljenog modela, te su ponovljeni koraci izračuna i analize bitnih parametara.

Korigirani model za regresijsku analizu glasi:

$$ROT_i = a * BDP_i^{b_1} * D_2^{b_2} * D_3^{b_3} * D_4^{b_4} * \varepsilon_i$$

Rezultati modeliranja za sve tri konkurentne zemlje dani su u tablici 16.

Tablica 16. Rezultati modela regresijske analize turističkih rashoda (2.korak)

REPUBLIKA HRVATSKA	Konstanta	lnBDPi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-7,190	1,448	-0,250	-0,174	-0,382	$R^2 = 0,39291$
Stand.greška	5,777	0,684	0,105	0,127	0,114	$\overline{R^2} = 0,28732$
t-test	-1,244	2,118	-2,385	-1,369	-3,363	$F = 3,72134$
						$d = 1,18479$
ŠPANJOLSKA	Konstanta	lnBDPi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-10,517	1,387	0,091	0,344	0,134	$R^2 = 0,98979$
Stand.greška	0,371	0,032	0,024	0,022	0,024	$\overline{R^2} = 0,98801$
t-test	-28,333	43,612	3,789	14,327	5,571	$F = 557,15531$
						$d = 1,52753$
PORTUGAL	Konstanta	lnBDPi	D ₂	D ₃	D ₄	Testovi
Koeficijent	-4,244	1,021	0,052	0,289	0,109	$R^2 = 0,96948$
Stand.greška	0,415	0,042	0,032	0,032	0,032	$\overline{R^2} = 0,96418$
t-test	-10,229	24,615	1,629	8,970	3,367	$F = 182,67666$
						$d = 0,92489$

Izvor: Prilog 46, Prilog 47, Prilog 48.

Pojašnjenost turističkih rashoda u platnoj bilanci pomoću varijabli BDP_i i binarnih varijabli D_2 , D_3 i D_4 je i dalje dobra, osim za Republiku Hrvatsku. Sve varijable u modelu pojašnjavaju oko 40% varijabilnosti turističkih rashoda Republike Hrvatske, 99% varijabilnosti turističkih rashoda Španjolske i 97% varijabilnosti turističkih rashoda Portugala.

Koeficijent regresije b_1 govori o značenju bruto domaćeg proizvoda, kao pokazatelja životnog standarda domicilnog stanovništva, na kretanje turističkih rashoda. Iz analize slijedi ako se bruto domaći proizvod Republike Hrvatske poveća za 1%, uz ostale nepromijenjene varijable, turistički rashodi će se u prosjeku povećati za 1.448%, u Španjolskoj za 1,387%, a u Portugalu za 1,021%. I ovi podaci potvrđuju tezu da u svim promatranim zemljama turistički proizvod spada u kategoriju luksuznih roba.

Iz t vrijednosti, na primjeru Republike Hrvatske, se vidi da su svi parcijalni koeficijenti regresije za varijable BDP_i , D_2 i D_4 statistički značajno različiti od nule na razini 5% signifikantnosti. Budući je vrijednost izračunatog F testa veća od tablične vrijednosti, sve nezavisne varijable zajednički utječu na kretanje turističkih rashoda s 5% signifikantnosti.

Na primjeru Španjolske svi parcijalni koeficijenti regresije su statistički značajno različiti od nule. I za Španjolsku je vrijednosti F testa visoka, što znači da sve nezavisne varijable

zajednički utječu na kretanje turističkih rashoda. Na primjeru Portugala svi parcijalni koeficijenti regresije osim D_2 su statistički značajno različiti od nule. I za Portugal je vrijednosti F testa visoka, što znači da sve nezavisne varijable zajednički utječu na kretanje turističkih rashoda.

Modeli turističkih prihoda i rashoda dokazuju da je ključna varijabla za turizam, u suvremenim uvjetima, kretanje životnog standarda stanovništva. Pri tome je potrebno upozoriti da su zaključci izvedeni na primjeru mediteranskih turističkih zemalja Portugala, Republike Hrvatske i Španjolske, i da bi testirane hipoteze bile drukčije za zemlje koje razvijaju različite oblike turizma i koje se nalaze na različitom stupnju ekonomskog razvoja.

Na primjeru odabranih zemalja je dokazano da poboljšanje općih ekonomskih uvjeta i ekonomske stabilnosti u svijetu predstavljaju siguran pokazatelj za povećanje turističke potrošnje i povećanje turističkih prihoda u platnoj bilanci. S druge strane, očekivanje ekonomskih kriza i recesije predstavljaju siguran pokazatelj za opadanje turističke potrošnje i smanjenje turističkih prihoda u platnoj bilanci. Nosioi ekonomske politike moraju voditi računa o ovim zakonitosti za ukupnu ekonomsku stabilnost nacionalne ekonomije.

7. ZAKLJUČAK

Značaj, karakteristike i posljedice međunarodne razmjene tematika je koja zaokuplja pažnju ekonomista već stoljećima. Evolucijom uvjeta poslovanja, razvijaju se i dopunjavaju spoznaje vezane uz poslovanja u nacionalnim i globalnim okvirima. U suvremenim uvjetima globalizacije ističe se značaj svjetskog tržišta roba, usluga i kapitala. Brojna istraživanja dokazuju da otvorene privrede, prilagođene globalnim uvjetima poslovanja, ostvaruju brži rast bruto nacionalnog proizvoda i više stope rasta. To ujedno znači povećanje životnog standarda stanovništva, što pozitivno utječe na povećanje turističkih pokazatelja, a posebno turističke potrošnje.

Područje usluga sve se više nameće kao jedan od ključnih faktora u svjetskoj ekonomskoj razmjeni. Dominacijom usluga postepeno se napušta koncept koncentracije i stvaraju široke mogućnosti dekoncentracije razvoja, kao prevladavajućeg načela u novom svjetskom ekonomskom poretku. Globalizacija mijenja prirodu međunarodne razmjene robe i usluga, pa tako i međunarodnog turizma.

Turizam predstavlja značajan “kanal”, koji poboljšava otvorenost ekonomije. Priliv i odliv od međunarodnog turizma kategorije su koje imaju direktne i multiplikativne efekte na

nacionalni proizvod. Povećanje priliva od međunarodnog turizma utječe na povećanje nacionalnog proizvoda, dok povećanje odliva od međunarodnog turizma utječe na njegovo smanjenje. Iz navedenog proizlazi da receptivne i emitivne turističke zemlje koriste turizam i turističku potrošnju kao instrument za uravnotežavanje osnovnih makroekonomskih kategorija: bruto nacionalnog proizvoda, zaposlenosti, cijena i međunarodne razmjene.

U platnoj bilanci turizam se prikazuje unutar pozicije putovanja-turizam i obuhvaća ukupnu potrošnju nerezidenata tijekom boravka u turističkoj zemlji, za period kraći od jedne godine. Slijedi da je podatak o deviznom prilivu od putovanja povezan sa pojmom turističke potrošnje, što je korišteno prilikom izrade modela turističkih prihoda. Većina zemalja prihvatila je metodologiju platne bilance prema 5. izdanju Priručnika o platnim bilancama. Na primjeru Republike Hrvatske, Španjolske i Portugala je prikazano da ove zemlje koriste navedenu metodologiju, koju su prilagodile vlastitim potrebama i mogućnostima prikupljanja podataka. Razlike proizlaze prvenstveno u načinu prikupljanja podataka i primjenjenom obrascu dezagregiranja turističkih podataka.

Na primjeru Republike Hrvatske i odabranih turističkih zemalja Španjolske i Portugala je dokazano da devizni priliv od turizma predstavlja značajan faktor uravnoteženja deficita robne razmjene, što vrijedi i za većinu drugih receptivnih turističkih zemalja. Zemlje sa najvišim neto deviznim prilivom od turizma su značajne turističke receptivne zemlje. Što su zemlje na nižem stupnju gospodarskog razvoja, to pozitivan neto devizni efekt od turizma značajnije doprinosi pokrivanju robnog deficita. Zemlje sa najvećim negativnim neto deviznim efektom od turizma su značajne turističke emitivne zemlje, koje uglavnom imaju suficite u bilanci robne razmjene.

Suvremeni turizam u Republici Hrvatskoj razvija se od druge polovice prošlog stoljeća sukladno političkim, gospodarskim i kulturnim uvjetima u kojima se nalazila Republika Hrvatska. Kretanje turističkih i gospodarskih pokazatelja Republike Hrvatske potvrđuje hipotezu o značajnom utjecaju političkog rizika na kretanje turističkih tijekova. Tako se razdoblje između 1990-1995. godine može nazvati atipičnim razdoblje za razvoj turizma, zbog ratnih sukoba, što je značajno smanjilo turistički promet i utjecalo na pad svih makroekonomskih pokazatelja. To je i razlog što je u komparativnoj analizi dan naglasak na razdoblje od 1995-2001. godine.

Ekonomska situacija u Republici Hrvatskoj ukazuje da temeljni problemi hrvatskog gospodarstva proizlaze prvenstveno iz nedovoljne konkurentnosti nacionalne ekonomije, koja generira povećanje inozemne zadužnosti, rast deficita platne bilance, rast unutarnje nelikvidnosti i gubitaka, te rast nezaposlenosti. Navedeni problemi velikim dijelom proizlaze iz akumuliranja efekata neučinkovite privatizacije i restrukturiranja poduzeća, visoke etatizacije ekonomskih odnosa, te ekonomske i političke izoliranosti Republike Hrvatske do sredine devedesetih godina. Rješenje se nalazi u globalizaciji i povećanju stupnja otvorenosti hrvatskog gospodarstva i to kroz smanjenje ekonomskog i neekonomskog rizika za strana ulaganja, povećanje otvorenosti i transparentnosti

ekonomije. Prihvaćanje, odnosno prilagodba ovih promjena nužna je za Hrvatsku u približavanju jedinstvenom europskom ekonomskom prostoru.

U dolazećem razdoblju potrebno je staviti veći naglasak na dinamičan razvoj tercijarnim djelatnosti, pri čemu bi turizam zbog svojih komparativnih prednosti u odnosu na ostale sektore hrvatskog gospodarstva, trebao zauzeti istaknuto mjesto.

Pozicija Putovanja-turizma evidentira se u platnoj bilanci Republike Hrvatske, koja se objavljuje od 1993. godine i to u mjesečnim, kvartalnim i godišnjim podacima. Hrvatska narodna banka, u suradnji sa stručnjacima iz Međunarodnog monetarnog fonda, kontinuirano radi na usklađivanju i unapređenju metodologije praćenja turističkih podataka. Do sada su korištene tri metodologije: metodologija zasnovana na otkupu i prodaji deviza, prijelazna metodologija i metodologija zasnovana na anketiranju. Metodologija zasnovana na anketiranju pokazala je najveću obuhvatnost pri prikupljanju podataka, čime su značajno smanjeni efekti "sive ekonomije" u međunarodnom turizmu. Na tom području Republika Hrvatska je unaprijedila platnobilančnu metodologiju u odnosu na Španjolsku i Portugal.

Hrvatska je receptivna turistička zemlja i neto prihodi od turizma predstavljaju značajan doprinos za uravnoteženje salda tekuće bilance. U platnoj bilanci Republike Hrvatske izražen je negativan trend povećanja rashoda od uvoza robe, koji rastu uz 6% višu godišnju stopu u odnosu na izvoz robe. Iz strukturne analize platne bilance Republike Hrvatske proizlazi značenje uslužnog sektora i turizma za postizanje vanjske ravnoteže.

Komparativna analiza gospodarskih i turističkih pokazatelja s aspekta platne bilance za Republiku Hrvatsku i konkurentne turističke zemlje Španjolsku i Portugal potvrdila je hipotezu da je turizam značajan izvor deviznih sredstava za receptivne turističke zemlje. Isto tako turizam značajno doprinosi uravnoteženju platne bilance promatranih zemalja, te postizanju makroekonomske stabilnosti.

Među konkurentnim zemljama najrazvijenija je Španjolska, prema turističkim i ekonomskim pokazateljima; sljedi Portugal, dok je Republika Hrvatska najslabije razvijena. S aspekta turizma, Republika Hrvatska mora povećati devizni priliv od turizma i to prvenstveno povećanjem potrošnje stranih turista za kvalitetniji turistički proizvod.

Korištenjem višestruke regresijske analize formiran je model turističkih prihoda i rashoda iz platne bilance, koji su aplicirani na primjeru Republike Hrvatske, Španjolske i Portugala. Iz analize slijedi prihvaćanje hipoteze o značenju varijable životnog standarda stanovništva na emitivnom turističkom tržištu za povećanje turističke potrošnje i turističkih prihoda u platnim bilancama receptivnih turističkih zemalja.

Na primjeru odabranih zemalja je dokazano da poboljšanje općih ekonomskih uvjeta i ekonomske stabilnosti u svijetu predstavljaju siguran pokazatelj za povećanje turističke

potrošnje i povećanje turističkih prihoda u platnoj bilanci. S druge strane, očekivanje ekonomskih kriza i recesije predstavljaju siguran pokazatelj za opadanje turističke potrošnje i smanjenje turističkih prihoda u platnoj bilanci. Nosioci ekonomske politike moraju voditi računa o ovim zakonitostima prilikom planiranja i predviđanja kretanja turističkih prihoda i rashoda u platnoj bilanci.

8. LITERATURA

1. A Household Surveys for Data Collection on Travel in Germany (BOPCOM-00/38). Washington: IMF, 2000. [URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2000/0038.pdf>], 10.08.2002.
2. Archer Brian, Fletcher John: The economic Impact of Tourism in the Seychelles. *Annals of Tourism Reseach*, 23(1996), 1, str.32-47.
3. Archer Brian: Importance of Tourism for the Economy of Bermuda. *Annals of Tourism Reseach*, 22(1995), 4, str.918-930.
4. Artus J.R.: An Econometric Analysis of International Travel. Washington: IMF Staff Paper, 1972, 19, str.579-614.
5. Babić Ante: Monetarni pristup bilanci plaćanja Republike Hrvatske. Doktorska dizertacija. Zagreb: Ekonomski fakultet, 1996. 144 str.
6. Babić Mate: Makroekonomija. Zagreb: Mate, 1995. 551 str.
7. Babić Mate: Međunarodna ekonomija. Zagreb: Mate, 1993. 405 str.
8. Bahovec V., Erjavec N.: ARIMA model broja noćenja turista u Republici Hrvatskoj. Zagreb: Ekonomski pregled, 1999, 7-8, str.35-70.
9. Balance of Payments Manual. Washington: IMF, 5th ed., 1993. 450 str.
10. Bole Velimir: Podatkovni model platnobilančnih prihodkov od potovanja. Ljubljana: Prikazi in analize, Banka Slovenije 1997. [URL:http://www.bsi.si/html/publikacije/arc/Pr_1997_06/Pod_model_plb_doh_potovanja.pdf], 10.08.2002.
11. Burkart A. J., Medlik S.: Tourism- Past, Present and Future. London: Heinemann, 1974. 343 str.
12. Carson Carol, Laliberte Lucia: Assessing Accuracy and Reliability. A Note Based on Approaches Used in National Accounts and Balance of Payments Statistics. Washington: IMF, 2001. [URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2002/wp0224.pdf>], 10.08.2002.
13. Choong-Ki L., Kwon K.S.: Importance of Secondary Impact of Foreing Tourism Receipts on the South Korean Economy. *Journal of Travel Reseach*, 1995, str.50-54.
14. Clements M.A., Georgion A.: The impact of political instability on a fragile tourism product. *Tourism Management*, 19(1998), 3, str.283-288.
15. Collection and Compilation of Tourism Statistics. Madrid: WTO, 1995. 149 str.
16. Collection of Tourism Expenditure Statistics. Madrid: WTO, 1995. 104 str.
17. Concepts, Definitons and Classifications for Tourism Statistics. Madrid: WTO, 1995. 125 str.
18. Country Practises in Reporting Balance of Payments Data to the Fund (BOPCOM-00/24). Washington: IMF, 2000. [URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2000/0024.pdf>], 10.08.2002.
19. Crouch Geoffrey: Effect of income and price on international tourism. *Annals of Tourism Reseach*, 19(1992), 4, str.643-664.
20. Crouch Geoffrey I., Shaw Robin N.: International Tourism Demand: A Meta-analytical Integration of Research Findings. Johnson Peter, Thomas Barry, ed., *Choice and Demand in Tourism*. Mansell, 1992, str.175-207

21. Crouch Geoffrey I.: The study of international tourism demand: A Survey of Practice. *Journal of Travel Research*, Spring, 1994, str.41-55.
22. Crouch Geoffrey I.: The study of international tourism demand: A Review of Findings. *Journal of Travel Research*, Summer, 1994a, str.12-23.
23. Dillon William, Goldstein Matthew: *Multivariate Analysis-Methods and Applications*. Wiley&Sons, 1984. 587 str.
24. Družić Ivo: Ratna elastičnost turističke potražnje i restrukturiranje hrvatskog gospodarstva. *Acta Turistica*, 10(1998), 1, str.3-19.
25. Dubravčić Dinko: Tečajna politika i konkurentska sposobnost gospodarstva: ekonomske spoznaje i hrvatska stvarnost. *Zagreb: Ekonomski pregled*, 50(1999), 11, str.1437-1450.
26. Durbarry Ramesh: The Economic Contribution of Tourism in Mauritius. *Annals of Tourism Research*, 29(2002), 3, str.862-865.
27. Dwyer Larry, Forsyth Peter: Measuring the benefits and yield from foreign tourism. *International Journal of Social Economics*, 24(1997), 1/3, str.223-236.
28. Faulken B., Valerio P.: An Integrative Approach to tourism demand forecasting. *Tourism Management*, 16(1998), 1, str.29-37.
29. Frechtling Douglas: The tourism satellite account: foundations, progress and issues. *Tourism Management*, 20(1999), 1, str.163-170.
30. Freeman Daniel, Sultan Esther: The economic impact of tourism in Israel: a multi-regional input-output analysis. *Tourism Economics*, 3(1997), 4, str.341-359.
31. Galinec Davor: Statističko evidentiranje aktivnosti međunarodnog turizma u platnoj bilanci Republike Hrvatske. *Dubrovnik: Ekonomska misao i praksa*, VII(1999), 2, str.311-326.
32. GATS-Facts and fiction. Geneva: World Trade Organization, 2001. [URL: http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/gatsfacts1004_e.pdf], 12.08.2002.
33. General Agreement on Trade in Services: The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations. Geneva: World Trade Organization, 1995. 350 str.
34. Ghosh Atish R. et al.: Does the Nominal Exchange Rate Regime Matter?. *IMF Working Paper 95/121*. Washington: IMF, 1995.
35. Gujarati Damodar: *Essentials of Econometrics*. McGraw Hill, 1992. 466 str.
36. Gylfason Thorvaldur: Exports, Inflation and Growth. Washington: IMF, Working Paper 97/119, 1997. [URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp97119.pdf>], 08.08.2002.
37. Hitrec Tomislav: Europski turizam na prijelazu tisućljeća: Tržišni izazovi i predvidiva kretanja. *Zagreb: Acta Turistica*, 11(1999), 1, str.3-23.
38. Hubertus Joachim: Hotels, restaurants and cafes-Micro enterprises dominate the sector. *Statistics in Focus-Eurostat*, 2000, 4/8, str.1-8.
[URL: <http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop/print-product/CA-NP-00-008.pdf>], 08.08.2002.
39. Hunziker W., Krapf K.: *Grundniss der Allgemeinen Fremdenverkehrslehre*. Zurich: Polygraphischer Verlag AG, 1942. 392 str.
40. Ivandić Neven, Radnić Ante: Neizravne ratne štete u hrvatskom turizmu. *Zagreb: Turizam*, 1996, 1-2, str.3-13.

41. Jensen Thomas: Income and price elasticities by nationality for tourists in Denmark. *Tourism Economics*, 4(1998), 2, str.101-130.
42. Jurčić Ljubo: Multiplikativni efekti hrvatskog turizma. Zagreb: *Acta Turistica*, 10(1998), 2, str.93-182.
43. Keller Peter: Globalisation and Tourism: A fascinating topic for research. Congress AIEST "Globalisation and Tourism". St.Gallen: AIEST, 38(1996), str.9-20.
44. Knight Malcolm, Scacciavillani Fabio: Current Accounts-What is Their Relevance for Economic Policymaking? Washington: IMF, Working Paper 98/71, 1998. [URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9871.pdf>], 08.08.2002.
45. Kolić Anka: Odabrani modeli kratkoročnog prognoziranja u turizmu. Zagreb: *Turizam*, 1996, 1-2, str.14-30.
46. Koves A., Marer P.: *Foreign Economic Liberalization*. San Francisco: Wesview Press, 1991. 254 str.
47. Kruegar A.O.: *Import Substitution versus Export Promotion in International Economics and International Economic Policy*. San Francisco: McGraw Hill, 1991, str.140-165.
48. Lane Philip, Milesi-Ferretti Gian: External Wealth, the Trade Balance, and the Real Exchange Rate. Washington: IMF, Working Paper 02/51, 2002. [URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp0251.pdf>], 08.08.2002.
49. Lathiras P., Siriopoulos C.: The demand for tourism to Greece: a cointegration approach. *Tourism Economics*, 4 (1998), 2, str.171-185.
50. Lee Choong-Ki, Var Turgut, Blaine Thomas: Determinants of Inbound Tourism Expenditures. *Annals of Tourism Research*, 23 (1996), 3, str.527-542.
51. Lim Christine, McAleer Michael: Time Series Forecast of International Travel demand for Australia. *Tourism Management*, 23(2002), 4, str.389-396.
52. Lim Christine: An econometric classification and review of international tourism demand models. *Tourism Economics*, 3(1997), 1, str.69-81.
53. Lim Ewe-Ghee: Determinants of, and the Relationf Between, Foreign Direct Investment and Growth: A Summary of the Recent Literature. Washington: IMF, Working Paper 01/175, 2001. [URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2001/wp01175.pdf>], 08.08.2002.
54. Loeb P.D.: International Travel to the United States: An Econometric Evaluation. *Annals of Tourism Research*, 9(1982), 1, str.7-20.
55. Lundberg Donald E., Krishnamoorthy M., Stavenga Mink H.: *Tourism Economics*, John Wiley&Sons, 1995. 193 str.
56. Maddali G.S.: *Introduction to Econometrics*. New Jersey: Prentice Hall, 1992. 525 str.
57. Manente Maria, Minghetti Valeria: Designing and implementing a system of surveys of inbound tourism- The Eurostat project. St.Gallen: *Revue de tourisme*, 53 (1998), 3, str.25-34.
58. *Manual on Statistics of International Trade in Services*. Washington: UN Statistical Division, 2001. 230 str. [URL:<http://www.imf.org/external/np/sta/itserv/methdev.htm>], 15.06.2002.

59. Markič Jože: Plačilna bilanca in napovedanje njenega razvoja. Ljubljana: Delovni zvezki Urada za makroekonomske analize in razvoj, 9(2000), 3. [URL:<http://www.sigov.si/zmar/publicis/dz/dz2000/dz3-00.pdf>], 15.08.2002.
60. Marković Srđan, Marković Zora: Ekonomika turizma. Zagreb: Školska knjiga, 1972. 135 str.
61. Methodological Guidelines in Basic Tourism and Travel Statistics- A Practical Manual. Eurostat, 1996. 236 str.
62. Mundell R.A.: The International Adjustment Mechanism of the Balance of Payments. Journal of Economics, 1997, 1, str.3-57.
63. Poirier Robert A.: Political Risk Analysis and Tourism. Annals of Tourism Research, 24(1997), 3, str.675-686.
64. Porter Michael: The Competitive Advantage of Nations. The Fress Press, 1990. 833 str.
65. Potrošnja inozemnih putnika u Hrvatskoj i domaćih putnika u inozemstvu u 1998.godini. Zagreb: Hrvatska narodna banka, Institut za turizam, 1999. 144 str.
66. Qui Hanquin, Zhang Junsen: Determinants of Tourism Arrivals and Expenditures in Canada. Journa of Travel Research, Fall, 1995, str.43-49.
67. Recommendations of Tourism Statistics. United Nations, World Trade Organization, 1994. 82 str.
68. Slaughter M.J., Swagel P.: Does Globalization Lower Wages and Export Jobs?. Washington: IMF, 1997, str.1-10.
69. Smeral Egon: The Economic Impact of Tourism in Austria. St.Gallen: Revue de Tourisme, 1995, 3, str.18-23.
70. Smeral Egon: The Impact of globalization on small and medium enterprises: new challenges for tourism polities in European countries. Tourism Management, 19(1998), 4, str.371-380.
71. Song Haiyan, Witt S.F.: Tourism Demand Modelling and Forecasting. Pergamon, 2001. 200 str.
72. Stanovnik Peter, Kovačić Art: Measuring Competitiveness of National Economics with Emphasis on Slovenia. Ljubljana: Institute for Economic Research, 2000, 6. 26 str.
73. Sonmez Sevil F.:Tourism, Terrorism and Political Instability. Annals of Tourism Reseach, 25(1998), 2, str.416-456.
74. Strojjan Andreja: Teoretična podloga analize plačilne bilance in njenega vpliva na gospodarsko rast. Ljubljana: Prikazi in analize, Banka Slovenije 6(1998), 4, str.1-16. [URL:http://www.bsi.si/html/publikacije/arc/Pr_1998_12/teoret_pod_anal_pb.pdf], 10.08.2002.
75. Sustav nacionalnih računa 1993. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1997. 785 str.
76. Tomas 2001-Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj. Zagreb: Institut za turizam, 2001. 181 str.
77. Tomas 94 - Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj. Zagreb: Institut za turizam, 1994. 165 str.
78. Tomas 97 - Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj. Zagreb: Institut za turizam, 1997. 195 str.

79. Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework. Madrid: World Tourism Organization, 2001. 148 str.
80. Towards a 6th Edition of the Balance of Payments Manual (BOPCOM-00/21). Washington: IMF, 2000.
[URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2000/0021.pdf>], 10.08.2002.
81. Tse Raymond Y.C.: Do more tourists lead to higher levels of consumption?. London: Tourism Economics, 4(1998), 3, str.233-240.
82. Updating BPM5: Compendium of Issues (BOPCOM-01/32). Washington: IMF, 2001.
[URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2001/0132.pdf>], 10.08.2002.
83. Uysal M., Crompton J.L.: Determinants of Demand for International Tourism Flows to Turkey. Tourism Management, 5(1984), 4, str.288-297.
84. Wagner John E.: Estimating the Economic Impacts of Tourism. Annals of Tourism Research, 24(1997), 3, str.592-608.
85. Witt Stephen F., Moutinho Luiz: Tourism Marketing and Management Handbook. Prentice Hall, 1994. 589 str.
86. Witt Stephen F., Witt Christine A.: Modelling and Forecasting demand in Tourism. Academic Press, 1992. 191 str.
87. Witt S.F., Witt C.A.: Forecasting tourism demand: a review of empirical research. International Journal of Forecasting, 11 (1995), str.447-475.
88. Wong K. K. F.: An Investigation of the Time Series behavior of International tourism arrivals. London: Tourism Economics, 3(1997), 2, str.185-199.
89. Zhou Deying et al.: Estimating Economic Impacts from Tourism. Annals of Tourism Research, 24(1997), 1, str.76-89.

9. IZVORI PODATAKA

1. Annual Report 1997. Banco de Portugal, 1998.
[URL: http://www.bportugal.pt/publish/relatio/antigos/rel_97_e.pdf], 06.08.2002.
2. Annual Report 1998. Banco de Portugal, 1999.
[URL: http://www.bportugal.pt/publish/relatio/antigos/rel_98_e.pdf], 06.08.2002..
3. Annual Report 1998. European Central Bank, 1999.
[URL: <http://www.ecb.int/pub/pdf/ar1998en.pdf>], 05.08.2002.
4. Annual Report 1999. Banco de Espana, 2000.
[URL: <http://www.bde.es/informes/be/infanu/1999/inf1999e.pdf>], 07.08.2002.
5. Annual Report 1999. Banco de Portugal, 2000.
[URL: http://www.bportugal.pt/publish/relatio/antigos/rel_99_e.pdf], 06.08.2002.
6. Annual Report 1999. European Central Bank, 2000.
[URL: <http://www.ecb.int/pub/pdf/ar1999en.pdf>], 05.08.2002.
7. Annual Report 2000 of the IMF Committee on Balance of Payments Statistics. Washington: IMF, 2001. 32 str.
[URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2000/bopcmt00.pdf>], 10.08.2002.
8. Annual Report 2000. Banco de Espana, 2001.
[URL: <http://www.bde.es/informes/be/infanu/2000/inf2000e.pdf>], 07.08.2002.

9. Annual Report 2000. Banco de Portugal, 2001.
[URL: http://www.bportugal.pt/publish/relatio/Chap_II.6_00.pdf], 06.08.2002.
10. Annual Report 2000. European Central Bank, 2001.
[URL: <http://www.ecb.int/pub/pdf/ar2000en.pdf>], 05.08.2002.
11. Annual Report 2001 of the IMF Committee on Balance of Payments Statistics. Washington: IMF, 2002. 29 str.
[URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2001/bopcm01.pdf>], 10.08.2002.
12. Annual Report 2001. Banco de Espana, 2002.
[URL: <http://www.bde.es/informes/be/infanu/2001/cap4e.pdf>], 07.08.2002.
13. Annual Report 2001. European Central Bank, 2002.
[URL: <http://www.ecb.int/pub/pdf/ar2001en.pdf>], 05.08.2002.
14. Annual Report on Balance of Payments Statistics. Washington: IMF, 1998. 673 str.
15. Balance of Payments Compilation Guide. Washington: IMF, 1995. 390 str.
[URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bopcg/1995/bopcg.pdf>], 10.08.2002.
16. Balance of Payments Manual. Washington: IMF, 1995, 5 izdanje. 200 str.
[URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bopman/bopman.pdf>], 10.08.2002.
17. Balance of Payments Statistics Yearbook 1999. Washington: IMF, 1999. 1268 str.
18. Balance of Payments Statistics Yearbook 2000. Washington: IMF, 2000. 1350 str.
19. Bilten Hrvatske Narodne banke. Zagreb: Hrvatska Narodna banka, 1999, 44.
[URL: <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/arhiv/bilten-44/hbilt44.pdf>], 07.08.2002.
20. Bilten Hrvatske Narodne banke. Zagreb: Hrvatska Narodna banka, 1998, 33.
[URL: <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/arhiv/bilten-33/hbilt33.pdf>], 07.08.2002.
21. Bilten Hrvatske Narodne banke. Zagreb: Hrvatska Narodna banka, 2002, 73.
[URL: <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/arhiv/bilten-73/hbilt73.pdf>], 07.08.2002.
22. Bilten Hrvatske Narodne banke. Zagreb: Hrvatska Narodna banka, 2001, 66.
[URL: <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/arhiv/bilten-66/hbilt66.pdf>], 07.08.2002.
23. Bilten Hrvatske Narodne banke. Zagreb: Hrvatska Narodna banka, 2000, 55.
[URL: <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/arhiv/bilten-55/hbilt55.pdf>], 07.08.2002.
24. Boletín Estadístico. Banco de Espana.
[URL: <http://www.bde.es/infoest/htmls/capit02e.htm>], 07.08.2002.
[URL: <http://www.bde.es/infoest/htmls/capit16e.htm>], 07.08.2002.
[URL: <http://www.bde.es/infoest/htmls/capit26e.htm>], 07.08.2002.
25. CESTAT Statistical Bulletin 2000. Ljubljana: CESTAT, 2001, 4. 108 str.
26. CESTAT Statistical Bulletin 2001. Ljubljana: CESTAT, 2002, 4. 166 str.
27. Compendium of Tourism Statistics 1989-1993. Madrid: WTO, 1995, 15th ed. 262 str
28. Compendium of Tourism Statistics 1991-1995. Madrid: WTO, 1997, 17th ed. 270 str.
29. Compendium of Tourism Statistics 1992-1996. Madrid: WTO, 1998, 18th ed. 273 str.
30. Compendium of Tourism Statistics 1993-1997. Madrid: WTO, 1999, 19th ed. 275 str
31. Compendium of Tourism Statistics 1994-1998. Madrid: WTO, 2000, 20th ed. 277 str
32. Compendium of Tourism Statistics 1995-1999. Madrid: WTO, 2001, 21th ed. 280 str
33. Croatia- Balance of Payments. Analytical Framework, Concepts, Definitions and Classifications. Washington: IMF. [URL: <http://dsbb.imf.org/country/hrv/bopmeth.htm>], 15.08.2002.

34. ECB Montly Bulletin. European Central Bank, 2002,1.
[URL: <http://www.ecb.int/pub/pdf/mb200201en.pdf>], 05.08.2002.
35. ECB Montly Bulletin. European Central Bank, 2002,8.
[URL: <http://www.ecb.int/pub/pdf/mb200208en.pdf>], 05.09.2002.
36. Economic Bulletin 3/1999. Banco de Portugal, 2000.
[URL: http://www.bportugal.pt/publish/antigos/bol_mar99_e.pdf], 06.08.2002.
37. Economic Bulletin 6/2002. Banco de Portugal, 2001.
[URL: http://www.bportugal.pt/publish/bolecon/jun_02/bol_jun02_e.pdf], 06.08.2002.
38. Godišnje izvješće Hrvatske narodne banke 1995.godina. Zagreb: Hrvatska narodna banka, 1995. 175 str.
39. Godišnje izvješće Hrvatske narodne banke 1997.godina. Zagreb: Hrvatska narodna banka, 1997. 183 str.
40. Godišnje izvješće Hrvatske narodne banke 1998.godina. Zagreb: Hrvatska narodna banka, 1998. 201 str.
41. Harmonised code list for balance of payments collection systems. Eurostat.
[URL: <http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop/print-product/code-list-EN.pdf>], 08.08.2002.
42. Hrvatska Narodna Banka-baza podataka
[URL: http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h1.xls], 07.08.2002.
[URL: http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h2.xls], 07.08.2002.
[URL: http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h5.xls], 07.08.2002.
[URL: http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h8.xls], 07.08.2002.
[URL: http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/j3.xls], 07.08.2002.
43. Instituto Nacional de Estadistica Espana-baza podataka Tempus
[URL: <http://www.ine.es/tempus/cgi-bin/itie>], 06.08.2002.
44. Instituto Nacional de Estadistica Portugal-baza podataka
[URL: <http://www.ine.pt/prodserv/series/serietipo.asp>], 06.08.2002.
45. International Trade Statistics 2001. Geneva: World Trade Organization, 2001. 212 str.
46. International Financial Statistics. Washington: IMF. On-line baza podataka
[URL: <http://ifs.apdi.net/imf>], 01.08.2002.
47. Manual on Statistics of International Trade in Services. Paris: OECD, 2001.
[URL: <http://www.oecd.org/pdf/M000170000/M00017039.xls>], 14.08.2002.
48. New presentation of the Balance of Payments statistics. Banco de Portugal, 1999.
[URL: http://www.bportugal.pt/publish/statbol/Acrobat/1_99ing.pdf], 06.08.2002.
49. OECD in Figures 2001. Paris: OECD, 2001. [URL: <http://www.oecd.org/pdf/0101081E.pdf>], 14.08.2002.
50. OECD in Figures 2002. Paris: OECD, 2002. [URL: <http://www.oecd.org/pdf/0102071E.pdf>], 14.08.2002.
51. OECD Statistics on International Trade in Services. Paris: OECD, 2001.
[URL: <http://www.oecd.org/xls/M000170000/M00017036.xls>], 14.08.2002.
52. OECD Statistics on International Trade in Services. Partner Country Data and Summary Analysis 1999-2000. Paris: OECD, 2001.
[URL: <http://www.oecd.org/xls/M000320000/M00032982.xls>], 14.08.2002.

53. Portugal- Balance of Payments. Analytical Framework, Concepts, Definitions and Classifications. Washington: IMF. [URL: <http://dsbb.imf.org/country/prt/bopmeth.htm>], 15.08.2002.
54. Spain- Balance of Payments. Analytical Framework, Concepts, Definitions and Classifications. Washington: IMF. [URL: <http://dsbb.imf.org/country/esp/bopmeth.htm>], 15.08.2002.
55. Statistical Bulletin. Banco de Portugal, 2002.
[URL: <http://www.bportugal.pt/publish/statbol/Acrobat/a4.pdf>], 06.08.2002.
[URL: <http://www.bportugal.pt/publish/statbol/Acrobat/c.pdf>], 06.08.2002.
[URL: <http://www.bportugal.pt/publish/statbol/Acrobat/c1.pdf>], 06.08.2002.
56. Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1992. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1991. 601 str.
57. Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1993. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1993. 638 str.
58. Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1994. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1994. 674 str.
59. Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1995. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1995. 644 str.
60. Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1996. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1996. 658 str.
61. Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1997. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1997. 610 str.
62. Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1998. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1998. 649 str.
63. Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1999. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1999. 660 str.
64. Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2000. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 2000. 680 str.
65. Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2001. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 2001. 698 str.
66. Statistični letopis Republike Slovenije 2001. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. [URL: <http://sigov1.sigov.si/zrs/leto01/24.htm>], 05.08.2002.
[URL: <http://sigov1.sigov.si/zrs/leto01/27.htm>], 05.08.2002.
[URL: <http://sigov1.sigov.si/zrs/leto01/32.htm>], 05.08.2002.
67. The Economic Impact of Tourism. Madrid: WTO.
68. The Future of the Global Economy: Towards a Long Boom? Paris: OECD, 1999. 197 str.
69. The Spanish Balance of Payments 1999. Banco de Espana, 1999.
[URL: <http://www.bde.es/informes/be/balpag/1999/bp1999e.pdf>], 07.08.2002.
70. The Spanish Balance of Payments 2000. Banco de Espana, 2000.
[URL: <http://www.bde.es/informes/be/balpag/2000/bp2000e.pdf>], 07.08.2002.
71. The Spanish Balance of Payments 2001. Banco de Espana, 2001.
[URL: <http://www.bde.es/informes/be/balpag/2001/bp2001e.pdf>], 07.08.2002.

72. The World Competitiveness Report 1993. Lousanne: International Institute for Economic Development, 1993. 730 str.
73. The World Competitiveness Report 1999. Lousanne: International Institute for Economic Development, 1999. 570 str.
74. Tourism 2020 Vision: A New Forecast. Madrid: WTO, 1998. 48 str.
75. Tourism Economic Report. Madrid: WTO, 1997. 195 str.
76. Tourism Highlights 1997. Madrid: WTO, 1998. 27 str.
77. Tourism Highlights 2001. Madrid: WTO, 2002. 8 str.
78. Tourism Market Trend 2001-Europe. Madrid: WTO, 2001. 253 str.
79. Tourism Market Trends 2001-World Overview& Tourism Topics. Madrid: WTO, 2001. 102 str.
80. Tourism Market Trends Europe 1988-1997. Madrid: WTO, 1998. 159 str.
81. Tourism Market Trends: World 1985-1996. Madrid: WTO, 1997. 129 str.
82. World Economic Outlook (WEO) 2002. Washington: IMF, 2002.
[URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2002/01/data/w1.csv>], 08.08.2002.
[URL: http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2002/01/data/ngdp_r_a.csv], 08.08.2002.
83. WTO Annual Report 1997. Geneva: World Trade Organization, 1997. 185 str.
84. WTO Annual Report 1998. Geneva: World Trade Organization, 1998. 172 str.
85. WTO Annual Report 1999. Geneva: World Trade Organization, 1999. 159 str.
86. WTO Annual Report 2000. Geneva: World Trade Organization, 2000. 117 str.
87. WTO Annual Report 2001. Geneva: World Trade Organization, 2001. 151 str.
88. WTO Annual Report 2002. Geneva: World Trade Organization, 2002.
[URL: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/anrep02_chp1_e.pdf], 12.08.2002.
89. Yearbook of Tourism Statistics. Madrid: WTO, 1994, Vol II, 46th ed. 443 str.
90. Yearbook of Tourism Statistics. Madrid: WTO, 1995, Vol II, 47th ed. 448 str.
91. Yearbook of Tourism Statistics. Madrid: WTO, 1996, Vol I, 48th ed. 144 str.
92. Yearbook of Tourism Statistics. Madrid: WTO, 1996, Vol II, 48th ed. 527 str.
93. Yearbook of Tourism Statistics. Madrid: WTO, 1997, Vol II, 49th ed. 592 str.
94. Yearbook of Tourism Statistics. Madrid: WTO, 1998, Vol I, 50th ed. 147 str.
95. Yearbook of Tourism Statistics. Madrid: WTO, 1998, Vol II, 50th ed. 608 str.
96. Yearbook of Tourism Statistics. Madrid: WTO, 1999, Vol I, 51th ed. 146 str.
97. Yearbook of Tourism Statistics. Madrid: WTO, 1999, Vol II, 51th ed. 774 str.
98. Yearbook of Tourism Statistics. Madrid: WTO, 2000, Vol I, 52 th ed. 850 str.
99. Yearbook of Tourism Statistics. Madrid: WTO, 2001, Vol I, 53 th ed. 920 str.
100. Yearbook of Tourism Statistics. Madrid: WTO, 2003, Vol I, 54 th ed. 890 str.
101. Zakon o Hrvatskoj narodnoj banci. Narodne novine Republike Hrvatske
[URL: <http://www.nn.hr>], 10.06.2002.
102. Zakon o nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti (Narodne novine RH, br.6/95; 3/97)
103. Zakon o turističkim zajednicama i promicanju hrvatskog turizma (Narodne novine RH, br. 27/91)
104. Zakon o turističkoj djelatnosti (Narodne novine RH, br. 48/95)

10. PRILOZI

PRILOG 1. Usporedba kretanja međunarodne razmjene roba i usluga i bruto nacionalnog proizvoda za svijet, u milijardama USD

Godina	Izvoz roba i usluga	GNP po tržišnim cijenama	Stopa rasta izvoza roba i usluga (%)	Stopa rasta GNP-a (%)
1980	2378,4	11703,8	-	-
1981	2382,0	11876,4	0,15	1,47
1982	2256,6	11702,6	-5,26	-1,46
1983	2198,8	12016,7	-2,56	2,68
1984	2314,5	12409,4	5,26	3,27
1985	2337,7	12804,1	1,00	3,18
1986	2591,2	15115,1	10,84	18,05
1987	3065,0	17358,5	18,30	14,84
1988	3473,3	19431,5	13,32	11,94
1989	3729,3	20382,7	7,37	4,90
1990	4277,4	22558,1	14,70	10,67
1991	4409,2	23769,2	3,10	5,37
1992	4722,7	23882,2	7,10	0,48
1993	4719,6	24454,7	-0,07	2,40
1994	5282,1	26254,9	11,90	7,36
1995	6259,6	29111,8	18,50	10,88
1996	6584,3	29831,0	5,19	2,47
1997	6848,2	29693,5	4,00	-0,46
1998	6791,0	29505,9	-0,84	-0,63
1999	6958,9	30556,3	2,47	3,56
2000	7744,5	31377,1	11,30	2,69
2001	7465,4	31049,3	-3,60	-1,04
2002*	7515,7	31402,3	6,70	1,14
2003*	8077,9	33031,0	7,48	5,19
Prosječne godišnje stope rasta/pada, %				
Period	Izvoza, %	GNP-a, %		
1980-1985	-0,3	1,8		
1986-1990	13,3	10,5		
1991-1995	9,2	5,2		
1996-2001	3,2	1,0		
1980-2001	5,6	4,8		

* procijenjeni podaci

Izvor: World Economic Outlook 2001, 2001; vlastiti izračun

URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2002/01/dana/w1.csv>

PRILOG 2. Svijet, robna razmjena - izvoz, regionalna distribucija, u bilionima USD

Izvoz	Godine						
	1948	1953	1963	1973	1983	1993	2000
SVIJET	58	84	157	579	1835	3641	6186
STRUKTURA, SVIJET							
SVIJET	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Sjeverna Amerika	27,3	24,2	19,3	16,9	15,4	16,8	17,1
Latinska Amerika	12,3	10,5	7,0	4,7	5,8	4,4	5,8
Zapadna Europa	31,5	34,9	41,4	45,4	38,9	43,7	39,5
Centralna i Ist. Europa, balt.zemlje, tranz.zemlje	6,0	8,1	11,0	9,1	9,5	2,9	4,4
Afrika	7,3	6,5	5,7	4,8	4,4	2,5	2,3
Bliski Istok	2,0	2,7	3,2	4,1	6,8	3,4	4,2
Azija	13,6	13,1	12,4	14,9	19,1	26,3	26,7

Izvor: International Trade Statistics, 2001, str.44

PRILOG 3. Svijet, robna razmjena - uvoz, regionalna distribucija, u bilionima USD

Uvoz	Godine						
	1948	1953	1963	1973	1983	1993	2000
SVIJET	66	84	163	589	1881	3752	6490
STRUKTURA, SVIJET							
SVIJET	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Sjeverna Amerika	19,8	19,7	15,5	16,7	17,8	19,8	23,2
Latinska Amerika	10,6	9,3	6,8	5,1	4,5	5,2	6,0
Zapadna Europa	40,4	39,4	45,4	47,4	40,0	42,9	39,6
Centralna i Ist. Europa, balt.zemlje, tranz.zemlje	5,8	7,6	10,3	8,9	8,4	2,9	3,7
Afrika	7,6	7,0	5,5	4,0	4,6	2,6	2,1
Bliski Istok	1,7	2,0	2,3	2,8	6,3	3,2	2,6
Azija	14,2	15,1	14,2	15,1	18,5	23,4	22,8

Izvor: International Trade Statistics, 2001, str.44

PRILOG 4. Vrijednost i stope rasta svjetskog izvoza roba, komercijalnih usluga i ukupnog svjetskog izvoza za razdoblje 1989-2000.

Godina	Izvoz, u milijardama USD			Stope rasta, %		
	Robe	Usluge	Ukupno	Robe	Usluge	Ukupno
1989	3085	705	3790	-	-	-
1990	3435	849	4284	11,4	20,4	13,0
1991	3504	898	4402	2,0	5,8	2,8
1992	3742	1010	4752	6,8	12,5	8,0
1993	3734	1016	4750	-0,2	0,6	-0,04
1994	4215	1099	5314	12,9	8,2	11,9
1995	4920	1170	6090	16,7	6,5	14,6
1996	5115	1260	6375	4,0	7,7	4,7
1997	5300	1310	6610	3,6	4,0	3,7
1998	5270	1320	6590	-0,6	0,8	-0,3
1999	5460	1340	6800	3,6	1,5	3,2
2000	6180	1415	7595	13,2	5,6	11,7
2001	6186	1435	7621	0,1	1,41	0,3

Izvor: International Trade 1995, 1995, str.138-144; International Trade 1990-1991, 1992, str.83-90; Overview of World trade in 1996 and the Outlook for 1997, 1997, str.2; Annual Report 1997, 1997, str.14-17; Annual Report 1998, 1998, str.13-16; Annual Report 1999, 1999, str.10-12; Annual Report 2000, 2000, str.10-11; Annual Report 2001, 2001, str.12-15; Annual Report 2002, 2002, str.13, 16; vlastiti izračun.

PRILOG 5. Vrijednost svjetskog izvoza komercijalnih usluga i stope rasta po regijama, za razdoblje 1996-2000.

Regije	IZVOZ, u milijardama USD						Stope rasta, %				
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	1997/98	1998/97	1999/98	2000/99	2001/00
Svijet	1260	1310	1320	1340	1415	1435	3,97	0,76	1,52	5,60	1,41
Sjeverna Amerika	225	259	270	284	311	312	15,11	4,25	5,19	9,51	0,32
SAD	240	252	274	263	-	-	5,00	8,73	-4,01
Latinska Amerika	47	51	53	54	60	61	8,51	3,92	1,89	11,11	1,67
Zapadna Europa	603	598	636	630	629	646	-0,83	6,35	-0,94	-0,16	2,70
EU	538	531	564	565	560	577	-1,30	6,21	0,18	-0,88	3,04
Afrika	25	28	27	...	30	31	12,00	-3,57	-	-	3,33
Azija	286	298	255	267	304	303	4,20	-14,43	4,71	13,86	-0,33
Japan	66	68	62	60	68	60	3,03	-8,82	-3,23	13,33	-11,76

Izvor: Annual Report 1997, 1997, str.17; Annual Report 1998, 1998, str.16; Annual Report 1999, 1999, str.12; Annual Report 2000, 2000, str.11; Annual Report 2001, 2001, str.15; Annual Report 2002, 2002, str.13, 16; vlastiti izračun.

PRILOG 6. Vrijednost svjetskog uvoza komercijalnih usluga i stope rasta po regijama, za razdoblje 1996-2000.

Regije	UVOZ, u milijardama USD						Stope rasta, %				
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	1997/96	1998/97	1999/98	2000/99	2001/00
Svijet	1265	1295	1305	1335	1400	1435	2,37	0,77	2,30	4,87	2,50
Sjeverna Amerika	167	186	201	219	241	241	11,38	8,06	8,96	10,05	0,00
SAD	166	182	199	201	-	-	9,64	9,34	1,01
Latinska Amerika	57	66	69	60	72	72	15,79	4,55	-13,04	20,00	0,00
Zapadna Europa	573	557	593	600	601	615	-2,79	6,46	1,18	0,17	2,33
EU	530	516	547	555	556	571	-2,64	6,01	1,46	0,18	2,70
Afrika	35	39	38	...	38	39	11,43	-2,56	-	-	2,63
Azija	354	356	320	337	359	1365	0,56	-10,11	5,31	6,53	1,67
Japan	129	122	111	114	115	116	-5,43	-9,02	2,70	0,88	0,87

Izvor: Annual Report 1997, 1997, str.17; Annual Report 1998, 1998, str.16; Annual Report 1999, 1999, str.12; Annual Report 2000, 2000, str.11; Annual Report 2001, 2001, str.15; Annual Report 2002, 2002, str.13, 16; vlastiti izračun.

PRILOG 7. Međunarodna razmjena usluga za svijet i EU, u milionima USD

Godina	Svijet			EU*			Udio EU u	
	Izvoz	Uvoz	Bilanca	Izvoz	Uvoz	Bilanca	svjetskom izvozu	svjetskom uvozu
1990	381532	354099	27434	-	-
1991	388608	368790	19819	-	-
1992	980684	1008820	-28140	469570	456539	13031	47,88	45,25
1993	995627	1014520	-18895	440966	427180	13786	44,29	42,11
1994	1080370	1084590	-4226	473528	461105	12423	43,83	42,51
1995	1227350	1244280	-16930	523871	516514	7357	42,68	41,51
1996	1309860	1318060	-8201	554736	540254	14483	42,35	40,99
1997	1357870	1355560	2309	560052	537875	22176	41,24	39,68
1998	1372030	1373280	-1249	575141	561236	13905	41,92	40,87
1999	1382500	1397900	-15401	590655	579092	11563	42,72	41,43
2000	1395000	1399540	-4540	601023	589133	11890	43,08	42,09

Izvor: Statistics on International Trade in Services, 2001, 51 str. (URL: <http://www.oecd.org/xls/M00017000/M00017036.xls>); vlastiti izračun

*Napomena:

-do 1991.godine podaci se odnose na EU-12, a od 1992.godine dalje na EU-15.

EU-12: Belgija, Danska, Francuska, Njemačka, Grčka, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Portugal, Španjolska, Velika Britanija.

EU-15: Austrija, Belgija, Danska, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Portugal, Španjolska, Švedska, Velika Britanija.

PRILOG 8. Kretanje stavke putovanja u platnim bilancama za svijet i EU, u milionima USD

Godina	Svijet			EU			Udio EU u	
	Izvoz	Uvoz	Bilanca	Izvoz	Uvoz	Bilanca	svjetskim prihodima od putovanja	svjetskim rashodima od putovanja
1990	100186	93361	6825	-	-
1991	103539	97083	6455	-	-
1992	312533	294719	17813	144289	140456	3833	46,17	47,66
1993	317503	290119	27385	134421	128929	5492	42,34	44,44
1994	345023	319277	25746	142522	139295	3227	41,31	43,63
1995	393346	362994	30352	163818	159951	3867	41,65	44,06
1996	422694	383297	39397	171344	166477	4868	40,54	43,43
1997	422546	385809	36737	168093	160665	7428	39,78	41,64
1998	429692	389781	39911	176534	171396	5138	41,08	43,97
1999	437285	397729	39556	182884	178301	4583	41,82	44,83
2000	442001	401010	40991	189562	181053	8509	42,89	45,15

Izvor: Statistics on International Trade in Services, OECD, Eurostat, 2001, 51 str., (URL: <http://www.oecd.org/xls/M00017000/M00017036.xls>); vlastiti izračun

PRILOG 9. Kretanje stavke robe i usluge u platnim bilancama za svijet i EU, u milionima USD

Godina	Svijet			EU			Udio EU u	
	Izvoz	Uvoz	Bilanca	Izvoz	Uvoz	Bilanca	svjetskom izvozu	svjetskom uvozu
1990	1704192	1677032	27160	-	-
1991	1706942	1718152	-11210	-	-
1992	4713174	4702690	10479	2037963	2032843	5120	43,24	43,23
1993	4726097	4677920	48178	1872521	1784934	87587	39,62	38,16
1994	5312950	5219660	93279	2098430	1990683	107747	58,32	38,14
1995	6313960	6213820	100140	2537434	2397852	139581	40,19	38,59
1996	6645440	6553000	92438	2633420	2460684	172737	39,63	37,55
1997	6901360	6778740	122626	2633010	2449239	183771	38,15	36,13
1998	6801380	6723840	77540	2750612	2595853	154758	40,44	38,61
1999	6976770	6947890	28873	2754494	2653304	101190	39,48	38,19
2000	6998541	6981234	17307	2784215	2689421	94794	39,78	38,52

Izvor: Statistics on International Trade in Services, OECD, Eurostat, 2001, 51 str., (URL: <http://www.oecd.org/xls/M00017000/M00017036.xls>); vlastiti izračun

PRILOG 10. Odnos turističke bilance, bilance usluga i robne bilance za svijet i EU

Godina	Udio prihoda od putovanja u izvozu usluga		Udio rashoda od putovanja u uvozu usluga		Udio izvoza usluga u izvozu roba i usluga		Udio uvoza usluga u uvozu roba i usluga	
	Svijet	EU	Svijet	EU	Svijet	EU	Svijet	EU
	1990	-	26,26	-	26,37	-	22,39	-
1991	-	26,64	-	26,32	-	22,77	-	21,46
1992	31,87	30,73	29,21	30,77	20,81	23,04	21,45	22,46
1993	31,89	30,48	28,60	30,18	21,07	23,55	21,69	23,93
1994	31,94	30,10	29,44	30,21	20,33	15,28	20,78	23,16
1995	32,05	31,27	29,17	30,97	19,44	20,65	20,02	21,54
1996	32,27	30,89	29,08	30,81	19,71	21,07	20,11	21,96
1997	31,12	30,01	28,46	29,87	19,68	21,27	20,00	21,96
1998	31,32	30,69	28,38	30,54	20,17	20,91	20,42	21,62
1999	31,63	30,96	28,45	30,79	19,82	21,44	20,12	21,83
2000	30,30	28,51	27,39	28,23	20,00	21,59	20,05	21,91

Izvor: Prilog 7, Prilog 8, Prilog 9; vlastiti izračun

PRILOG 11. Međunarodni turizam

Godina	Dolasci stranih turista, u milijunima			Devizni priliv od turizma, milijardi USD		
	Svijet	Europa	Udio Europe (%)	Svijet	Europa	Udio Europe (%)
1950	25,3	16,8	0,66	2,1	0,9	0,43
1960	69,3	50,4	0,73	6,9	3,9	0,57
1970	165,8	113,0	0,68	17,9	11,0	0,61
1980	285,3	186,1	0,65	102,6	57,4	0,56
1990	457,2	282,7	0,62	266	144,6	0,54
1991	462,7	282,9	0,61	273	143,1	0,52
1992	500,9	302,3	0,60	311	163,7	0,53
1993	515,7	309,9	0,60	321	163,8	0,51
1994	550,3	334,7	0,61	353	178,6	0,51
1995	565	335,6	0,59	357,9	201,7	0,56
1996	597	350,3	0,59	377,2	208	0,55
1997	611	361,5	0,59	377,7	202,4	0,54
1998	626,6	373,8	0,60	442,6	231,7	0,52
1999	650,4	380,2	0,58	455,4	233,1	0,51
2000	698,8	402,7	0,58	475,8	231,5	0,49
2001	692,7	400,3	0,58	462,2	230,1	0,50

Izvor: Yearbook of Tourism Statistics, 1998; Yearbook of Tourism Statistics, 2000; Yearbook of Tourism Statistics, 2002; vlastiti izračun

PRILOG 12. Kretanje međunarodnog turizma u razdoblju 1950-2000. godina

Razdoblje	Dolasci turista		Prihodi od turizma	
	Prosječna godišnja stopa rasta, svijet (%)	Prosječna godišnja stopa rasta, Europa (%)	Prosječna godišnja stopa rasta, svijet (%)	Prosječna godišnja stopa rasta, Europa (%)
1950-1960	10,6	11,6	12,6	15,9
1960-1970	9,1	8,4	10,1	11,0
1970-1980	5,6	5,1	19,4	19,1
1980-1990	4,8	4,3	9,8	8,8
1990-1998	4,0	3,5	6,5	5,4
1999-2000	7,44	5,92	4,5	-0,7
2000-2001	-0,87	-0,6	-2,9	-0,6

Izvor: Yearbook of Tourism Statistics, 1999; Prilog 11; vlastiti izračun

PRILOG 13. Dolasci stranih turista, regionalna distribucija, u milionima

Dolasci stranih turista	Godine													
	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Svijet	286	327,1	457,2	462,7	500,9	515,7	550,3	565	597	611	626,6	650,4	698,8	692,7
Afrika	7,3	9,7	15,0	16,2	18,0	18,5	18,9	20,4	21,8	23,2	24,9	26,5	27,2	28,2
Amerika	61,4	64,3	92,8	95,5	102,3	102,1	104,8	110,5	116,9	118,5	119,5	122,2	128,4	120,8
Istočna Azija/Pacifik	21,5	31,1	54,6	56,4	64,2	71,2	76,8	81,4	89,0	88,0	88,1	97,6	109,1	115,1
Europa	186,1	212,0	282,7	282,9	302,3	309,9	334,7	335,6	350,3	361,5	373,8	380,2	402,7	400,3
Bliski Istok	7,5	7,5	9,0	8,4	10,5	10,5	11,1	13,5	14,1	14,8	15,0	18,2	23,2	22,5
Južna Azija	2,2	2,5	3,2	3,3	3,6	3,5	3,9	4,2	4,4	4,8	5,2	5,8	6,1	5,7

Izvor: Yearbook of Tourism Statistics, 1999; Tourism Highlights 2001, str.6; Tourism Market Trends 2001-World Overview&Tourism Topics, 2001, str.102;

PRILOG 14. Dolasci stranih turista, struktura regionalne distribucije, %

Dolasci stranih turista	Godine													
	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Svijet	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Afrika	2,6	3,0	3,3	3,5	3,6	3,6	3,4	3,6	3,6	3,8	3,9	4,1	4,0	4,1
Amerika	21,5	19,7	20,3	20,6	20,4	19,8	19,1	19,3	19,3	18,9	18,8	18,8	18,5	17,4
Istočna Azija/Pacifik	7,5	9,5	11,9	12,2	12,8	13,8	14,0	14,4	14,9	14,3	13,7	15,0	16,0	16,6
Europa	65,1	64,8	61,8	61,1	60,4	60,1	60,8	59,8	59,2	60,0	60,3	58,5	57,7	57,8
Bliski Istok	2,6	2,3	2,0	1,8	2,1	2,0	2,0	2,2	2,2	2,3	2,4	2,8	2,9	3,2
Južna Azija	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,9	0,9	0,8

Izvor: Prilog 13; vlastiti izračun

PRILOG 15. Dolasci stranih turista, regionalna distribucija-godišnje stope rasta, %

Dolasci stranih turista	Razdoblje											
	1991/90	1992/91	1993/92	1994/93	1995/94	1996/95	1997/96	1998/97	1999/98	2000/99	2001/00	
Svijet	1,2	8,3	3,0	6,7	2,8	5,7	3,5	2,9	3,8	7,4	-0,9	
Afrika	8,1	11,3	2,5	2,4	6,7	8,0	6,6	7,5	6,4	4,4	3,6	
Amerika	2,9	7,1	-0,1	2,6	3,9	5,7	1,3	2,5	2,3	5,5	-5,9	
Istočna Azija/Pacifik	3,4	13,8	10,8	7,9	5,9	9,4	-0,9	-0,9	10,8	14,7	5,5	
Europa	0,1	6,8	2,5	8,0	1,1	4,5	4,9	3,4	1,7	6,1	-0,6	
Bliski Istok	-6,6	25,6	0,3	5,5	11,1	7,5	7,4	5,8	20,3	12,9	-3,0	
Južna Azija	3,2	9,9	-2,0	10,1	8,6	5,6	9,0	8,0	10,7	11,0	-6,6	

Izvor: Prilog 13; vlastiti izračun

PRILOG 16. Dolasci stranih turista-predviđanja do 2020.godine, u milionima USD

Godina	1995	2010	2020	Prosječna godišnja stopa rasta 1995-2020 (%)	Struktura 1995 (%)	Struktura 2020 (%)
Svijet	565,0	1006,4	1561,1	4,1	100,0	100,0
Afrika	20,4	47,0	77,3	5,5	3,6	5,0
Amerika	110,5	190,4	282,3	3,9	19,3	18,1
Istočna Azija/Pacifik	81,4	195,2	397,2	6,5	14,4	25,4
Europa	335,6	527,3	717,0	3,0	59,8	45,9
Bliski Istok	13,5	35,9	68,5	7,1	2,2	4,4
Južna Azija	4,2	10,6	18,8	6,2	0,7	1,2
Intraregionalno	464,1	790,9	1183,3	3,8	82,1	75,8
Udaljene destinacije	101,3	215,5	377,9	5,4	17,9	24,2

Izvor: Tourism Highlights 2001, str.6.

PRILOG 17. Prihodi od turizma, regionalna distribucija, u milijardama USD

Prihodi od turizma	Godine													
	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Svijet	102,6	117,6	266	273	311	321	353	357,9	377,2	377,7	442,6	455,4	475,8	462,2
Afrika	3,2	2,8	5,4	5,9	6,1	6,2	6,3	5,8	6,1	7,0	9,9	10,3	10,7	11,7
Amerika	25,0	33,3	70,0	75,0	85,7	91,0	95,8	71,4	79,0	84,7	117,2	122,4	136,4	122,4
Istočna Azija/Pacifik	9,6	13,1	38,8	41,5	47,3	52,4	63,7	71,9	76,3	76,0	70,7	75,2	82,5	82,0
Europa	57,4	62,4	144,6	143,1	163,7	163,8	178,6	201,7	208,0	202,4	231,7	233,1	231,5	230,1
Bliski Istok	5,5	4,6	5,1	5,2	5,4	4,8	5,4	4,9	5,2	5,3	8,7	9,8	9,7	11,2
Južna Azija	2,0	1,4	2,1	2,3	2,8	2,8	3,2	2,2	2,6	2,5	4,3	4,6	5,1	4,7

Izvor: Yearbook of Tourism Statistics, 1999; Tourism Highlights 2001, str.6; Tourism Market Trends 2001-World Overview&Tourism Topics, 2001, str.102;

PRILOG 18. Prihodi od turizma, struktura regionalne distribucije, %

Prihodi od turizma	Godine													
	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Svijet	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Afrika	3,1	2,4	2,0	2,2	2,0	1,9	1,8	1,6	1,6	1,9	2,2	2,3	2,2	2,5
Amerika	24,4	28,3	26,3	27,5	27,6	28,3	27,1	19,9	20,9	22,4	26,5	26,9	28,7	26,5
Istočna Azija/Pacifik	9,4	11,1	14,6	15,2	15,2	16,3	18,0	20,1	20,2	20,1	16,0	16,5	17,3	17,7
Europa	55,9	53,1	54,4	52,4	52,6	51,0	50,6	56,4	55,1	53,6	52,3	51,2	48,6	49,8
Bliski Istok	5,4	3,9	1,9	1,9	1,7	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	2,0	2,2	2,0	2,4
Južna Azija	1,9	1,2	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,6	0,7	0,7	1,0	1,0	1,1	1,0

Izvor: Prilog 17; vlastiti izračun

PRILOG 19. Prihodi od turizma, regionalna distribucija-godišnje stope rasta (%)

Prihodi od turizma	Razdoblje											
	1991/90	1992/91	1993/92	1994/93	1995/94	1996/95	1997/96	1998/97	1999/98	2000/99	2001/00	
Svijet	2,6	13,9	3,2	10,0	1,4	5,4	0,1	17,2	2,9	4,5	-2,9	
Afrika	9,3	3,4	1,6	1,6	-7,9	5,2	14,8	41,4	4,0	3,9	9,3	
Amerika	7,1	14,3	6,2	5,3	-25,5	10,6	7,2	38,4	4,4	11,4	-10,3	
Istočna Azija/Pacifik	7,0	14,0	10,8	21,6	12,9	6,1	-0,4	-7,0	6,4	9,7	-0,6	
Europa	-1,0	14,4	0,1	9,0	12,9	3,1	-2,7	14,5	0,6	-0,7	-0,6	
Bliski Istok	2,0	3,8	-11,1	12,5	-9,3	6,1	1,9	64,2	12,6	-1,0	15,5	
Južna Azija	9,5	21,7	0,0	14,3	-31,3	18,2	-3,8	72,0	7,0	10,9	-7,8	

Izvori: Prilog 17; vlastiti izračun

PRILOG 20. Vodeće turističke destinacije u svijetu, prema dolascima stranih turista, u milionima

Zemlja	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1990	Rang 2001	Rang 1996	Rang 1990
Francuska	76,5	75,5	73,0	70,0	66,8	62,4	52,5	1	1	1
Španjolska	49,5	48,2	51,8	47,4	43,4	40,5	34,1	2	3	3
SAD	45,5	50,9	48,5	46,4	49,0	46,5	39,4	3	2	2
Italija	39,0	41,2	36,1	34,9	34,1	32,9	26,7	4	4	4
Kina	33,2	31,2	27,0	25,1	23,8	22,8	10,5	5	6	10
Velika Britanija	23,4	25,2	25,7	25,7	26,0	25,3	18,0	6	5	7
Ruska Federacija	-	21,2	18,5	15,8	15,3	14,6	-	7	13	-
Meksiko	19,8	20,6	19,0	19,4	18,7	21,4	17,2	8	7	8
Kanada	19,7	20,4	19,6	18,9	17,6	17,3	15,2	9	10	9
Austrija	18,2	18,0	17,5	17,4	16,6	17,1	19,0	10	11	6
Njemačka	17,9	19,0	17,1	16,5	15,8	15,2	17,0	11	12	11
Mađarska	15,3	15,6	12,9	15,0	17,2	20,7	20,5	12	8	5
Poljska	15,0	17,4	18,0	18,8	19,5	19,4	3,5	13	9	13
Hong Kong (Kina)	13,7	13,1	-	-	-	-	-	14	-	-
Grčka	-	12,5	12,0	10,9	10,2	9,2	8,9	15	14	12

Izvor: Yearbook of Tourism Statistics, 1999; Tourism Highlights 2001, str.6; Tourism Market Trends 2001-World Overview&Tourism Topics, 2001, str.102;

PRILOG 21. Vodeće turističke destinacije u Europi u 2000. godini

Destinacija	Dolasci stranih turista u 2000.godini	Promjena u odnosu na 1999 (%)
Europa, ukupno	403.303.000	
Francuska	75.500.000	+2,0
Španjolska	48.201.000	+3,7
Italija	41.182.000	+12,8
Velika Britanija	25.191.000	-1,9
Ruska Federacija	21.169.000	+23,2
Njemačka	18.983.000	+10,5
Austrija	17.982.000	+1,3
Poljska	17.400.000	+2,0
Mađarska	15.571.000	+8,1
Grčka	12.500.000	+2,8
Portugal	12.037.000	+3,2
Švicarska	11.400.000	+6,5
Nizozemska	10.200.000	+3,2
Turska	9.587.000	+39,6
Irska	6.720.000	+5,0
Hrvatska	6.544.000	+12,2

Izvor: Tourism Market Trends 2001-World Overview&Tourism Topics, 2001, str.85

PRILOG 22. Ekonomski podaci za Republiku Hrvatsku

Godina	GNP, tekuće cijene, USD milioni	Stanovništvo, u 000	Dolasci stranih turista, u 000	Prihodi od turizma, milioni USD	Rashodi od turizma, milioni USD	Turistička bilanca, milioni USD	Robna razmjena, saldo, milioni USD	Robna razmjena, priliv, milioni USD	Robna razmjena, odliv, milioni USD	Razmjena usluga, saldo, milioni USD	Razmjena usluga, odliv, milioni USD	Tekuća bilanca, saldo, milioni USD
1990	24823	4778	7049
1991	18156,4	4513	1488
1992	9824	4470	1389
1993	10904	4641	1663	1309,8	374,6	935,2	-723,2	3903,8	4627	1138,1	1147,7	623
1994	14583	4649	2528	1801,4	395,9	1405,5	-1141,6	4260,4	5402	1633,3	1223,8	853,4
1995	18811	4669	1485	1349,1	421,6	927,5	-3259,3	4632,7	7892	1044,3	1410,2	-1441,5
1996	19871	4494	2915	2014	510,4	1503,6	-3623,5	4545,7	8169,2	1579,9	1717,0	-1091,3
1997	20109	4572	4178	2533	530,1	1993	-5196,2	4210,3	9406,5	2024,2	1980,1	-2325,1
1998	21628	4501	4499	2733,4	600,3	2133,2	-4147,4	4604,5	8751,9	2074,8	1889,3	-1530,6
1999	20063	4554	3805	2493,4	751,4	1742	-3298,6	4394,7	7693,3	1625,2	2097,8	-1390,4
2000	19030	4437	5832	2758	568,1	2189,9	-3203,8	4567,2	7770,9	2267,9	1828	-432,7
2001	20429	4438	6544	3335	606,4	2728,6	-4011,9	4752,1	8763,9	2951,4	1895,4	-623,2

Izvor: World Economic Outlook, 2002; Yearbook of Tourism Statistics, 2001, str.149; Hrvatska narodna banka, baza podataka.

PRILOG 23. Značajni ekonomski pokazatelji za Republiku Hrvatsku

Godina	Prihodi od turizma p/c USD	Prihodi od turizma po turisti USD	Turistički rashodi p/c USD	GNP p/c USD	Izvoz robe kao % od GNP-a	Pokrivenost robne bil. turističkom	Pokrivenost za izvozom	Turistički prihodi kao postota od				Stopa rasta	
								GNP-a (%)	Izvoza robe (%)	Uvoza robe (%)	Bilance usluga (-%)	Turistički prihoda (%)	Turistički rashoda (%)
1990	-	-	-	5195,27	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1991	-	-	-	4023,13	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1992	-	-	-	2197,76	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1993	282,22	787,61	80,72	2349,49	35,80	84,37	129,31	12	33,55	28,31	115,09	-	-
1994	319,42	712,58	85,16	3136,80	29,21	78,87	123,12	12,4	42,28	27,49	90,92	13,38	5,69

1995	624,33	908,48	90,30	4028,91	24,60	58,70	28,46	7,2	29,12	36,94	279,13	96,30	6,49
1996	929,68	690,91	113,57	4421,67	22,90	55,64	41,50	10,1	44,31	51,14	264,45	43,33	21,06
1997	984,03	606,27	115,94	4398,29	20,90	44,76	38,35	12,6	60,16	47,83	222,26	7,68	3,86
1998	845,37	607,56	133,37	4805,15	21,30	52,61	51,43	12,6	59,36	43,48	183,39	-15,43	13,24
1999	1280,63	655,30	165,00	4405,58	21,90	57,12	52,81	12,4	56,74	75,81	358,85	53,27	25,17
2000	1474,87	472,91	128,04	4288,93	24	58,77	68,35	14,5	60,39	84,21	288,55	12,21	-24,39
2001	751,46	509,63	136,64	4603,2	23,26	54,22	68,01	16,3	70,18	38,05	113,00	-49,04	6,74

Izvor: Prilog 22; vlastiti izračun

PRILOG 24. Ekonomski podaci za Španjolsku

Godina	GNP, tekuće cijene, USD milioni	Stanovništvo, u 000	Dolasci stranih turista	Prihodi od turizma, milioni USD	Rashodi od turizma, milioni USD	Turistička bilanca, milioni USD	Robna razmjena, saldo, milioni USD	Robna razmjena, prihod, milioni USD	Robna razmjena, odliv, milioni USD	Razmjena usluga, saldo, milioni USD	Razmjena usluga, odliv, milioni USD	Tekuća bilanca, saldo, milioni USD
1990	511498	38851	37441000	18454	4217	14237	-29158	55658	84815	11710	16519	-18009
1991	550367	38920	38539000	19162	4556	14606	-30335	60167	90501	12724	17531	-19798
1992	601742	39008	39638000	22125	5528	16596	-30420	65826	96257	12424	21245	-21537
1993	501754	39086	40085000	19742	4734	15008	-14999	62021	77020	11720	18911	-5804
1994	505090	39150	43232000	21484	4135	17349	-14892	73925	88817	14847	18799	-6389
1995	584701	39210	34919575	25406	4466	20940	-18415	93439	111854	18595	21483	792
1996	610035	39270	36221008	27553	4925	22628	-16283	102735	119017	20432	23991	407
1997	562242	39323	39552720	26896	4515	22382	-13407	106926	120333	19981	24349	2511
1998	588760	39453	43396083	29855	5002	24853	-20758	111986	133313	21858	27357	-3135
1999	603249	39626	46775977	32475	5520	26855	-30339	112664	143185	23003	30470	-13760
2000	562420	39927	47997915	31133	5514	25619	-34907	116205	151396	22400	31566	-19397
2001	582225	40265	49647964	32811	5930	26881	-31386	117561	148260	24153	33486	-15083

Izvori: World Economic Outlook, 2002; Yearbook of Tourism Statistics, 2001, str.149; OECD Statistics on International Trade in Services, 2001; International Financial Statistics, baza podataka; Instituto Nacional de Estadística, baza podataka.

PRILOG 25. Značajni ekonomski pokazatelji za Španjolsku

Godina	Prihodi od turizma p/c USD	Prihodi od turizma po turisti USD	Turistički rashodi p/c USD	GNP p/c USD	Pokrivenost robne bilance turističkom bilancom	Pokrivenost uvoza izvozom (izvoz robe/uvoz robe)	Turistički prihodi kao postotak od				Stopa rasta	
							GNP-a (%)	Izvoza robe (%)	Uvoza robe (%)	Bilance usluga (%)	Turističkih prihoda (%)	Turističkih rashoda (%)
1990	474,99	492,88	108,54	13165,63	48,83	65,62	3,6	10,88	21,76	157,59	-	-
1991	492,34	497,21	117,06	14140,98	48,15	66,48	3,5	1,93	21,17	150,60	3,84	8,04
1992	567,19	558,18	141,71	15426,12	54,57	68,39	3,7	10,94	22,99	178,08	15,46	21,33
1993	505,09	492,50	121,12	12837,18	100,06	80,53	3,9	12,36	25,63	168,45	-10,77	-14,36
1994	891,94	496,95	105,62	12901,40	116,50	83,23	4,3	14,64	39,32	235,20	76,88	-12,65
1995	923,77	727,56	113,90	14912,04	113,71	83,54	4,3	15,98	32,38	194,79	3,73	8,00
1996	1007,20	760,69	125,41	15534,38	138,97	86,32	4,5	16,84	33,23	193,58	9,20	10,28
1997	1103,58	680,00	114,82	14298,04	166,94	88,86	4,8	19,01	36,06	217,19	9,72	-8,32
1998	1185,61	687,97	126,78	14923,07	119,72	84,00	5,1	19,02	35,09	214,00	7,79	10,79
1999	1211,27	694,27	139,30	15223,57	88,52	78,68	5,4	18,68	33,52	208,66	2,61	10,36
2000	1243,47	648,63	138,10	14086,21	73,39	76,76	5,5	20,66	32,79	221,64	3,44	-0,11
2001	814,88	660,87	147,27	14459,83	85,65	79,29	5,6	20,19	22,13	135,85	-33,91	7,54

Izvor: Prilog 24; vlastiti izračun

PRILOG 26. Ekonomski podaci za Portugal

Godina	GNP, tekuće cijene, USD milioni	Stanovništvo u 000	Dolasci stranih turista, u 000	Prihodi od turizma, milioni USD	Rashodi od turizma, milioni USD	Turistička bilanca, milioni USD	Razmjena usluga, saldo, milioni USD	Razmjena usluga, odliv, milioni USD	Robna razmjena, saldo, milioni USD	Robna razmjena, odliv, milioni USD	Robna razmjena, prihod, milioni USD	Tekuća bilanca, saldo, milioni USD
1990	69298	9900	8020	3528	860	2667	1382	3810	-6684	23141	16457	-181
1991	78529	9870	8657	3736	1026	2710	1158	4237	-7688	24079	16390	-716
1992	94720	9870	8884	3676	1153	2522	1057	4510	-9387	27735	18348	-184
1993	84095	9880	8434	4067	1897	2170	1403	5466	-8050	23981	15931	232
1994	88312	9900	9169	4108	1700	2408	1263	5433	-8321	26966	18644	-2195
1995	107143	9920	9511	4814	2096	2718	1601	6618	-8910	32934	24024	-131
1996	113003	9930	9730	4792	2281	2511	1414	6530	-9722	35345	25623	-5216
1997	106566	9940	10172	4646	2079	2567	1451	6248	-10342	35721	25379	-6464
1998	113295	9970	11295	5306	2321	2985	1743	6905	-12211	37829	25618	-7833

1999	115923	9890	11632	5129	2265	2864	1610	6788	-13758	39227	25468	-9764
2000	106502	10010	12097	5720	2335	2985	1879	6592	-13936	39155	25219	-10962
2001	109483	10020	12447	6119	2411	2887	2583	6193	-12979	38774	25795	-9958

Izvori: World Economic Outlook, 2002; Yearbook of Tourism Statistics, 2001, str.149; OECD Statistics on International Trade in Services, 2001; International Financial Statistics, baza podataka.

PRILOG 27. Značajni ekonomski pokazatelji za Portugal

Godina						Turistički prihodi kao postotak od				Stopa rasta		
	Prihodi od turizma p/c USD	Prihodi od turizma po turisti USD	Turistički rashodi p/c USD	GNP p/c USD	Pokrivenost robne bilance turističkom bilancom	Pokrivenost uvoza izvozom (izvoz robe/uvoz robe)	Izvoza robe (%)	GNP-a (%)	Uvoza robe (%)	Bilance usluga (%)	Turističkih prihoda (%)	Turističkih rashoda (%)
1990	356,36	439,90	86,87	6999,80	39,90	71,12	23,75	5,1	15,25	255,28	-	-
1991	378,52	431,56	103,95	7956,33	35,25	68,07	20,87	4,8	15,52	322,63	5,90	19,30
1992	372,44	413,78	116,82	9596,76	26,87	66,15	19,37	3,9	13,25	347,78	-1,61	12,38
1993	411,64	482,21	192,00	8511,64	26,96	66,43	18,94	4,8	16,96	289,88	10,64	64,53
1994	414,95	448,03	171,72	8920,40	28,94	69,14	21,11	4,7	15,23	325,26	1,01	-10,38
1995	485,28	506,15	211,29	10800,71	30,50	72,95	22,42	4,5	14,62	300,69	17,19	23,29
1996	482,58	492,50	229,71	11379,96	25,83	72,49	22,67	4,2	13,56	338,90	-0,46	8,83
1997	467,40	456,74	209,15	10720,93	24,82	71,05	23,82	4,4	13,01	320,19	-3,05	-8,86
1998	532,20	469,77	232,80	11363,59	24,46	67,72	22,61	4,7	14,03	304,42	14,21	11,64
1999	518,60	440,94	229,02	11721,23	20,82	64,92	21,97	4,4	13,08	318,57	-3,34	-2,41
2000	571,43	472,84	233,27	10639,56	21,42	64,41	23,67	5,4	14,61	304,42	11,52	3,09
2001	610,68	491,60	240,62	10926,45	22,24	66,53	23,56	5,6	15,78	236,90	6,98	3,25

Izvor: Prilog 26; vlastiti izračun

PRILOG 28. Robni izvoz i uvoz za odabrane zemlje, u milionima USD

Godina	IZVOZ				UVOZ			
	EU	Španjolska	Portugal	Hrvatska	EU	Španjolska	Portugal	Hrvatska
1990	1508795	55642	16417	...	1558035	87715	25263	...
1991	1492780	60177	16280	...	1578945	93306	26113	...
1992	1584175	64334	18350	4597	1654045	99758	29581	4500
1993	1466065	60935	15388	3913	1476750	79609	24147	4666
1994	1668465	73129	17927	4260	1668475	92182	26990	5229
1995	2051500	91613	22596	4633	2034515	114832	32359	7510
1996	2120205	102091	24610	4511	2091310	121865	35185	7788
1997	2110140	104277	23929	4170	2084870	122710	35022	9104
1998	2194595	109037	24770	4541	2209455	132789	38394	8384
1999	2196770	110246	24564	4303	2252275	144952	40011	7799
2000	2251245	113747	23323	4390	2362030	153516	38240	7911

Izvor: International Trade Statistics, 2001, str.175

PRILOG 29. Robni izvoz i uvoz po stanovniku za odabrane zemlje

Godina	Španjolska		Portugal		Hrvatska	
	Robni izvoz p/c	Robni uvoz p/c	Robni izvoz p/c	Robni uvoz p/c	Robni izvoz p/c	Robni uvoz p/c
1990	1432,2	2257,7	1658,3	2551,8
1991	1546,2	2397,4	1649,4	2645,7
1992	1649,3	2557,4	1859,2	2997,1	1028,4	1006,7
1993	1559,0	2036,8	1557,5	2444,0	843,1	1005,4
1994	1867,9	2354,6	1910,8	2726,3	916,3	1124,8
1995	2336,5	2928,6	2277,8	3262,0	992,3	1608,5
1996	2599,7	3103,3	2478,3	3543,3	1003,8	1733,0
1997	2651,8	3120,6	2407,3	3523,3	912,1	1991,3
1998	2763,7	3365,8	2484,5	3851,0	1008,9	1862,7
1999	2782,2	3658,0	2483,7	4045,6	944,9	1712,6
2000	2848,9	3844,9	2330,0	3820,2	989,4	1783,0

Izvor: Prilog 28; vlastiti izračun

PRILOG 30. Izvoz i uvoz komercijalnih usluga za odabrane zemlje, u milionima USD

Godina	IZVOZ				UVOZ			
	EU	Španjolska	Portugal	Hrvatska	EU	Španjolska	Portugal	Hrvatska
1990	368800	27649	5054	...	349600	15197	3772	...
1991	383100	28810	5170	...	363900	16385	4158	...
1992	430500	33535	5433	...	415800	20249	4486	...
1993	409900	30085	6795	2286	394200	17594	5258	1148
1994	440800	33465	6701	2857	424900	17906	5255	1224
1995	505100	39760	8161	2455	491800	20970	6339	1410
1996	528500	43985	7964	3296	510500	23521	6359	1717
1997	534000	43828	7922	4004	512200	23903	6292	1980
1998	570300	48977	8970	3964	559200	27038	6725	1889

1999	578800	53069	8557	3723	565000	30101	6673	2098
2000	576800	53041	8315	4084	571100	30818	6412	1827

Izvor: International Trade Statistics, 2001, str.175

PRILOG 31. Izvoz i uvoz po stanovniku komercijalnih usluga za odabrane zemlje

Godina	Španjolska		Portugal		Hrvatska	
	Izvoz komercijalnih usluga p/c	Uvoz komercijalnih usluga p/c	Izvoz komercijalnih usluga p/c	Uvoz komercijalnih usluga p/c	Izvoz komercijalnih usluga p/c	Uvoz komercijalnih usluga p/c
1990	711,7	391,2	510,5	381,0
1991	740,2	421,0	523,8	421,3
1992	859,7	519,1	550,5	454,5
1993	769,7	450,1	687,8	532,2	492,6	247,4
1994	854,8	457,4	676,9	530,8	614,5	263,3
1995	1014,0	534,8	822,7	639,0	525,8	302,0
1996	1120,1	599,0	802,0	640,4	733,4	382,1
1997	1114,6	607,9	797,0	633,0	875,8	433,1
1998	1445,2	685,3	899,7	674,5	880,7	419,7
1999	1460,6	759,6	865,2	674,7	817,5	460,7
2000	1445,4	771,9	830,7	640,7	920,4	411,8

Izvor: Prilog 30; vlastiti izračun

Prilog 32. Platna bilanca Republike Hrvatske za period 1993-2001.godine, u milionima USD

PLATNA BILANCA	Godine								
	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.
A. TEKUĆE TRANSAKCIJE (1+6)	623,0	853,4	-1 441,5	-1 091,3	-2 325,1	-1 530,6	-1 390,4	-432,7	-623,2
1. Robe, usluge i dohodak (2+5)	295,3	327,1	-2 243,8	-2 113,7	-3 194,5	-2 236,6	-2 022,9	-1.315,9	-1.588,9
1.1. Prihodi	6 317,7	7 266,5	7 306,0	8 112,3	8 578,4	8 963,5	8 370,0	8 997,2	9 999,5
1.2. Rashodi	-6 022,4	-6 939,4	-9 549,8	-10 226,0	-11 772,9	-11 200,1	-10 392,9	-10 313,1	-11 588,4
2. Robe i usluge (3+4)	414,9	491,7	-2 215,0	-2 043,8	-3 172,0	-2 072,6	-1 673,4	-935,9	-1 060,5
2.1. Prihodi	6 189,6	7 117,5	7 087,2	7 842,4	8 214,6	8 568,6	8 117,8	8 663,1	9 598,9
2.2. Rashodi	-5 774,7	-6 625,9	-9 302,2	-9 886,2	-11 386,6	-10 641,2	-9 791,1	-9 598,9	-10 659,4
3. Robe	- 723,2	-1 141,6	-3 259,3	-3 623,5	-5 196,2	-4 147,4	-3 298,6	-3 203,8	-4 011,9
3.1. Prihodi	3 903,8	4 260,4	4 632,7	4 545,7	4 210,3	4 604,5	4 394,7	4 567,2	4 752,1
3.1.1. Izvoz fob u vanjskotrgovinskoj statistici	3 903,8	4 260,4	4 632,7	4 511,8	4 170,7	4 541,1	4 302,5	4 431,6	4 659,3
3.1.2. Prilagodbe za obuhvat	0,0	0,0	0,0	33,9	39,6	63,4	92,2	135,6	92,8
3.2. Rashodi	-4 627,0	-5 402,0	-7 892,0	-8 169,2	-9 406,5	-8 751,9	-7 693,3	-7 770,9	-8 763,9
3.2.1. Uvoz cif u vanjskotrgovinskoj statistici	-4 666,4	-5 229,3	-7 509,9	-7 787,9	-9 104,0	-8 383,1	-7 798,6	-7 886,5	-9 043,7
3.2.2. Prilagodbe za obuhvat	- 292,0	- 544,0	- 915,3	- 934,3	- 948,9	- 964,0	- 448,4	- 444,4	- 362,3
3.2.3. Prilagodbe za klasifikaciju	331,3	371,3	533,2	552,9	646,4	595,2	553,7	559,9	642,1
4. Usluge	1 138,1	1 633,3	1 044,3	1 579,7	2 024,2	2 074,8	1 625,2	2 267,9	2 951,4
4.1. Prijevoz	314,4	321,0	313,8	310,0	282,5	227,6	83,8	178,6	168,6
4.1.1. Prihodi	646,2	665,1	707,3	710,6	681,5	565,7	484,0	557,3	588,6
4.1.2. Rashodi	- 331,8	- 344,0	- 393,5	- 400,6	- 399,0	- 338,1	- 400,1	- 378,7	- 420,0
4.2. Putovanja - turizam	935,2	1 405,5	927,5	1 503,6	1 993,0	2 133,2	1 742,0	2 189,9	2 728,6
4.2.1. Prihodi	1 309,8	1 801,4	1 349,1	2 014,0	2 523,1	2 733,4	2 493,4	2 758,0	3 335,0
4.2.2. Rashodi	- 374,6	- 395,9	- 421,6	- 510,4	- 530,1	- 600,3	- 751,4	- 568,1	- 606,4
4.3. Ostale usluge	- 111,6	- 93,2	- 196,9	- 233,9	- 251,4	- 286,0	- 200,6	- 100,6	54,2
4.3.1. Prihodi	329,7	390,7	398,2	572,1	799,6	665,0	745,7	780,6	923,2
4.3.2. Rashodi	- 441,3	- 483,9	- 595,1	- 806,0	- 1 051,0	- 951,0	- 946,3	- 881,2	- 869,0
Ukupno (3+4)	414,9	491,7	-2 215,0	-2 043,8	-3 172,0	-2 072,6	-1 673,4	- 935,9	-1 060,5
5. Dohodak	- 119,6	- 164,5	- 28,8	- 69,9	- 22,4	- 164,0	-349,5	-380,1	-528,4
5.1. Prihodi	128,2	149,0	218,8	269,8	363,8	394,9	252,2	334,1	400,6
5.2. Rashodi	- 247,7	- 313,5	- 247,6	- 339,7	- 386,2	- 558,9	-601,7	-714,2	-929,1
6. Tekući transferi	327,7	526,3	802,3	1 022,4	869,4	706,0	632,5	883,2	965,7
6.1. Prihodi	507,5	669,1	971,1	1 173,2	964,0	919,1	967,4	1.101,0	1.174,5
6.2. Rashodi	- 179,8	- 142,8	- 168,8	- 150,8	- 94,6	- 213,1	-335,0	-217,8	-208,8
B. KAPITALNE I FINANCIJSKE	- 388,5	- 262,0	1 095,6	1 995,3	2 651,6	1 469,0	2 291,3	927,0	980,0

TRANSAKCIJE									
B1. Kapitalne transakcije	0,0	0,0	0,0	16,2	21,5	19,1	24,9	20,9	133,0
B2. Financijske transakcije, isključujući međunarodne pričuve	78,0	481,4	1 538,8	2 512,3	3 058,2	1 601,5	2 644,9	1 488,3	2 160,0
1. Izravna ulaganja	101,7	110,2	108,8	486,4	346,7	834,9	1 444,6	1 086,2	1 325,4
1.1. U inozemstvo	- 18,5	- 6,8	- 5,4	- 24,4	- 186,1	- 97,5	-34,4	-28,7	-121,3
1.2. U Hrvatsku	120,3	117,0	114,2	510,8	532,9	932,4	1 479,0	1 114,9	1 446,7
2. Portfeljna ulaganja	0,0	10,9	4,9	628,3	577,0	14,9	574,0	722,2	716,0
2.1. Sredstva	- 0,4	1,0	0,3	6,2	11,1	- 0,1	-0,3	-0,2	-6,3
2.2. Obveze	0,4	10,0	4,6	622,1	565,9	15,1	574,3	722,3	722,3
3. Ostala ulaganja	- 23,7	360,3	1 425,1	1 397,6	2 134,4	751,7	626,3	-320,1	118,6
3.1. Sredstva	- 165,8	- 16,0	419,5	794,4	171,3	348,8	-179,9	-848,4	312,2
3.2. Obveze	142,0	376,3	1 005,6	603,3	1 963,2	402,9	806,2	528,3	-193,5
B3. Međunarodne pričuve (HNB)	- 466,5	- 743,4	- 443,1	- 533,3	- 428,0	- 151,5	-378,5	-582,1	-1 313,1
C. NETO GREŠKE I PROPUSTI	- 234,5	- 591,4	345,9	- 904,0	- 326,5	61,7	-900,9	-494,3	-356,8

Izvor: Hrvatska narodna banka, baza podataka

PRILOG 33. Udio sektora Hoteli i restorani u bruto nacionalnom proizvodu Hrvatske, u milionima USD

Godina	GNP, tek.cijene	Sektor Hoteli i restorani, tek.cijene	Udio sektora H u GNP-u (%)	Stope rasta GNP-a	Stope rasta sektora H
1990	24823	50,89	2,05		
1991	18156,4	37,22	2,05	-26,86	-26,86
1992	10240,6	21,51	2,1	-43,60	-42,22
1993	10902,7	258,56	2,37	6,47	1102,29
1994	14585	327,21	2,24	33,77	26,55
1995	18811,1	342,75	1,82	28,98	4,75
1996	19872	502,75	2,53	5,64	46,68
1997	20108,6	530,50	2,64	1,19	5,52
1998	21628	571,74	2,64	7,56	7,77
1999	20031,1	485,35	2,42	-7,38	-15,11
2000	19030,2	511,31	2,69	-5,00	5,35
2001	20429	578,72	2,83	7,35	13,18

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2001, 2001, str.450; Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1995, 1995, str.365; vlastiti izračun

PRILOG 34. Dolasci turista u Republiku Hrvatsku, prema nacionalnosti, u tisućama

Dolasci turista u Republiku Hrvatsku	Godine						Prosječna godišnja stopa rasta 1996-2001. (%)	Realna promjena 1996-2001. (%)
	1996	1997	1998	1999	2000	2001		
Ukupno	4186	5585	5852	5127	7137	7860	13,43	87,77
Domaći	1271	1407	1353	1322	1305	1316	0,70	3,54
Strani	2915	4178	4499	3805	5832	6544	17,55	124,49
Austrija	415	542	567	478	640	687	10,61	65,54
Bosna i Hercegovina	80	107	132	157	182	172	16,54	115,00
Češka	345	581	505	423	711	742	16,55	115,07
Francuska	28	37	45	33	57	75	21,78	167,86
Italija	542	788	853	631	1012	1060	14,36	95,57
Mađarska	85	127	143	148	250	280	26,93	229,41
Nizozemska	43	68	90	75	104	125	23,79	190,70
Njemačka	538	747	828	627	1048	1300	19,30	141,64
Poljska	36	98	133	108	285	392	61,21	988,89
Slovačka	84	154	163	110	187	203	19,30	141,67
Slovenija	447	589	661	717	849	877	14,43	96,20
Velika Britanija	34	55	75	60	85	107	25,77	214,71
Ostale europske zemlje	12	13	13	8	15	409	102,54	3308,33
Kanada	8	12	11	10	14	15	13,40	87,50

SAD	58	48	42	37	53	52	-2,16	-10,34
Ostale izvaneuropske zemlje	24	33	19	13	21	48	14,87	100,00

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2001, 2001, str.652; Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1998, 1998, str.598; vlastiti izračun

PRILOG 35. Dolasci turista u Republiku Hrvatsku, prema nacionalnosti-struktura

Dolasci turista u Republiku Hrvatsku	Godine					
	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Ukupno	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Domaći	30,36	25,19	23,12	25,79	18,28	16,74
Strani	69,64	74,81	76,88	74,21	81,72	83,26
Austrija	14,24	12,97	12,60	12,56	10,97	10,50
Bosna i Hercegovina	2,74	2,56	2,93	4,13	3,12	2,63
Češka	11,84	13,91	11,22	11,12	12,19	11,34
Francuska	0,96	0,89	1,00	0,87	0,98	1,15
Italija	18,59	18,86	18,96	16,58	17,35	16,20
Mađarska	2,92	3,04	3,18	3,89	4,29	4,28
Nizozemska	1,48	1,63	2,00	1,97	1,78	1,91
Njemačka	18,46	17,88	18,40	16,48	17,97	19,87
Poljska	1,23	2,35	2,96	2,84	4,89	5,99
Slovačka	2,88	3,69	3,62	2,89	3,21	3,10
Slovenija	15,33	14,10	14,69	18,84	14,56	13,40
Velika Britanija	1,17	1,32	1,67	1,58	1,46	1,64
Ostale europske zemlje	0,41	0,31	0,29	0,21	0,26	6,25
Kanada	0,27	0,29	0,24	0,26	0,24	0,23
SAD	1,99	1,15	0,93	0,97	0,91	0,79
Ostale izvaneuropske zemlje	0,82	0,79	0,42	0,34	0,36	0,73

Izvor: Prilog 34; vlastiti izračun

PRILOG 36. Noćenja turista u Republici Hrvatskoj, prema nacionalnosti, u tisućama

Noćenja turista u Republici Hrvatskoj	Godine						Prosječna godišnja stopa rasta 1996-2001. (%)	Realna promjena 1996-2001. (%)
	1996	1997	1998	1999	2000	2001		
Ukupno	21860	30775	31852	27126	39183	43405	14,70	98,56
Domaći	4941	5661	5307	5241	5138	5021	0,32	1,62
Strani	16919	25114	26545	21885	34045	38384	17,80	126,87
Austrija	2267	2952	3031	2536	3358	3601	9,70	58,84
Bosna i Hercegovina	305	503	652	763	890	802	21,33	162,95
Češka	2432	4167	3537	2856	4734	4921	15,14	102,34
Francuska	72	113	149	91	180	225	25,59	212,50
Italija	2347	3448	3802	2701	4526	4742	15,10	102,05
Mađarska	523	760	813	822	1418	1554	24,33	197,13
Nizozemska	379	614	699	596	901	1059	22,81	179,42
Njemačka	3870	5534	6094	4670	7804	9686	20,14	150,28
Poljska	248	703	903	683	1818	2514	58,92	913,71
Slovačka	600	1120	1145	725	1249	1335	17,35	122,50
Slovenija	2875	3749	4067	4279	5016	5119	12,23	78,05
Velika Britanija	137	323	420	281	410	542	31,66	295,62
Ostale europske zemlje	30	49	45	28	37	200	46,14	566,67
Kanada	20	33	31	26	41	41	15,44	105,00
SAD	159	128	113	99	147	144	-1,96	-9,43
Ostale izvaneuropske zemlje	61	65	55	43	69	128	15,98	109,84

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2001, 2001, str.652; Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1998, 1998, str.598; vlastiti izračun

PRILOG 37. Odabrani turistički pokazatelji za Republiku Hrvatsku

Godina	Dolasci turista u 000			Noćenja turista u 000			Broj kreveta			Sobe	Udio stranaca u dolascima	Udio kreveta u osnovnim objektima
	Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno	Osnovni objekti	Kompleme nt.objekti			
1976	6392	1283	5109	40947	6493	34454	635448,00	147488,00	487960	251061	79,93	23,21
1977	6994	1516	5478	43111	7480	35631	632406,00	155079,00	477327	251445	78,32	24,52
1978	7851	1610	6241	49389	7922	41467	646824,00	157777,00	489047	257108	79,49	24,39
1979	7912	1620	6292	52117	8373	43744	669302,00	160726,00	508576	262759	79,52	24,01
1980	7929	1486	6443	53600	7750	45850	692000,00	162310,00	529690	268690	81,26	23,46
1981	8333	1513	6820	56573	7715	48858	728452,00	164739,00	563713	282205	81,84	22,61
1982	8042	1620	6422	54436	8315	46121	769422,00	171036,00	598386	302084	79,86	22,23
1983	8268	1753	6515	54632	8541	46091	774517,00	176256,00	598261	300452	78,80	22,76
1984	9146	1778	7368	59465	8527	50938	800121,00	180430,00	619691	309930	80,56	22,55
1985	10125	1790	8335	67665	8790	58875	820251,00	184842,00	635409	312965	82,32	22,53
1986	10151	1767	8384	68216	8836	59380	849334,00	193162,00	656172	323912	82,59	22,74
1987	10487	1731	8756	68160	8397	59763	885770,00	202095,00	683675	338085	83,49	22,82
1988	10354	1661	8693	67298	7946	59352	926349,00	204239,00	722110	355449	83,96	22,05
1989	9670	1580	8090	61849	7383	54466	922845,00	206327,00	716518	348971	83,66	22,36
1990	8497	1448	7049	52523	6747	45776	862680,00	207907,00	654773	322983	82,96	24,10
1991	2297	809	1488	10471	3409	7062	632050,00	178415,00	453635	232584	64,78	28,23
1992	2135	746	1389	11005	3190	7815	576220,00	193618,00	382602	210499	65,06	33,60
1993	2514	851	1663	13208	3168	10040	609965,00	203356,00	406609	223745	66,15	33,34
1994	3655	1127	2528	20377	4450	15927	661902,00	204322,00	457580	254653	69,17	30,87
1995	2610	1125	1485	13151	4388	8763	649895,00	205234,00	444661	249905	56,90	31,58
1996	4186	1271	2915	21860	4941	16919	688310,00	200968,00	487342	259242	69,64	29,20
1997	5585	1407	4178	30775	5661	25114	725194,00	199127,00	526067	276616	74,81	27,46
1998	5852	1353	4499	31852	5307	26545	773149,00	199571,00	573578	291259	76,88	25,81
1999	5127	1322	3805	27126	5241	21885	719895,00	193716,00	526179	271854	74,21	26,91
2000	7137	1305	5832	39183	5138	34045	759057,00	199727,00	559330	282921	81,72	26,31
2001	7860	1316	6544	43405	5021	38384	792051,00	200152,00	562341	295123	83,26	25,27

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2001, 2001, str.650; vlastiti izračun

PRILOG 38. Prosječna dnevna potrošnja turista – Tomas 94

Prosječna dnevna potrošnja	Pokazatelj							
	Prosječna dnevna potrošnja	Osnovne usluge	Ostale usluge	Smještaj	Kupovina	Udio osnovnih usluga u prosječnoj dnevnoj potrošnji	Udio smještaja u prosječnoj dnevnoj potrošnji	Udio kupovine u prosječnoj dnevnoj potrošnji
Ukupno	32,35	26,79	5,56	13,68	2,31	82,81	42,29	7,14
Domaći	29,57	25,07	4,5	12,79	1,63	84,78	43,25	5,51
Strani	32,98	27,18	5,8	13,88	2,46	82,41	42,09	7,46
Austrija	37,49	31,65	5,84	14,75	2,59	84,42	39,34	6,91
Italija	35,78	29,77	6,01	15,65	2,49	83,20	43,74	6,96
Njemačka	34,53	28,67	5,86	13,66	2,6	83,03	39,56	7,53
Nizozemska	29,29	23,06	6,23	10,52	2,58	78,73	35,92	8,81
Velika Britanija	38,3	33,6	4,7	16,06	1,41	87,73	41,93	3,68
Češka	24,21	19,4	4,81	10,18	1,93	80,13	42,05	7,97
Slovačka	24,71	20,38	4,33	11,62	2,28	82,48	47,03	9,23
Mađarska	26,49	20,63	5,86	11,54	2,19	77,88	43,56	8,27

Slovenija	30,68	26,95	3,73	13,24	1,47	87,84	43,16	4,79
Ostale zemlje	41,44	34,28	7,16	18,57	3,25	82,72	44,81	7,84

Izvor: Tomas 94-Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj, 1994, str.42; vlastiti izračun

PRILOG 39. Prosječna dnevna potrošnja turista – Tomas 97

Prosječna dnevna potrošnja	Pokazatelj							
	Prosječna dnevna potrošnja	Osnovne usluge	Ostale usluge	Smještaj	Kupovina	Udio osnovnih usluga u prosječnoj dnevnoj potrošnji	Udio smještaja u prosječnoj dnevnoj potrošnji	Udio kupovine u prosječnoj dnevnoj potrošnji
Domaći	33,3	27,7	5,6	14,70	2,10	83,18	44,14	6,31
Strani ukupno								
Austrija	34,7	28,7	6	13,80	2,80	82,71	39,77	8,07
Italija	35,7	28,5	7,2	14,90	2,90	79,83	41,74	8,12
Njemačka	36	29,9	6,1	13,90	3,00	83,06	38,61	8,33
Nizozemska	33,8	27,2	6,6	13,00	2,80	80,47	38,46	8,28
Velika Britanija	66,8	52,2	14,6	24,60	4,70	78,14	36,83	7,04
Češka	24,8	20,6	4,2	12,20	2,00	83,06	49,19	8,06
Slovačka	26,9	22,9	4	13,10	1,40	85,13	48,70	5,20
Mađarska	23	18,9	4,1	11,40	2,00	82,17	49,57	8,70
Slovenija	26,1	22,4	3,7	12,10	1,50	85,82	46,36	5,75
Bosna i Hercegovina	27	23	4	12,80	1,40	85,19	47,41	5,19

Izvor: Tomas 97-Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj, 1997, str.50; vlastiti izračun

PRILOG 40. Prosječna dnevna potrošnja turista – Tomas 2001

Prosječna dnevna potrošnja	Pokazatelj							
	Prosječna dnevna potrošnja	Osnovne usluge	Ostale usluge	Smještaj	Kupovina	Udio osnovnih usluga u prosječnoj dnevnoj potrošnji	Udio smještaja u prosječnoj dnevnoj potrošnji	Udio kupovine u prosječnoj dnevnoj potrošnji
Ukupno	36,29	31,45	4,84	15,68	1,82	86,66	43,21	5,02
Austrija	38,79	34,33	4,46	16,99	1,86	88,50	43,80	4,80
Italija	45,78	39,45	6,33	18,34	2,38	86,17	40,06	5,20
Njemačka	41,15	35,1	6,05	16,62	2,44	85,30	40,39	5,93
Nizozemska	31,05	26,66	4,39	12,25	1,43	85,86	39,45	4,61
Velika Britanija	60,64	51,24	9,4	21,93	3,14	84,50	36,16	5,18
Češka	27,49	24,03	3,46	13,15	1,21	87,41	47,84	4,40
Slovačka	31,63	28	3,63	15,13	1,2	88,52	47,83	3,79
Mađarska	34,65	29,2	5,45	15,37	2,2	84,27	44,36	6,35
Slovenija	30,46	26,72	3,74	14,37	1,28	87,72	47,18	4,20
Bosna i Hercegovina	28,5	25,34	3,16	12,59	1,25	88,91	44,18	4,39

Izvor: Tomas 2001-Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj, 2001, str.51; vlastiti izračun

PRILOG 41. Stope promjene prosječne dnevne potrošnje

Prosječna dnevna potrošnja	Stope promjene prosječne dnevne potrošnje, %		
	1997/1994	2001/97	2001/1994
Ukupno	2,63	9,31	12,18
Austrija	-7,44	11,79	3,47
Italija	-0,22	28,24	27,95
Njemačka	4,26	14,31	19,17
Nizozemska	15,40	-8,14	6,01
Velika Britanija	74,41	-9,22	58,33
Češka	2,44	10,85	13,55
Slovačka	8,86	17,58	28,00
Mađarska	-13,17	50,65	30,80
Slovenija	-14,93	16,70	-0,72

Izvor: Prilog 38, Prilog 39, Prilog 40

PRILOG 42. Strukturna analiza prihoda i rashoda od putovanja-prijelazna metodologija, %

Prihodi i rashodi od putovanja	Godine					
	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
Priliv od putovanja, ukupno	100	100	100	100	100	100
Ostala turistička potrošnja	43,41	36,30	41,72	33,18	32,74	32,96
Potrošnja u smještajnim kapacitetima	24,51	28,41	20,44	27,03	32,08	31,30
911 Otkup i prodaja efektivne i čekova od stranaca-neto	26,49	28,69	28,95	24,33	16,85	17,27
281 Doznake	4,47	5,50	5,81	7,84	9,63	9,67
288 Putovanja-ostalo	0,00	0,00	0,00	4,89	6,42	9,92
285 Službena putovanja	0,00	0,00	0,00	0,22	0,27	0,39
283 Stipendije	0,00	0,00	0,00	0,04	0,04	0,06
289 Prodaja kuna u inozemstvo-neto	0,00	0,00	0,00	0,04	0,00	-0,01
Otkup stranih čekova od domaćih osoba	0,70	0,65	1,09	0,93	0,69	0,67
Zdravstvene usluge pružene nerezidentima	0,00	0,01	1,38	0,96	0,45	0,96
Cestarine plaćene stranom efektivom	0,42	0,44	0,62	0,54	0,46	0,43
Odliv od putovanja, ukupno	100	100	100	100	100	100
Potrošnja rezidenata na putovanju	80,12	75,77	76,14	73,47	69,05	66,36
285 Službena putovanja	18,13	21,69	19,43	18,62	17,99	14,47
281 Doznake	1,03	1,77	3,71	6,30	10,99	16,56
283 Stipendije	0,02	0,27	0,32	1,20	1,61	2,33
Zdravstvene usluge pružene rezidentima	0,70	0,49	0,40	0,40	0,36	0,28

Izvor: Interni podaci Hrvatske narodne banke

PRILOG 42. Strukturna analiza prihoda i rashoda od putovanja-anketna metoda, %

Prihodi i rashodi od putovanja	1999	2000	2001
Prihodi od putovanja	100,000	100,000	100,000
Poslovna putovanja, prihodi	9,367	9,557	8,214
Osobna putovanja, prihodi od toga:	90,633	90,443	91,786
Zdravstvene usluge od toga:	1,593	1,088	1,433
HZZO (zdravstvene usluge)	0,784	0,497	0,610
IT/HNB (zdravstvene usluge)	0,808	0,591	0,823
Obrazovne usluge	0,474	0,493	0,375
Ostale usluge prihodi, od toga:	97,933	98,419	98,192
Odmor i zabava (ostale usluge)	48,658	78,995	81,438
Posjete rodbini i prijateljima (ostale usluge)	42,524	14,354	12,889
Tranzit (ostale usluge)	4,018	3,655	2,695
Ostalo neraspodijeljeno (ostale usluge)	2,734	1,414	1,170

Rashodi od putovanja	100,000	100,000	100,000
Poslovna putovanja, rashodi	51,131	45,847	47,670
Osobna putovanja, rashodi od toga:	48,869	54,153	52,330
Zdravstvene usluge od toga:	6,891	4,417	7,648
HZZO	0,447	0,684	1,754
IT/HNB	0,220	0,192	0,259
Obrazovne usluge	11,125	7,294	3,547
Ostale usluge prihodi, od toga:	81,985	88,288	88,804
Odmor i zabava	31,715	31,236	30,169
Posjete rodbini i prijateljima	42,052	47,691	48,034
Tranzit	1,664	1,074	3,899
Ostalo neraspodijeljeno	6,554	8,288	6,702

Izvor: Interni podaci Hrvatske narodne banke

PRILOG 43. Noćenja turista u Španjolskoj, prema nacionalnosti (najznačajnija emitivna tržišta)

Godina	Ukupno	Njemačka	Velika Britanija	Francuska	Nizozemska	Italija
1995	101181744	34853685	28665985	6750101	4074961	5308977
1996	100215491	34310518	27773022	6419965	3925181	4246085
1997	105435107	34323706	29851674	6462188	4178383	4744774
1998	111803276	34127439	33339830	6852350	4549024	5179889
1999	149035997	52366748	40589348	8357369	6051905	6562983
2000	143761600	47794260	39279570	8193305	5910974	6357998
2001	142950491	44562378	42952194	8750296	5407277	6396612

Izvor: Instituto Nacional de Estadística España-baza podataka Tempus

PRILOG 44. Godišnje stope rasta/pada ekonomskih podataka za Španjolsku

Godina	GNP, tekuće cijene, USD milioni	Stanovništvo, u 000	Dolasci stranih turista	Prihodi od turizma, milioni	Rashodi od turizma, milioni	Turistička bilanca, milioni USD	Robna razmjena, saldo, milioni USD	Robna razmjena, prihod, milioni USD	Robna razmjena, odliv, milioni USD	Razmjena usluga, saldo, milioni USD	Razmjena usluga, odliv, milioni USD	Tekuća bilanca, saldo, milioni USD
				USD	USD							
1991/00	7,60	0,18	2,93	3,84	8,04	2,59	4,04	8,10	6,70	8,66	6,13	9,93
1992/91	9,33	0,23	2,85	15,46	21,33	13,62	0,28	9,41	6,36	-2,36	21,19	8,78
1993/92	-16,62	0,20	1,13	-10,77	-14,36	-9,57	-50,69	-5,78	-19,99	-5,67	-10,99	-73,05
1994/93	0,66	0,16	7,85	8,82	-12,65	15,60	-0,71	19,19	15,32	26,68	-0,59	10,08
1995/94	15,76	0,15	-19,23	18,26	8,00	20,70	23,66	26,40	25,94	25,24	14,28	-112,40
1996/95	4,33	0,15	3,73	8,45	10,28	8,06	-11,58	9,95	6,40	9,88	11,67	-48,61
1997/96	-7,83	0,13	9,20	-2,38	-8,32	-1,09	-17,66	4,08	1,11	-2,21	1,49	516,95
1998/97	4,72	0,33	9,72	11,00	10,79	11,04	54,83	4,73	10,79	9,39	12,35	-224,85
1999/98	2,46	0,44	7,79	8,78	10,36	8,06	46,16	0,61	7,41	5,24	11,38	338,92
2000/99	-6,77	0,76	2,61	-4,13	-0,11	-4,60	15,06	3,14	5,73	-2,62	3,60	40,97
2001/00	3,52	0,85	3,44	5,39	7,54	4,93	-10,09	1,17	-2,07	7,83	6,08	-22,24

Izvor: Prilog 24

PRILOG 45. Prosječne godišnje stope rasta/pada za ekonomske pokazatelje

Godina	GNP, tekuće cijene, USD milioni	Stanovništvo, u 000	Dolasci stranih turista	Prihodi od turizma, milioni	Rashodi od turizma, milioni USD	Turistička bilanca, milioni USD	Robna razmjena, saldo, milioni USD	Robna razmjena, prihod, milioni USD	Robna razmjena, odliv, milioni USD	Razmjena usluga, saldo, milioni USD	Razmjena usluga, odliv, milioni USD	Tekuća bilanca, saldo, milioni USD
Hrvatska 1993-2001	8,16	-0,56	18,68	12,39	6,21	14,32	23,88	2,49	8,31	12,65	6,47	-
Španjolska 1990-2001	1,18	0,33	2,6	5,37	3,15	5,95	0,67	7,03	5,21	6,8	6,63	-1,6
Portugal 1990-2001	4,25	0,11	4,08	5,13	9,82	0,72	5,85	4,52	6,22	4,8	4,17	43,95

Izvor: Prilog 22, Prilog 24, Prilog 26

PRILOG 46. Baza podataka za Republiku Hrvatsku za regresijsku analizu

KVARTAL	POT	ROT	DEVST	DEVDOM	PLACE	BDP	SEKH	DOLTUR	NOCTUR	BDPSI	BDPCES	BDPNJE
195	211,40	116,30	36,15168	135,41024	1756,67	4445,17	56,71	104	307	4857,88	13192,98	352320,32
295	349,20	107,00	64,06804	125,70696	1823,33	4880,35	83,94	356	1490	4533,88	12828,03	342126,37
395	562,70	117,90	115,52058	150,56874	1821,00	4813,04	138,90	876	6616	4550,96	12939,38	348406,38
495	225,80	80,40	36,57528	182,87640	1875,33	4686,76	64,46	149	351	4771,19	13004,37	351029,70
196	201,10	132,40	35,02400	154,34440	1917,33	4659,45	85,41	204	592	4848,37	14722,03	359473,60
296	377,30	120,80	62,65100	154,00020	2013,67	4789,90	116,62	700	2876	4821,30	14533,51	370247,20
396	1143,30	146,20	174,02808	156,10176	2061,33	5319,57	207,22	1720	12774	4759,79	14759,90	365347,92
496	292,30	111,00	27,31652	172,42060	2137,33	4979,81	95,24	292	677	4714,27	14529,16	369609,24
197	242,90	144,20	18,74840	179,47332	2247,00	4598,01	94,44	292	879	4343,94	12683,93	395079,92
297	510,30	133,40	65,95282	194,60912	2360,00	4890,89	125,37	1003	4269	4513,32	13201,37	409855,94
397	1455,90	146,90	243,79424	218,09304	2397,00	5063,77	205,55	2465	18961	4782,93	13532,72	430770,47
497	313,90	105,60	31,32800	227,39500	2502,00	5533,08	100,48	418	1005	4627,46	13383,80	422750,00
198	245,10	167,10	22,43092	204,91197	2508,00	4923,32	91,29	315	929	4931,11	14319,29	442275,23
298	562,40	153,70	76,67740	252,47215	2639,00	5285,02	131,51	1080	4513	4942,43	14253,93	437079,35
398	1554,20	159,10	247,14376	204,28284	2735,00	5723,91	233,02	2654	20041	4836,81	14368,99	431741,00
498	371,70	120,40	28,83155	238,85375	2844,67	5706,15	106,17	450	1062	4857,50	13927,05	408207,40
199	309,10	241,10	20,83536	281,45544	2940,67	4894,07	79,49	266	768	4668,49	11721,26	435138,48
299	525,10	136,50	75,06476	141,81000	3053,33	4889,83	112,40	913	3720	5128,68	13996,28	462300,60
399	1304,10	187,40	224,76240	156,64680	3049,33	5279,20	201,95	2245	16523	5142,79	15077,51	471085,20
499	355,20	186,50	35,52363	252,61248	3178,33	4989,61	88,52	381	875	5112,90	13887,06	479328,33
100	234,80	154,80	31,36270	215,49210	3224,33	4507,22	70,40	408	1192	3931,81	10755,93	507468,72
200	548,80	127,80	126,41238	170,15814	3301,00	4747,38	132,89	1400	5788	4545,39	12662,30	543176,52
300	1652,30	165,50	353,73585	256,72062	3315,33	5117,14	220,77	3441	25704	4678,93	13447,33	561010,71
400	322,10	120,00	67,40758	412,38255	3457,00	4646,95	85,17	583	1362	5035,91	14467,88	584927,55
101	237,50	156,60	52,90980	334,55440	3492,00	4661,47	68,48	458	1343	4705,12	12206,73	557771,00
201	533,20	141,40	172,22616	325,69728	3547,00	5021,31	154,23	1571	6525	5388,25	14431,44	591584,28
301	2151,20	170,20	406,99660	435,66625	3516,00	5496,07	260,14	3861	28980	5394,38	14695,21	578452,35
401	413,10	138,20	104,85813	302,40236	3609,00	5083,28	95,89	654	1535	5474,20	15080,88	579343,96

(nastavak Prilog 46)

KVARTAL	BDPIT	BDPAUS	BDPIND	UVSI	UVCES	UVNJE	UVIT	UVAUS	UVIND	LNDEVST	LNPOT
195	176794,40	32266,96	116876,73	2115,29	5950,00	111170,00	47230,00	16010,00	36827,59	3,5877	5,3538
295	172847,07	32565,39	113759,48	2562,96	5890,00	118950,00	50370,00	17050,00	39348,93	4,1599	5,8556
395	179775,54	33645,47	116339,77	2207,44	6300,00	116270,00	53180,00	16670,00	38984,23	4,7494	6,3327
495	184736,16	34812,38	117785,95	2605,99	6980,00	117070,00	52960,00	16720,00	39312,54	3,5994	5,4196
196	193109,60	33591,20	121054,81	2125,29	6150,00	116650,00	52180,00	16790,00	38939,09	3,5560	5,3038
296	197330,44	35812,12	124520,14	2587,96	6360,00	111900,00	49660,00	16440,00	37480,82	4,1376	5,9330
396	196237,68	36189,75	123216,59	2237,44	6590,00	114160,00	50670,00	17050,00	38231,28	5,1592	7,0417
496	197746,12	36554,76	124481,54	2611,27	7136,00	116430,00	51920,00	16790,00	39053,56	3,3075	5,6778
197	213305,66	36665,91	132529,99	2105,00	6954,00	112760,00	49930,00	16280,00	37730,69	2,9311	5,4926
297	224731,38	39431,18	138079,55	2450,00	6695,00	110160,00	51270,00	15940,00	37210,26	4,1889	6,2350
397	237277,15	42934,77	145388,79	2300,00	7100,00	109190,00	51430,00	15960,00	37023,86	5,4963	7,2834
497	232824,00	42519,75	142727,49	2500,00	6708,00	114010,00	54210,00	16590,00	38627,34	3,4445	5,7491
198	242970,99	41391,48	148942,67	2350,30	6892,00	114750,00	53380,00	16360,00	38690,83	3,1104	5,5017
298	242660,35	43017,48	147774,38	2689,00	6753,00	116540,00	53280,00	16490,00	39171,06	4,3396	6,3322
398	242311,84	43397,80	146430,60	2540,00	7205,00	116790,00	53020,00	17120,00	39318,14	5,5100	7,3487
498	229045,95	41471,78	138578,11	2531,70	7582,00	121820,00	54970,00	18080,00	40989,85	3,3615	5,9181
199	243079,20	41181,00	146734,57	2438,00	6422,00	117680,00	53160,00	17590,00	39491,87	3,0367	5,7337
299	259890,46	45804,63	156570,76	2831,00	6873,00	115790,00	51710,00	16730,00	38852,01	4,3184	6,2636
399	265593,60	48248,55	159924,70	2155,00	6686,00	118840,00	54200,00	17520,00	39903,42	5,4150	7,1733
499	271673,94	49458,71	162723,61	2658,00	8092,00	118970,00	57630,00	17690,00	40640,83	3,5702	5,8727
100	290863,75	48991,57	171538,46	2569,00	7555,00	122320,00	58300,00	17330,00	41440,22	3,4456	5,4587
200	311259,66	54709,01	184067,95	2578,00	7906,00	121380,00	57940,00	17150,00	41187,90	4,8395	6,3077
300	322832,25	57668,33	190462,10	2415,00	7703,00	124410,00	60340,00	17260,00	42210,58	5,8686	7,4099

400	338648,32	61109,69	199031,72	2554,00	8946,00	126950,00	58990,00	17350,00	42887,11	4,2108	5,7749
101	326872,20	54992,65	189662,86	2592,00	9166,00	127660,00	60560,00	18670,00	43448,17	3,9686	5,4702
201	346968,24	60181,95	201669,80	2589,00	8880,00	120980,00	57710,00	17370,00	41221,12	5,1488	6,2789
301	342574,21	59981,41	197829,97	2388,00	8546,00	121210,00	57700,00	17180,00	41182,62	6,0088	7,6738
401	342156,88	60190,13	198092,04	2575,00	9912,00	118150,00	55530,00	17250,00	40366,53	4,6526	6,0237

(nastavak Prilog 46)

KVARTAL	LNNOCUR	LNROT	LNDEVDOM	D2	D3	D4	PLACEHR	KNUSD	LNBDPIND	LNUIVIND	USDKN	LNUSDKN	LNBDP
195	5,7268	4,7562	4,9083	0	0	0	326,6279	5,3782	11,6689	10,5140	0,1859	-1,6824	8,3996
295	7,3065	4,6728	4,8340	1	0	0	361,8005	5,0396	11,6418	10,5802	0,1984	-1,6173	8,4930
395	8,7972	4,7698	5,0144	0	1	0	349,3659	5,2123	11,6643	10,5709	0,1919	-1,6510	8,4791
495	5,8608	4,3870	5,2088	0	0	1	354,5181	5,2898	11,6766	10,5793	0,1890	-1,6658	8,4525
196	6,3835	4,8858	5,0392	0	0	0	352,9435	5,4324	11,7040	10,5698	0,1841	-1,6924	8,4467
296	7,9642	4,7941	5,0370	1	0	0	364,0830	5,5308	11,7322	10,5316	0,1808	-1,7103	8,4743
396	9,4552	4,9850	5,0505	0	1	0	387,2642	5,3228	11,7217	10,5514	0,1879	-1,6720	8,5791
496	6,5177	4,7095	5,1499	0	0	1	392,2282	5,4492	11,7319	10,5727	0,1835	-1,6955	8,5131
197	6,7788	4,9712	5,1900	0	0	0	380,9637	5,8982	11,7946	10,5382	0,1695	-1,7746	8,4334
297	8,3591	4,8934	5,2710	1	0	0	385,7533	6,1179	11,8356	10,5243	0,1635	-1,8112	8,4951
397	9,8501	4,9898	5,3849	0	1	0	373,2656	6,4217	11,8872	10,5193	0,1557	-1,8597	8,5299
497	6,9127	4,6597	5,4267	0	0	1	404,1742	6,1904	11,8687	10,5617	0,1615	-1,8230	8,6185
198	6,8341	5,1186	5,3226	0	0	0	392,0526	6,3971	11,9113	10,5634	0,1563	-1,8558	8,5017
298	8,4147	5,0350	5,5313	1	0	0	408,7797	6,4558	11,9034	10,5757	0,1549	-1,8650	8,5726
398	9,9055	5,0695	5,3195	0	1	0	427,4373	6,3986	11,8943	10,5794	0,1563	-1,8561	8,6524
498	6,9679	4,7908	5,4759	0	0	1	458,9880	6,1977	11,8392	10,6211	0,1614	-1,8242	8,6493
199	6,6438	5,4852	5,6400	0	0	0	441,8605	6,6552	11,8964	10,5839	0,1503	-1,8954	8,4958
299	8,2215	4,9163	4,9545	1	0	0	425,2549	7,1800	11,9613	10,5675	0,1393	-1,9713	8,4949
399	9,7125	5,2332	5,0540	0	1	0	420,6437	7,2492	11,9825	10,5942	0,1379	-1,9809	8,5715
499	6,7742	5,2284	5,5319	0	0	1	431,5276	7,3653	11,9998	10,6125	0,1358	-1,9968	8,5151
100	7,0834	5,0421	5,3729	0	0	0	412,6984	7,8128	12,0526	10,6320	0,1280	-2,0558	8,4134
200	8,6635	4,8505	5,1367	1	0	0	400,2328	8,2477	12,1231	10,6259	0,1212	-2,1099	8,4653
300	10,1544	5,1090	5,5480	0	1	0	396,7034	8,3572	12,1572	10,6504	0,1197	-2,1231	8,5404
400	7,2167	4,7875	6,0220	0	0	1	397,8823	8,6885	12,2012	10,6663	0,1151	-2,1620	8,4440
101	7,2027	5,0537	5,8128	0	0	0	420,9866	8,2948	12,1530	10,6793	0,1206	-2,1156	8,4471
201	8,7834	4,9516	5,7860	1	0	0	417,5889	8,4940	12,2144	10,6267	0,1177	-2,1394	8,5214
301	10,2744	5,1370	6,0769	0	1	0	424,6326	8,2801	12,1952	10,6258	0,1208	-2,1139	8,6118
401	7,3363	4,9287	5,7118	0	0	1	435,2860	8,2911	12,1965	10,6058	0,1206	-2,1152	8,5337

PRILOG 47. Baza podataka za Španjolsku za regresijsku analizu

KVARTALI	AUTINJE	AUTIFR	AUTIITA	AUTINL	AUTIGB	AUTOIND	LNNOCUR	USDESP	LNUSDESP	LNBDPIND	LNUIVIND
195	8.021.000	4.858.000	4.250.000	1.120.000	4.806.000	6.058.956	9,5495	1,2745	0,2426	12,3475	11,3312
295	8.303.000	5.556.000	4.280.000	1.150.000	4.783.000	6.234.671	10,3211	1,3526	0,3021	12,3222	11,3954
395	8.423.000	4.479.000	4.410.000	1.090.000	4.807.000	6.224.120	10,5890	1,3539	0,3030	12,3438	11,3871
495	8.412.000	4.522.000	4.550.000	1.110.000	4.985.000	6.294.783	9,7456	1,3613	0,3084	12,3461	11,3956
196	8.830.000	5.527.000	4.320.000	1.140.000	4.935.000	6.530.671	9,5926	1,3454	0,2967	12,3710	11,3987
296	9.468.000	5.264.000	4.210.000	1.230.000	5.125.000	6.870.723	10,2716	1,3038	0,2653	12,4064	11,3746
396	9.301.000	6.125.000	4.130.000	1.210.000	4.985.000	6.801.263	10,5829	1,3148	0,2736	12,3975	11,3912
496	8.470.000	4.578.000	4.680.000	1.150.000	4.139.000	6.034.046	9,7529	1,2910	0,2554	12,4024	11,4200
197	8.561.000	4.177.000	5.110.000	1.200.000	5.131.000	6.427.435	9,5925	1,1872	0,1716	12,4649	11,3906
297	8.767.000	4.121.000	6.130.000	1.180.000	5.405.000	6.673.868	10,3077	1,1494	0,1393	12,4992	11,3904
397	9.033.000	4.333.000	6.550.000	1.200.000	5.441.000	6.849.922	10,6535	1,0913	0,0874	12,5466	11,3799
497	8.893.000	4.426.000	6.620.000	1.270.000	5.594.000	6.854.633	9,8244	1,1223	0,1154	12,5323	11,4250
198	9.542.000	4.585.000	5.950.000	1.260.000	5.732.000	7.174.122	9,6540	1,0796	0,0766	12,5743	11,4209
298	8.613.000	4.790.000	5.850.000	1.300.000	5.599.000	6.711.079	10,3869	1,0925	0,0885	12,5672	11,4370
398	9.319.000	5.171.000	6.180.000	1.450.000	5.617.000	7.096.963	10,6844	1,1120	0,1061	12,5599	11,4378

498	9.851.000	5.020.000	5.710.000	1.500.000	5.672.000	7.325.334	9.9093	1,1765	0,1625	12,5177	11,4688
199	9.552.000	5.153.000	5.710.000	1.550.000	5.901.000	7.281.806	9,9844	1,1223	0,1154	12,5708	11,4414
299	9.595.000	5.062.000	6.030.000	1.560.000	6.202.000	7.421.238	10,6784	1,0571	0,0555	12,6170	11,4229
399	9.548.000	5.648.000	5.770.000	1.540.000	6.352.000	7.479.619	10,9513	1,0487	0,0475	12,5949	11,4585
499	9.105.000	5.336.000	5.870.000	1.370.000	6.100.000	7.160.304	10,2004	1,0381	0,0374	12,6622	11,4730
100	8.701.000	5.401.000	6.200.000	1.560.000	6.351.000	7.098.041	9,9617	0,9872	-0,0129	12,7154	11,4927
200	8.314.000	5.229.000	5.820.000	1.480.000	6.456.000	6.918.627	10,6472	0,9337	-0,0686	12,7809	11,4887
300	8.500.000	5.282.000	6.240.000	1.440.000	6.551.000	7.064.118	10,9126	0,9039	-0,1010	12,8180	11,5007
400	8.295.000	5.427.000	6.050.000	1.630.000	6.824.000	7.076.723	10,1513	0,8693	-0,1400	12,8590	11,5168
101	8.225.000	5.689.000	6.030.000	1.270.000	6.456.000	6.912.353	9,9417	0,9228	-0,0803	12,8203	11,5297
201	8.424.000	5.586.000	6.060.000	1.320.000	6.562.000	7.038.436	10,6318	0,8714	-0,1377	12,8775	11,4805
301	8.320.000	5.607.000	5.950.000	1.430.000	6.912.000	7.116.221	10,9289	0,8913	-0,1151	12,8575	11,4679
401	8.650.000	5.657.000	6.340.000	1.290.000	6.993.000	7.315.625	10,1255	0,8956	-0,1103	12,8596	11,4408

(nastavak Prilog 47)

KVARTALI	D2	D3	D4	LNROT	USDEUR	EURUSD	POT	ROT	BDPSPEUR	BDPSP	DOLTUR	NOCTUR	BDPNL
195	0	0	0	7,9572	1,2723	0,7860	2856,00	187,25	106975	84080	4869,18	14037,69	58162
295	1	0	0	8,1655	1,3313	0,7511	3517,33	199,06	108950	81837	9619,41	30367,99	56261
395	0	1	0	8,5034	1,3126	0,7618	4931,70	260,52	110125	83898	14062,36	39696,31	58205
495	0	0	1	8,0794	1,3166	0,7595	3227,35	205,35	111750	84878	6368,63	17079,75	58484
196	0	0	0	7,9943	1,2873	0,7768	2964,13	204,85	113350	88053	5351,79	14655,37	60204
296	1	0	0	8,3079	1,2547	0,7970	4055,60	239,04	115725	92233	9725,58	28901,39	62405
396	0	1	0	8,6293	1,2743	0,7847	5593,23	301,43	116875	91717	14306,03	39454,06	62152
496	0	0	1	8,2723	1,2630	0,7918	3914,02	238,92	118300	93666	6837,60	17204,68	63341
197	0	0	0	8,2108	1,1773	0,8494	3680,58	227,60	120900	102693	5961,94	14654,51	69056
297	1	0	0	8,5446	1,1436	0,8744	5138,84	265,12	121900	106593	10263,99	29962,38	72228
397	0	1	0	8,9022	1,0926	0,9152	7347,93	382,22	124000	113491	15829,93	42339,75	76881
497	0	0	1	8,4831	1,1236	0,8900	4832,29	298,69	127325	113319	7496,87	18478,47	76362
198	0	0	0	8,4509	1,0866	0,9203	4679,08	269,22	128625	118374	6257,05	15584,48	80158
298	1	0	0	8,7172	1,1003	0,9088	6107,04	323,65	130775	118854	11783,17	32432,32	79887
398	0	1	0	8,9774	1,1176	0,8948	7922,07	423,51	133475	119430	16817,44	43669,38	79635
498	0	0	1	8,5614	1,1766	0,8499	5225,92	318,75	135075	114801	8538,43	20116,90	76577
199	0	0	0	8,5389	1,1233	0,8902	5109,87	313,77	136825	121806	7038,17	21685,45	81100
299	1	0	0	8,8873	1,0693	0,9352	7239,47	361,69	140350	131254	12339,86	43408,03	86505
399	0	1	0	9,0903	1,1048	0,9051	8868,93	481,20	142850	129299	18084,07	57028,55	85174
499	0	0	1	8,8350	1,0386	0,9628	6870,90	434,35	145450	140044	9313,77	26913,97	92336
100	0	0	0	8,7242	0,9870	1,0132	6149,88	390,53	148150	150101	7427,78	21197,91	99088
200	1	0	0	9,1186	0,9340	1,0707	9123,49	499,02	150950	161617	13221,62	42073,81	106531
300	0	1	0	9,4059	0,9053	1,1046	12159,72	670,77	153325	169364	17899,53	54864,46	111344
400	0	0	1	9,1459	0,8693	1,1504	9375,58	610,05	156375	179886	9348,99	25625,42	118601
101	0	0	0	8,9392	0,9233	1,0831	7625,08	538,53	159250	172479	8106,34	20778,47	113831
201	1	0	0	9,2757	0,8730	1,1455	10675,31	586,83	161625	185137	13398,82	41433,58	121191
301	0	1	0	9,4911	0,8906	1,1228	13241,84	727,98	164125	184286	18730,40	55766,05	119695
401	0	0	1	9,1561	0,8953	1,1169	9471,90	666,08	165200	184519	9163,41	24972,40	120071

(nastavak Prilog 47)

KVARTALI	BDPGB	BDPNJE	BDPFR	BDPIT	FUNEUR	BDPIND	UVFR	UVNL	UVGB	UVNJE	UVIT	UVIND	LNROT	LNBDP
195	111740	349289	229820	175273	0,8040	230385	64690	41730	63480	111170	47230	83384	5,2324	11,3395
295	112003	338541	221963	171036	0,8336	224617	69540	46250	66790	118950	50370	88915	5,2936	11,3125
395	114680	345345	226345	178196	0,8343	229537	68310	44260	68270	116270	53180	88178	5,5627	11,3374
495	117343	344068	226037	181072	0,8440	230058	68420	45750	69140	117070	52960	88930	5,3247	11,3490
196	121718	350812	234522	188456	0,8406	235856	68150	44750	70780	116650	52180	89203	5,3223	11,3857
296	124591	365027	240934	194548	0,8233	244352	66950	44190	71690	111900	49660	87079	5,4766	11,4321
396	123695	361453	238641	194146	0,8200	242186	67910	46140	72220	114160	50670	88539	5,7086	11,4265
496	118290	367458	240855	196595	0,7713	243389	68730	47090	76040	116430	51920	91126	5,4761	11,4475
197	120793	393782	260936	212605	0,7216	259080	65300	44610	74760	112760	49930	88485	5,4276	11,5395
297	123108	408097	272036	223767	0,6993	268112	64630	44120	78070	110160	51270	88472	5,5802	11,5768

397	126064	429526	287479	236592	0,6723	281135	64900	43880	76670	109190	51430	87544	5,9460	11,6395
497	125190	422748	283286	232823	0,6770	277155	68530	45030	80420	114010	54210	91582	5,6994	11,6380
198	127852	442757	296153	243236	0,6606	289047	68100	45210	78620	114750	53380	91211	5,5955	11,6816
298	129303	437244	296192	242752	0,6656	286990	69980	46030	79970	116540	53280	92689	5,7796	11,6857
398	131221	431729	293576	242305	0,6766	284907	70350	46590	79740	116790	53020	92764	6,0486	11,6905
498	130790	410335	280724	230240	0,7026	273118	74390	49320	79880	121820	54970	95679	5,7644	11,6510
199	134775	435057	296181	243034	0,6876	288012	71370	46510	79320	117680	53160	93102	5,7487	11,7102
299	137433	457309	314598	257084	0,6576	301635	69710	45540	77670	115790	51710	91389	5,8908	11,7849
399	134655	446959	307929	251991	0,6550	295035	71710	47260	81980	118840	54200	94707	6,1763	11,7699
499	141283	479395	332178	271712	0,6366	315602	74020	48080	84520	118970	57630	96083	6,0739	11,8497
100	143780	508207	354306	291287	0,6146	332846	75890	48490	85010	122320	58300	97995	5,9675	11,9191
200	153820	542398	377409	310814	0,6096	355354	75640	49360	85120	121380	57940	97609	6,2126	11,9930
300	161169	561471	392246	323097	0,6126	368790	75760	49210	84110	124410	60340	98782	6,5084	12,0398
400	165937	584953	414932	338663	0,6006	384228	75700	49610	85510	126950	58990	100386	6,4135	12,1001
101	166303	558323	393697	327196	0,6326	369648	78720	51640	87090	127660	60560	101695	6,2888	12,0580
201	173873	592554	417984	347537	0,6146	391424	73720	48970	83880	120980	57710	96809	6,3747	12,1289
301	173215	577700	413878	342129	0,6196	383668	72410	49130	80420	121210	57700	95595	6,5903	12,1242
401	173692	579471	410700	342232	0,6206	384446	67580	45950	79010	118150	55530	93039	6,5014	12,1255

PRILOG 48. Baza podataka za Portugal za regresijsku analizu

KVARTALI	POT	BDPNL	BDPGB	BDPNJE	BDPFR	BDPES	BDPIND	UVFR	UVNL	UVGB	UVNJE	UVES	UVIND	DOLTUR
195	495,17	58162	111740	349289	229820	84080	123.486	64690	41730	63480	111170	27070	45305	1426,72
295	616,10	56261	112003	338541	221963	81837	120.535	69540	46250	66790	118950	28520	48096	2472,99
395	834,45	58205	114680	345345	226345	83898	123.319	68310	44260	68270	116270	30020	48835	3424,14
495	649,38	58484	117343	344068	226037	84878	124.282	68420	45750	69140	117070	29670	48947	2187,64
196	522,40	60204	121718	350812	234522	88053	128.344	68150	44750	70780	116650	30150	49439	1362,23
296	705,37	62405	124591	365027	240934	92233	133.271	66950	44190	71690	111900	30320	49160	2627,15
396	992,38	62152	123695	361453	238641	91717	132.280	67910	46140	72220	114160	30490	49736	3600,17
496	684,50	63341	118290	367458	240855	93666	133.179	68730	47090	76040	116430	30890	51020	2140,64
197	596,23	69056	120793	393782	260936	102693	143.221	65300	44610	74760	112760	28900	48879	1627,59
297	866,62	72228	123108	408097	272036	106593	148.283	64630	44120	78070	110160	30600	50209	2543,11
397	1316,25	76881	126064	429526	287479	113491	156.298	64900	43880	76670	109190	30010	49510	3662,07
497	828,97	76362	125190	422748	283286	113319	155.065	68530	45030	80420	114010	32340	52382	2339,66
198	772,58	80158	127852	442757	296153	118374	161.565	68100	45210	78620	114750	31830	51779	1694,25
298	1027,12	79887	129303	437244	296192	118854	161.610	69980	46030	79970	116540	31940	52448	2936,69
398	1645,98	79635	131221	431729	293576	119430	161.603	70350	46590	79740	116790	34070	53746	4066,19
498	929,91	76577	130790	410335	280724	114801	155.691	74390	49320	79880	121820	35320	55412	2597,84
199	779,99	81100	134775	435057	296181	121806	164.265	71370	46510	79320	117680	34710	54200	1628,48
299	1089,55	86505	137433	457309	314598	131254	174.073	69710	45540	77670	115790	34670	53516	2908,00
399	1580,50	85174	134655	446959	307929	129299	170.864	71710	47260	81980	118840	36510	55946	4420,16
499	1127,04	92336	141283	479395	332178	140044	183.660	74020	48080	84520	118970	38530	57856	2675,36
100	1006,20	99088	143780	508207	354306	150101	194.745	75890	48490	85010	122320	38350	58311	1814,51
200	1417,93	106531	153820	542398	377409	161617	208.740	75640	49360	85120	121380	37850	57972	3145,14
300	2206,02	111344	161169	561471	392246	169364	217.846	75760	49210	84110	124410	38350	58356	4354,81
400	1617,10	118601	165937	584953	414932	179886	229.218	75700	49610	85510	126950	38710	59086	2782,24
101	1169,86	113831	166303	558323	393697	172479	220.616	78720	51640	87090	127660	40030	60561	1742,54
201	1645,82	121191	173873	592554	417984	185137	234.906	73720	48970	83880	120980	37880	57552	3111,68
301	2375,12	119695	173215	577700	413878	184286	232.527	72410	49130	80420	121210	38280	57058	4729,75
401	1660,43	120071	173692	579471	410700	184519	232.699	67580	45950	79010	118150	37950	55795	2862,74

(nastavak Prilog 48)

KVARTALI	NOCTUR	AUTIGB	AUTINJE	AUTIFR	AUTIES	AUTINL	AUTOIND	LNPOT	LNNOCTUR	D2	D3	D4
195	2224,07	4.806.000	8.021.000	4.858.000	2.171.000	1.120.000	3.364.890	6,2049	7,7071	0	0	0
295	5337,77	4.783.000	8.303.000	5.556.000	2.371.000	1.150.000	3.559.064	6,4234	8,5826	1	0	0
395	10675,53	4.807.000	8.423.000	4.479.000	1.981.000	1.090.000	3.259.359	6,7268	9,2757	0	1	0
495	4003,32	4.985.000	8.412.000	4.522.000	2.174.000	1.110.000	3.411.138	6,4760	8,2949	0	0	1
196	2170,79	4.935.000	8.830.000	5.527.000	2.378.000	1.140.000	3.638.119	6,2584	7,6828	0	0	0
296	5209,89	5.125.000	9.468.000	5.264.000	2.282.000	1.230.000	3.660.728	6,5587	8,5583	1	0	0
396	10419,78	4.985.000	9.301.000	6.125.000	2.408.000	1.210.000	3.757.151	6,9001	9,2515	0	1	0
496	3907,42	5.139.000	8.470.000	4.578.000	2.584.000	1.150.000	3.695.400	6,5287	8,2706	0	0	1
197	2034,09	5.131.000	8.561.000	4.177.000	2.623.000	1.200.000	3.697.633	6,3906	7,6178	0	0	0
297	5424,24	5.405.000	8.767.000	4.121.000	2.642.000	1.180.000	3.775.107	6,7646	8,5986	1	0	0
397	11074,49	5.441.000	9.033.000	4.333.000	2.752.000	1.200.000	3.888.653	7,1825	9,3124	0	1	0
497	4068,18	5.594.000	8.893.000	4.426.000	2.901.000	1.270.000	4.003.827	6,7202	8,3110	0	0	1
198	2527,25	5.732.000	9.542.000	4.585.000	2.987.000	1.260.000	4.152.452	6,6497	7,8349	0	0	0
298	6065,40	5.599.000	8.613.000	4.790.000	3.069.000	1.300.000	4.107.544	6,9345	8,7104	1	0	0
398	11878,08	5.617.000	9.319.000	5.171.000	3.146.000	1.450.000	4.257.490	7,4061	9,3825	0	1	0
498	4801,78	5.672.000	9.851.000	5.020.000	3.570.000	1.500.000	4.559.645	6,8351	8,4767	0	0	1
199	2257,20	5.901.000	9.552.000	5.153.000	3.613.000	1.550.000	4.613.866	6,6593	7,7219	0	0	0
299	5768,40	6.202.000	9.595.000	5.062.000	3.664.000	1.560.000	4.699.309	6,9935	8,6602	1	0	0
399	12540,00	6.352.000	9.548.000	5.648.000	3.799.000	1.540.000	4.846.910	7,3655	9,4367	0	1	0
499	4514,40	6.100.000	9.105.000	5.336.000	3.885.000	1.370.000	4.777.365	7,0273	8,4150	0	0	1
100	2578,52	6.351.000	8.701.000	5.401.000	3.922.000	1.560.000	4.824.181	6,9139	7,8550	0	0	0
200	6188,44	6.456.000	8.314.000	5.229.000	3.743.000	1.480.000	4.685.652	7,2570	8,7304	1	0	0
300	12376,87	6.551.000	8.500.000	5.282.000	3.663.000	1.440.000	4.675.523	7,6989	9,4236	0	1	0
400	4641,33	6.824.000	8.295.000	5.427.000	3.362.000	1.630.000	4.550.269	7,3884	8,4428	0	0	1
101	2379,17	6.456.000	8.225.000	5.689.000	3.711.000	1.270.000	4.682.984	7,0646	7,7745	0	0	0
201	6344,47	6.562.000	8.424.000	5.586.000	3.791.000	1.320.000	4.763.704	7,4060	8,7553	1	0	0
301	12953,28	6.912.000	8.320.000	5.607.000	3.774.000	1.430.000	4.817.861	7,7728	9,4691	0	1	0
401	4758,35	6.993.000	8.650.000	5.657.000	3.486.000	1.290.000	4.689.828	7,4148	8,4677	0	0	1

(nastavak Prilog 48)

KVARTALI	USDESC	LNUSDESC	LNUVIND	LNBDPIND	USDEUR	EURUSD	ROT	LNROT	BDPPT	LNBDP
195	1,3038	0,2653	10,7212	11,7239	1,2723	0,7860	257,49	5,5510	15484	9,6475
295	1,3618	0,3088	10,7810	11,6997	1,3313	0,7511	258,76	5,5559	15098	9,6223
395	1,3423	0,2944	10,7962	11,7225	1,3126	0,7618	342,12	5,8352	15465	9,6464
495	1,3412	0,2936	10,7985	11,7303	1,3166	0,7595	324,69	5,7829	15722	9,6628
196	1,3158	0,2744	10,8085	11,7625	1,2873	0,7768	287,32	5,6606	16313	9,6997
296	1,2821	0,2485	10,8028	11,8001	1,2547	0,7970	324,47	5,7822	17056	9,7442
396	1,3055	0,2666	10,8145	11,7927	1,2743	0,7847	426,72	6,0561	17029	9,7427
496	1,2970	0,2601	10,8400	11,7994	1,2630	0,7918	349,10	5,8553	17498	9,7698
197	1,2058	0,1872	10,7971	11,8721	1,1773	0,8494	316,00	5,7557	19196	9,8625
297	1,1494	0,1393	10,8239	11,9069	1,1436	0,8744	363,98	5,8971	20199	9,9134
397	1,0961	0,0918	10,8099	11,9595	1,0926	0,9152	513,34	6,2409	21325	9,9676
497	1,1203	0,1136	10,8663	11,9516	1,1236	0,8900	414,48	6,0270	21271	9,9651
198	1,0776	0,0747	10,8547	11,9927	1,0866	0,9203	417,19	6,0336	22455	10,0193
298	1,0917	0,0877	10,8676	11,9929	1,1003	0,9088	431,39	6,0670	22721	10,0310
398	1,1025	0,0976	10,8920	11,9929	1,1176	0,8948	543,17	6,2974	22727	10,0313
498	1,1761	0,1622	10,9226	11,9556	1,1766	0,8499	474,26	6,1617	22183	10,0071
199	1,1223	0,1154	10,9004	12,0092	1,1233	0,8902	421,20	6,0431	23502	10,0648
299	1,0571	0,0555	10,8877	12,0672	1,0693	0,9352	446,72	6,1019	25157	10,1329

Zero Order Partial

```

AUTOIND
USDESP      -.6853
             (   26)
             P= .000

DOLTUR      .3697
             (   26)
             P= .053

NOCTUR      .3889
             (   26)
             P= .041

BDPIND      .6270
             (   26)
             P= .000

UVIND       .5862
             (   26)
             P= .001

POT         .6053
             (   26)
             P= .001

AUTOIND     1.0000
             (    0)
             P= .
    
```

(Coefficient / (D.F.) / 2-tailed Significance)

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

1. MODEL

* * * * MULTIPLE REGRESSION * * * *

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Descriptive Statistics are printed on Page 28

Block Number 1. Method: Enter

LNUSDESP LNNOCTUR LNBDPIND LNUVIND D2 D3 D4

Variable(s) Entered on Step Number

```

1.. D4 Sezona u IV kvartalu, 1=da, 0=ne
2.. LNUSDESP
3.. D2 Sezona u II kvartalu; 1=da, 0=ne
4.. LNNOCTUR
5.. LNUVIND ln od uvindl
6.. D3 Sezona u III kvartalu; 1=da, 0=ne
7.. LNBDPIND ln od bdpindl
    
```

```

Multiple R      .99708
R Square       .99417
Adjusted R Square .99213
Standard Error  .03793
    
```

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	7	4.90714	.70102
Residual	20	.02877	.00144

F = 487.39157 Signif F = .0000

Var-Covar Matrix of Regression Coefficients (B)

Below Diagonal: Covariance Above: Correlation

	D4	LNUSDESP	D2	LNNOCTUR	LNUVIND	D3
D4	6.084E-04	-.14813	.64109	-.53874	.12977	.62039
LNUSDESP	-.00136	.13810	-.04090	.02955	-.26102	-.03277
D2	9.888E-04	-9.504E-04	.00391	-.94487	.37769	.95717
LNNOCTUR	-.00113	9.302E-04	-.00501	.00718	-.35839	-.97122
LNUVIND	.00101	-.03071	.00748	-.00961	.10024	.36542
D3	.00131	-.00104	.00512	-.00704	.00990	.00733
LNBDPIND	-4.793E-04	.11829	.00162	-.00299	-.03924	.00267

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Var-Covar Matrix of Regression Coefficients (B)

Below Diagonal: Covariance Above: Correlation

```

LNBDPIND
D4      -.05888
LNUSDESP .96462
D2      .07866
LNNOCTUR -.10702
LNUVIND -.37560
D3      .09447
LNBDPIND .10890
    
```

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	95% Confdnce	Intrvl B	Beta
LNUSDESP	-.499746	.371614	-1.274919	.275428	-.174946
LNNOCATUR	.320668	.084712	.143962	.497374	.331076
LNBDFIND	1.290135	.329999	.601769	1.978500	.551036
LNUVIND	.235527	.316600	-.424889	.895942	.026668
D2	.037600	.062530	-.092835	.168035	.038778
D3	.213606	.085596	.035056	.392157	.220298
D4	.104225	.024667	.052771	.155679	.107490
(Constant)	-13.553423	4.131009	-22.170557	-4.936290	

----- Variables in the Equation -----

Variable	Tolerance	VIF	T	Sig T
LNUSDESP	.017218	58.077	-1.345	.1937
LNNOCATUR	.038094	26.251	3.785	.0012
LNBDFIND	.014668	68.176	3.910	.0009
LNUVIND	.226756	4.410	.744	.4656
D2	.070068	14.272	.601	.5544
D3	.037392	26.743	2.496	.0214
D4	.450266	2.221	4.225	.0004
(Constant)			-3.281	.0037

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions					
			Constant	LNUSDESP	LNNOCATUR	LNBDFIND	LNUVIND	D2
1	5.12374	1.000	.00000	.00017	.00000	.00000	.00000	.00055
2	1.00101	2.262	.00000	.00002	.00000	.00000	.00000	.00243
3	1.00020	2.263	.00000	.00000	.00000	.00000	.00000	.03229
4	.67585	2.753	.00000	.01635	.00000	.00000	.00000	.00151
5	.19915	5.072	.00000	.00056	.00001	.00000	.00000	.07010
6	.00006	294.401	.00552	.01649	.87542	.00409	.00327	.75937
7	.00000	1367.105	.14000	.09705	.08647	.18965	.99302	.10130
8	.00000	1687.825	.85448	.86935	.03810	.80626	.00371	.03246

Number	D3		D4	
	Eigenval	Cond Index	Eigenval	Cond Index
1	.00029	.00343	.00029	.00343
2	.01744	.11112	.01744	.11112
3	.00124	.11503	.00124	.11503
4	.00028	.00829	.00028	.00829
5	.03820	.44310	.03820	.44310
6	.81488	.30555	.81488	.30555
7	.09218	.01051	.09218	.01051
8	.03549	.00298	.03549	.00298

End Block Number 1 All requested variables entered.

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	7.9863	9.5112	8.6916	.4263	28
*RESID	-.0586	.0635	.0000	.0326	28
*ZPRED	-1.6544	1.9225	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-1.5452	1.6754	.0000	.8607	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = .83513

2. MODEL

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Descriptive Statistics are printed on Page 37

Block Number 1. Method: Enter
LNUSDESP LNNOCATUR D2 D3 D4 LNBDFIND

Variable(s) Entered on Step Number
 1.. LNBDPIND ln od bdpincl
 2.. D2 Sezona u II kvartalu; 1=da, 0=ne
 3.. D3 Sezona u III kvartalu; 1=da, 0=ne
 4.. D4 Sezona u IV kvartalu, 1=da, 0=ne
 5.. LNNOCTUR
 6.. LNUSDESP

Multiple R .99700
 R Square .99401
 Adjusted R Square .99230
 Standard Error .03752

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	6	4.90634	.81772
Residual	21	.02956	.00141

F = 580.88404 Signif F = .0000

Var-Covar Matrix of Regression Coefficients (B)
 Below Diagonal: Covariance Above: Correlation

	LNBDPIND	D2	D3	D4	LNNOCTUR	LNUSDESP
LNBDPIND	.09155	.25698	.26861	-.01104	-.27927	.96863
D2	.00445	.00328	.95041	.64489	-.93648	.06454
D3	.00641	.00429	.00621	.62079	-.96692	.06968
D4	-8.080E-05	8.938E-04	.00118	5.855E-04	-.53175	-.11937
LNNOCTUR	-.00661	-.00420	-.00596	-.00101	.00612	-.07101
LNUSDESP	.10401	.00131	.00195	-.00103	-.00197	.12595

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	95% Confdnce	Intrvl B	Beta
LNUSDESP	-.427587	.354897	-1.165636	.310462	-.149685
LNNOCTUR	.343254	.078239	.180546	.505961	.354395
D2	.020031	.057279	-.099088	.139150	.020658
D3	.190337	.078825	.026412	.354262	.196300
D4	.101844	.024197	.051524	.152164	.105034
LNBDPIND	1.382343	.302567	.753120	2.011566	.590419
(Constant)	-12.247557	3.699530	-19.941151	-4.553963	

----- Variables in the Equation -----

Variable	Tolerance	VIF	T	Sig T
LNUSDESP	.018477	54.121	-1.205	.2417
LNNOCTUR	.043707	22.879	4.387	.0003
D2	.081726	12.236	.350	.7300
D3	.043155	23.172	2.415	.0250
D4	.457978	2.184	4.209	.0004
LNBDPIND	.017077	58.558	4.569	.0002
(Constant)			-3.311	.0033

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions						
			Constant	LNUSDESP	LNNOCTUR	D2	D3	D4	
1	4.14497	1.000	.00000	.00030	.00000	.00099	.00052	.00536	
2	1.00100	2.035	.00000	.00002	.00000	.00318	.02027	.10947	
3	1.00016	2.036	.00000	.00000	.00000	.03725	.00128	.12103	
4	.66817	2.491	.00000	.01729	.00000	.00231	.00051	.01169	
5	.18564	4.725	.00000	.00070	.00003	.08172	.04431	.44602	
6	.00006	273.554	.01164	.01359	.96453	.84494	.90037	.30259	
7	.00000	1517.108	.98836	.96809	.03544	.02962	.03273	.00384	
LNBDPIND									
1	.00000								
2	.00000								
3	.00000								
4	.00000								
5	.00000								
6	.00875								
7	.99125								

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	7.9951	9.5169	8.6916	.4263	28
*RESID	-.0548	.0715	.0000	.0331	28
*ZPRED	-1.6339	1.9361	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-1.4592	1.9052	.0000	.8819	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = .79411

3. MODEL

Listwise Deletion of Missing Data

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Block Number 1. Method: Enter
 LNBDPIND D2 D3 D4 LNNOCTUR

Variable(s) Entered on Step Number

1..	LNNOCTUR	
2..	D2	Sezona u II kvartalu; 1=da, 0=ne
3..	LNBDPIND	ln od bdpindl
4..	D4	Sezona u IV kvartalu; 1=da, 0=ne
5..	D3	Sezona u III kvartalu; 1=da, 0=ne

Multiple R .99679
 R Square .99360
 Adjusted R Square .99214
 Standard Error .03790

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	5	4.90430	.98086
Residual	22	.03161	.00144

F = 682.75581 Signif F = .0000

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	Beta	Tolerance	VIF	T
LNBDPIND	1.735445	.075961	.741235	.276504	3.617	22.846
D2	.024485	.057744	.025252	.082068	12.185	.424
D3	.196955	.079436	.203125	.043366	23.060	2.479
D4	.098364	.024269	.101445	.464599	2.152	4.053
LNNOCTUR	.336560	.078839	.347483	.043929	22.764	4.269
(Constant)	-16.663866	.505451				-32.968

----- in -----

Variable Sig T

LNBDPIND	.0000
D2	.6757
D3	.0213
D4	.0005
LNNOCTUR	.0003
(Constant)	.0000

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions					
			Constant	LNBDPIND	D2	D3	D4	LNNOCTUR
1	3.80833	1.000	.00001	.00000	.00121	.00065	.00664	.00001
2	1.00052	1.951	.00000	.00000	.00091	.01283	.20545	.00000
3	1.00000	1.951	.00000	.00000	.04004	.00859	.02978	.00000
4	.19096	4.466	.00009	.00003	.08348	.04485	.45990	.00002
5	.00016	154.645	.77898	.02159	.14922	.15823	.07501	.15808
6	.00003	333.765	.22091	.97838	.72514	.77485	.22323	.84190

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	7.9785	9.5249	8.6916	.4262	28
*RESID	-.0610	.0681	.0000	.0342	28
*ZPRED	-1.6731	1.9551	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-1.6102	1.7969	.0000	.9027	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = .67201

4. MODEL

Listwise Deletion of Missing Data

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Block Number 1. Method: Enter LNBDPIND D2 D3 D4

Variable(s) Entered on Step Number
 1.. D4 Sezona u IV kvartalu, 1=da, 0=ne
 2.. LNBDPIND ln od bdpind1
 3.. D2 Sezona u II kvartalu; 1=da, 0=ne
 4.. D3 Sezona u III kvartalu; 1=da, 0=ne

Multiple R .99413
 R Square .98829
 Adjusted R Square .98626
 Standard Error .05012

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	4	4.87812	1.21953
Residual	23	.05779	.00251

F = 485.39235 Signif F = .0000

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	Beta	Tolerance	VIF	T
LNBDPIND	2.010796	.053059	.858841	.991111	1.009	37.897
D2	.255265	.026838	.263261	.664409	1.505	9.511
D3	.524791	.026862	.541231	.663244	1.508	19.537
D4	.154879	.026899	.159731	.661412	1.512	5.758
(Constant)	-16.837354	.666270				-25.271

Variable	Sig T
LNBDPIND	.0000
D2	.0000
D3	.0000
D4	.0000
(Constant)	.0000

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions				
			Constant	LNBDPIND	D2	D3	D4
1	2.82316	1.000	.00002	.00002	.01829	.01827	.01823
2	1.00000	1.680	.00000	.00000	.22836	.00163	.26710
3	1.00000	1.680	.00000	.00000	.10394	.33000	.06350
4	.17674	3.997	.00018	.00018	.64708	.64630	.64496
5	.00010	167.275	.99980	.99980	.00232	.00380	.00621

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	7.9910	9.5413	8.6916	.4251	28
*RESID	-.0636	.0992	.0000	.0463	28
*ZPRED	-1.6484	1.9990	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-1.2682	1.9798	.0000	.9230	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = .47278

PORTUGAL

Zero Order Partial

	POT	USDESC	DOLTUR	NOCTUR	BDPIND	UVIND
POT	1.0000 (0) P= .	-.7981 (.26) P= .000	.7937 (.26) P= .000	.6793 (.26) P= .000	.8122 (.26) P= .000	.6968 (.26) P= .000
USDESC		1.0000 (.0) P= .000	-.3515 (.26) P= .067	-.1784 (.26) P= .364	-.9716 (.26) P= .000	-.8810 (.26) P= .000
DOLTUR			1.0000 (.0) P= .	.9636 (.26) P= .000	.3422 (.26) P= .075	.2927 (.26) P= .131
NOCTUR				1.0000 (.0) P= .	.1629 (.26) P= .000	.1230 (.26) P= .000

	P= .000	P= .364	P= .000	P= .	P= .407	P= .533
BDPIND	.8122 (.26) P= .000	-.9716 (.26) P= .000	.3422 (.26) P= .075	.1629 (.26) P= .407	1.0000 (.0) P= .	.8914 (.26) P= .000
UVIND	.6968 (.26) P= .000	-.8810 (.26) P= .000	.2927 (.26) P= .131	.1230 (.26) P= .533	.8914 (.26) P= .000	1.0000 (.0) P= .
AUTOIND	.6940 (.26) P= .000	-.8788 (.26) P= .000	.3264 (.26) P= .090	.1521 (.26) P= .440	.8531 (.26) P= .000	.9214 (.26) P= .000

Zero Order Partial

	AUTOIND
POT	.6940 (.26) P= .000
USDESC	-.8788 (.26) P= .000
DOLTUR	.3264 (.26) P= .090
NOCTUR	.1521 (.26) P= .440
BDPIND	.8531 (.26) P= .000
UVIND	.9214 (.26) P= .000
AUTOIND	1.0000 (.0) P= .

(Coefficient / (D.F.) / 2-tailed Significance)

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

1. MODEL

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Descriptive Statistics are printed on Page 44

Block Number 1. Method: Enter

LNUSDESC LNNOCTUR LNBDPIND LNUVIND D2 D3 D4

Variable(s) Entered on Step Number

1.. D4
2.. LNUSDESC
3.. LNNOCTUR
4.. D2
5.. LNUVIND
6.. LNBDPIND
7.. D3

Multiple R .99575
R Square .99153
Adjusted R Square .98856
Standard Error .04555

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	7	4.85402	.69343
Residual	20	.04149	.00207

F = 334.28208 Signif F = .0000

Var-Covar Matrix of Regression Coefficients (B)

Below Diagonal: Covariance Above: Correlation

	D4	LNUSDESC	LNNOCTUR	D2	LNUVIND	LNBDPIND
D4	.01599	-.26356	-.98011	.98360	.28492	-.16354
LNUSDESC	-.01698	.25955	.24200	-.23213	-.34004	.96195
LNNOCTUR	-.02470	.02457	.03973	-.99091	-.31565	.14675
D2	.02266	-.02154	-.03598	.03319	.32069	-.14126
LNUVIND	.01097	-.05276	-.01916	.01779	.09276	-.51951
LNBDPIND	-.00767	.18185	.01085	-.00955	-.05871	.13769
D3	.03998	-.03844	-.06382	.05810	.03058	-.01675

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT
 Var-Covar Matrix of Regression Coefficients (B)
 Below Diagonal: Covariance Above: Correlation

D3

D4	.98449
LNUSDESC	-.23495
LNNOC TUR	-.99708
D2	.99318
LNUVIND	.31262
LNBDPIND	-.14059
D3	.10313

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	95% Confdnce	Intrvl B	Beta
LNUSDESC	-.472588	.509457	-1.535297	.590120	-.164280
LNNOC TUR	.449432	.199323	.033651	.865212	.631101
LNBDPIND	1.042580	.371072	.268537	1.816623	.541927
LNUVIND	.170623	.304565	-.464688	.805934	.031052
D2	-.146068	.182168	-.526065	.233928	-.151265
D3	-.094210	.321136	-.764089	.575668	-.097562
D4	-.048171	.126453	-.311948	.215605	-.049885
(Constant)	-11.174067	4.125583	-19.779881	-2.568252	

----- Variables in the Equation -----

Variable	Tolerance	VIF	T	Sig T
LNUSDESC	.013511	74.016	-.928	.3647
LNNOC TUR	.005409	184.881	2.255	.0355
LNBDPIND	.011390	87.798	2.810	.0108
LNUVIND	.137924	7.250	.560	.5816
D2	.011907	83.987	-.802	.4321
D3	.003831	261.004	-.293	.7723
D4	.024710	40.469	-.381	.7073
(Constant)			-2.708	.0135

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions					
			Constant	LNUSDESC	LNNOC TUR	LNBDPIND	LNUVIND	D2
1	5.12502	1.000	.00000	.00014	.00000	.00000	.00000	.00009
2	1.00238	2.261	.00000	.00003	.00000	.00000	.00000	.00126
3	1.00016	2.264	.00000	.00000	.00000	.00000	.00000	.00464
4	.67786	2.750	.00000	.01274	.00000	.00000	.00000	.00032
5	.19456	5.132	.00000	.00054	.00000	.00000	.00000	.01190
6	.00002	488.880	.01185	.00069	.91223	.02146	.01264	.89637
7	.00001	990.758	.25480	.00189	.01251	.03064	.83845	.01495
8	.00000	1515.169	.73334	.98397	.07525	.94789	.14891	.07046

	D3	D4
1	.00003	.00019
2	.00190	.00354
3	.00000	.00887
4	.00002	.00050
5	.00398	.02463
6	.90990	.86992
7	.01244	.00526
8	.07172	.08709

End Block Number 1 All requested variables entered.

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	6.2167	7.7934	6.9258	.4240	28
*RESID	-.0984	.1417	.0000	.0392	28
*ZPRED	-1.6723	2.0462	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-2.1600	3.1122	.0000	.8607	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = 1.87716

2. MODEL

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Descriptive Statistics are printed on Page 53

Block Number 1. Method: Enter
 LNUSDESC LNNOC TUR D2 D3 D4 LNBDPIND

Variable(s) Entered on Step Number

1.. LNBDPIND
 2.. D2
 3.. LNNOCTUR
 4.. D4
 5.. LNUSDESC
 6.. D3

Multiple R .99569
 R Square .99139
 Adjusted R Square .98893
 Standard Error .04480

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	6	4.85337	.80890
Residual	21	.04214	.00201

F = 403.11487 Signif F = .0000

Var-Covar Matrix of Regression Coefficients (B)
 Below Diagonal: Covariance Above: Correlation

	LNBDPIND	D2	LNNOCTUR	D4	LNUSDESC	D3
LNBDPIND	.09725	.03131	-.02127	-.01894	.97729	.02688
D2	.00166	.02880	-.98990	.98272	-.13818	.99245
LNNOCTUR	-.00123	-.03125	.03460	-.97871	.15092	-.99677
D4	-7.043E-04	.01988	-.02170	.01421	-.18490	.98343
LNUSDESC	.14361	-.01105	.01323	-.01039	.22204	-.14402
D3	.00252	.05053	-.05563	.03517	-.02036	.09001

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	95% Confdnce	Intrvl B	Beta
LNUSDESC	-.375539	.471207	-1.355467	.604390	-.130544
LNNOCTUR	.484679	.186017	.097835	.871522	.680596
D2	-.178796	.169705	-.531716	.174125	-.185156
D3	-.150452	.300016	-.774369	.473464	-.155804
D4	-.068356	.119215	-.316277	.179565	-.070787
LNBDPIND	1.150577	.311844	.502062	1.799092	.598063
(Constant)	-10.897829	4.028537	-19.275630	-2.520027	

----- Variables in the Equation -----

Variable	Tolerance	VIF	T	Sig T
LNUSDESC	.015277	65.458	-.797	.4344
LNNOCTUR	.006007	166.460	2.606	.0165
D2	.013271	75.350	-1.054	.3041
D3	.004246	235.496	-.501	.6212
D4	.026893	37.184	-.573	.5725
LNBDPIND	.015600	64.102	3.690	.0014
(Constant)			-2.705	.0133

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions Constant	LNUSDESC	LNNOCTUR	D2	D3	D4
1	4.14768	1.000	.00000	.00025	.00000	.00016	.00005	.00031
2	1.00236	2.034	.00000	.00004	.00000	.00146	.00210	.00374
3	1.00013	2.036	.00000	.00000	.00000	.00511	.00000	.00979
4	.67031	2.488	.00000	.01419	.00000	.00046	.00004	.00075
5	.17949	4.807	.00000	.00072	.00001	.01332	.00450	.02672
6	.00002	449.248	.02319	.00166	.96288	.94694	.95858	.90704
7	.00000	1303.370	.97680	.98315	.03712	.03254	.03471	.05164

LNBDPIND
 1 .00000
 2 .00000
 3 .00000
 4 .00000
 5 .00000
 6 .04558
 7 .95442

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	6.2273	7.8018	6.9258	.4240	28
*RESID	-.0978	.1448	.0000	.0395	28
*ZPRED	-1.6476	2.0662	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-2.1835	3.2324	.0000	.8819	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = 1.86264

3. MODEL

Listwise Deletion of Missing Data

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Block Number 1. Method: Enter
 LNBDPIND D2 D3 D4 LNNOCTUR

Variable(s) Entered on Step Number

1..	LNNOCTUR
2..	D2
3..	LNBDPIND
4..	D4
5..	D3

Multiple R .99556
 R Square .99113
 Adjusted R Square .98912
 Standard Error .04442

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	5	4.85210	.97042
Residual	22	.04341	.00197

F = 491.76598 Signif F = .0000

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	Beta	Tolerance	VIF	T
LNBDPIND	1.393464	.065531	.724314	.347415	2.878	21.264
D2	-.197485	.166677	-.204510	.013530	73.911	-1.185
D3	-.184887	.294416	-.191464	.004336	230.612	-.628
D4	-.085923	.116184	-.088980	.027845	35.913	-.740
LNNOCTUR	.507053	.182355	.712014	.006147	162.669	2.781
(Constant)	-14.024473	.907787				-15.449

----- in -----

Variable	Sig T
LNBDPIND	.0000
D2	.2487
D3	.5365
D4	.4674
LNNOCTUR	.0109
(Constant)	.0000

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions					
			Constant	LNBDPIND	D2	D3	D4	LNNOCTUR
1	3.81270	1.000	.00001	.00001	.00020	.00007	.00040	.00000
2	1.00116	1.951	.00000	.00000	.00042	.00195	.00745	.00000
3	1.00000	1.953	.00000	.00000	.00638	.00017	.00667	.00000
4	.18596	4.528	.00005	.00006	.01383	.00461	.02809	.00001
5	.00016	152.958	.24351	.37204	.00024	.00029	.00002	.00048
6	.00002	433.744	.75644	.62790	.97892	.99292	.95738	.99951

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	6.2202	7.8107	6.9258	.4239	28

```
*RESID    -.1021    .1464    .0000    .0401    28
*ZPRED    -1.6644    2.0874    .0000    1.0000    28
*ZRESID   -2.2975    3.2952    .0000    .9027    28
```

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = 1.90757

4. MODEL

Listwise Deletion of Missing Data

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Block Number 1. Method: Enter LNBDPIND D2 D3 D4

Variable(s) Entered on Step Number

```
1.. D4
2.. LNBDPIND
3.. D2
4.. D3
```

```
Multiple R          .99399
R Square           .98802
Adjusted R Square   .98593
Standard Error      .05051
```

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	4	4.83684	1.20921
Residual	23	.05867	.00255

F = 474.03481 Signif F = .0000

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	Beta	Tolerance	VIF	T
LNBDPIND	1.540258	.044140	.800617	.989823	1.010	34.894
D2	.261232	.027039	.270525	.664602	1.505	9.661
D3	.631077	.027072	.653526	.662951	1.508	23.311
D4	.230251	.027123	.238442	.660499	1.514	8.489
(Constant)	-11.857126	.529046				-22.412

----- in -----

Variable	Sig T
LNBDPIND	.0000
D2	.0000
D3	.0000
D4	.0000
(Constant)	.0000

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions				
			Constant	LNBDPIND	D2	D3	D4
1	2.82322	1.000	.00004	.00004	.01829	.01826	.01822
2	1.00000	1.680	.00000	.00000	.23842	.00047	.25796
3	1.00000	1.680	.00000	.00000	.09405	.33101	.07212
4	.17662	3.998	.00029	.00028	.64739	.64641	.64473
5	.00016	131.846	.99967	.99968	.00185	.00384	.00698

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	6.2007	7.8066	6.9258	.4233	28
*RESID	-.1029	.1600	.0000	.0466	28
*ZPRED	-1.7132	2.0809	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-2.0372	3.1676	.0000	.9230	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = 1.38766

HRVATSKA

- - - P A R T I A L C O R R E L A T I O N C O E F F I C I E N T S - - -

Zero Order Partial

	POT	USDKN	DOLTUR	NOCTUR	BDPIND	UVIND
POT	1.0000 (0) P= .	-.2693 (26) P= .166	.9755 (26) P= .000	.9910 (26) P= .000	.2922 (26) P= .131	.0834 (26) P= .673
USDKN	-.2693 (26) P= .166	1.0000 (0) P= .	-.3905 (26) P= .040	-.2863 (26) P= .140	-.9755 (26) P= .000	-.7325 (26) P= .000
DOLTUR	.9755 (26) P= .000	-.3905 (26) P= .040	1.0000 (0) P= .	.9852 (26) P= .000	.4189 (26) P= .027	.1776 (26) P= .366
NOCTUR	.9910 (26) P= .000	-.2863 (26) P= .140	.9852 (26) P= .000	1.0000 (0) P= .	.3124 (26) P= .106	.1153 (26) P= .559
BDPIND	.2922 (26) P= .131	-.9755 (26) P= .000	.4189 (26) P= .027	.3124 (26) P= .106	1.0000 (0) P= .	.7663 (26) P= .000
UVIND	.0834 (26) P= .673	-.7325 (26) P= .000	.1776 (26) P= .366	.1153 (26) P= .559	.7663 (26) P= .000	1.0000 (0) P= .
DEVST	.9645 (26) P= .000	-.3727 (26) P= .051	.9843 (26) P= .000	.9782 (26) P= .000	.4272 (26) P= .023	.2091 (26) P= .286
SEKH	.9610 (26) P= .000	-.2191 (26) P= .263	.9574 (26) P= .000	.9536 (26) P= .000	.2474 (26) P= .204	.0196 (26) P= .921

Zero Order Partial

	DEVST	SEKH
POT	.9645 (26) P= .000	.9610 (26) P= .000
USDKN	-.3727 (26) P= .051	-.2191 (26) P= .263
DOLTUR	.9843 (26) P= .000	.9574 (26) P= .000
NOCTUR	.9782 (26) P= .000	.9536 (26) P= .000
BDPIND	.4272 (26) P= .023	.2474 (26) P= .204
UVIND	.2091 (26) P= .286	.0196 (26) P= .921
DEVST	1.0000 (0) P= .	.9295 (26) P= .000
SEKH	.9295 (26) P= .000	1.0000 (0) P= .

(Coefficient / (D.F.) / 2-tailed Significance)

" . " is printed if a coefficient cannot be computed

1. MODEL

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPNPOT

Descriptive Statistics are printed on Page 61

Block Number 1. Method: Enter

LNUSDKN LNNNOCTUR LNBBDPIND LNUVIND D2 D3 D4

Variable(s) Entered on Step Number

- 1.. D4 Sezona u IV kvartalu, 1=da, 0=ne
- 2.. LNUSDKN
- 3.. D2 Sezona u II kvartalu, 1=da, 0=ne
- 4.. LNNNOCTUR
- 5.. LNUVIND
- 6.. D3 Sezona u III kvartalu, 1=da, 0=ne

7.. LNBDPIND

Multiple R .97841
 R Square .95728
 Adjusted R Square .94233
 Standard Error .16826

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	7	12.68900	1.81271
Residual	20	.56625	.02831

F = 64.02578 Signif F = .0000

Var-Covar Matrix of Regression Coefficients (B)
 Below Diagonal: Covariance Above: Correlation

	D4	LNUSDKN	D2	LNNOC TUR	LNUVIND	D3
D4	.00898	-.24716	.20487	-.02916	-.19090	.13228
LNUSDKN	-.03655	2.43636	.19212	-.25513	.09453	.19999
D2	.00481	-.07425	.06130	-.92829	-.20956	.94811
LNNOC TUR	-4.361E-04	-.06285	-.03627	.02491	.27869	-.97983
LNUVIND	-.02268	.18504	-.06506	.05516	1.57263	-.26681
D3	.00588	.14650	.11016	-.07258	-.15703	.22025
LNBDPIND	-.03107	2.40485	.15958	-.12327	-.21653	.32258

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT
 Var-Covar Matrix of Regression Coefficients (B)
 Below Diagonal: Covariance Above: Correlation

LNBDPIND

	D4	LNUSDKN	D2	LNNOC TUR	LNUVIND	D3
D4	-.20310					
LNUSDKN	.95435					
D2	.39925					
LNNOC TUR	-.48378					
LNUVIND	-.10695					
D3	.42576					
LNBDPIND	2.60627					

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	95% Confdnce	Intrvl B	Beta
LNUSDKN	-.733606	1.560886	-3.989556	2.522344	-.186631
LNNOC TUR	.370261	.157827	-.041039	.699482	.714941
LNBDPIND	-.261025	1.614394	-3.628591	3.106542	-.070055
LNUVIND	-2.042098	1.254047	-4.657995	.573799	-.126495
D2	.092282	.247582	-.424164	.608728	.058077
D3	.565817	.469312	-.413149	1.544784	.356092
D4	.284583	.094751	.086936	.482231	.179100
(Constant)	26.348975	19.366798	-14.049458	66.747409	

----- Variables in the Equation -----

Variable	Tolerance	VIF	T	Sig T
LNUSDKN	.013546	73.824	-.470	.6434
LNNOC TUR	.022998	43.481	2.346	.0294
LNBDPIND	.011378	87.892	-.162	.8732
LNUVIND	.353971	2.825	-1.628	.1191
D2	.087979	11.366	.373	.7133
D3	.024485	40.842	1.206	.2420
D4	.600685	1.665	3.003	.0070
(Constant)			1.361	.1888

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions Constant	Variance Proportions					
				LNUSDKN	LNNOC TUR	LNBDPIND	LNUVIND	D2	D3
1	5.77164	1.000	.00000	.00000	.00002	.00000	.00000	.00000	.00054
2	1.01356	2.386	.00000	.00000	.00001	.00000	.00000	.00000	.00002
3	1.00000	2.402	.00000	.00000	.00000	.00000	.00000	.00000	.04403
4	.20780	5.270	.00000	.00002	.00000	.00000	.00000	.00000	.08802
5	.00633	30.185	.00007	.01015	.00895	.00002	.00012	.00889	.00889
6	.00066	93.615	.00001	.03812	.70572	.00004	.00009	.67192	.67192
7	.00000	1206.341	.06584	.06385	.18289	.20273	.87586	.11243	.11243
8	.00000	1963.095	.93408	.88785	.10241	.79721	.12393	.07415	.07415

	D3	D4
1	.00016	.00346
2	.00861	.22720
3	.00302	.07587
4	.02475	.59844
5	.00972	.00066
6	.72324	.00719
7	.15715	.00996
8	.07335	.07722

End Block Number 1 All requested variables entered.

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPO

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	5.1871	7.3876	6.1507	.6855	28
*RESID	-.4190	.2862	.0000	.1448	28
*ZPRED	-1.4056	1.8043	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-2.4903	1.7007	.0000	.8607	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = 1.99297

2. MODEL

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPO

Descriptive Statistics are printed on Page 70

Block Number 1. Method: Enter
LNUSDKN LNNOCTUR D2 D3 D4 LNBDPIND

Variable(s) Entered on Step Number

1..	LNBDPIND	
2..	D2	Sezona u II kvartalu, 1=da, 0=ne
3..	D3	Sezona u III kvartalu, 1=da, 0=ne
4..	D4	Sezona u IV kvartalu, 1=da, 0=ne
5..	LNNOCTUR	
6..	LNUSDKN	

Multiple R .97551
R Square .95162
Adjusted R Square .93779
Standard Error .17475

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	6	12.61393	2.10232
Residual	21	.64132	.03054

F = 68.84031 Signif F = .0000

Var-Covar Matrix of Regression Coefficients (B)
Below Diagonal: Covariance Above: Correlation

	LNBDPIND	D2	D3	D4	LNNOCTUR	LNUSDKN
LNBDPIND	2.77910	.38762	.41454	-.22902	-.47543	.97439
D2	.16247	.06321	.94678	.17176	-.92634	.21772
D3	.32463	.11182	.22066	.08599	-.97829	.23474
D4	-.03688	.00417	.00390	.00933	.02550	-.23445
LNNOCTUR	-.12477	-.03666	-.07234	3.878E-04	.02478	-.29440
LNUSDKN	2.62148	.08834	.17795	-.03655	-.07479	2.60451

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPO

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	95% Confdnce Intrvl B	Beta
LNUSDKN	-.493329	1.613848	-3.849510 2.862852	-.125504
LNNOCTUR	.441887	.157422	.114509 .769264	.853244
D2	.007796	.251425	-.515070 .530662	.004906
D3	.361915	.469750	-.614983 1.338813	.227768
D4	.255128	.096597	.054243 .456012	.160562
LNBDPIND	-.542197	1.667063	-4.009044 2.924650	-.145517
(Constant)	8.050080	16.381828	-26.017797 42.117957	

----- Variables in the Equation -----

Variable	Tolerance	VIF	T	Sig T
LNUSDKN	.013668	73.164	-.306	.7629
LNNOCTUR	.024935	40.104	2.807	.0106
D2	.092020	10.867	.031	.9756
D3	.026361	37.935	.770	.4496
D4	.623404	1.604	2.641	.0153
LNBDPIND	.011509	86.886	-.325	.7482
(Constant)			.491	.6282

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Constant	Proportions				
				LNUSDKN	LNNOC TUR	D2	D3	D4
1	4.78428	1.000	.00000	.00001	.00003	.00084	.00026	.00522
2	1.01263	2.174	.00000	.00000	.00001	.00003	.00916	.23917
3	1.00000	2.187	.00000	.00000	.00000	.04606	.00325	.07878
4	.19721	4.925	.00000	.00004	.00001	.09331	.02757	.61654
5	.00522	30.263	.00024	.01135	.00712	.00593	.00721	.00017
6	.00065	85.909	.00009	.03717	.77512	.70984	.78789	.00755
7	.00000	1716.993	.99966	.95143	.21771	.14399	.16466	.05256

	LNBDPIND
1	.00000
2	.00000
3	.00000
4	.00000
5	.00006
6	.00009
7	.99985

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	5.0838	7.3827	6.1507	.6835	28
*RESID	-.4568	.2910	.0000	.1541	28
*ZPRED	-1.5609	1.8025	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-2.6140	1.6654	.0000	.8819	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = 1.75426

3. MODEL

Listwise Deletion of Missing Data

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Block Number 1. Method: Enter
LNNOC TUR LNBDPIND D2 D3 D4

Variable(s) Entered on Step Number
1.. D4 Sezona u IV kvartalu, 1=da, 0=ne
2.. LNBDPIND
3.. D2 Sezona u II kvartalu, 1=da, 0=ne
4.. D3 Sezona u III kvartalu, 1=da, 0=ne
5.. LNNOC TUR

Multiple R .97540
R Square .95140
Adjusted R Square .94036
Standard Error .17112

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	5	12.61107	2.52221
Residual	22	.64417	.02928

F = 86.13924 Signif F = .0000

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	Beta	Tolerance	VIF	T
LNNOC TUR	.427720	.147313	.825889	.027301	36.628	2.903
LNBDPIND	-.045652	.367067	-.012252	.227608	4.394	-.124
D2	.024530	.240284	.015437	.096599	10.352	.102
D3	.395622	.447117	.248981	.027898	35.844	.885
D4	.248205	.091949	.156205	.659664	1.516	2.699
(Constant)	3.165343	3.532486				.896

----- in -----

Variable	Sig T
LNNOC TUR	.0082
LNBDPIND	.9022
D2	.9196
D3	.3858
D4	.0131
(Constant)	.3799

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions					
			Constant	LNNOC TUR	LNBDPIND	D2	D3	D4
1	3.80560	1.000	.00001	.00005	.00000	.00143	.00047	.00866
2	1.01112	1.940	.00000	.00001	.00000	.00007	.00953	.25807
3	1.00000	1.951	.00000	.00000	.00000	.04832	.00340	.08435
4	.18124	4.582	.00005	.00008	.00003	.09994	.03071	.64271
5	.00201	43.529	.01026	.25796	.00108	.23258	.25889	.00621
6	.00003	344.051	.98968	.74191	.99889	.61766	.69701	.00000

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	5.0821	7.3988	6.1507	.6834	28
*RESID	-.4585	.2750	.0000	.1545	28
*ZPRED	-1.5636	1.8262	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-2.6793	1.6072	.0000	.9027	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = 1.73085

4. MODEL

Listwise Deletion of Missing Data

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNPOT

Block Number 1. Method: Enter D2 D3 D4 LNBDPIND

Variable(s) Entered on Step Number

1..	LNBDPIND	
2..	D2	Sezona u II kvartalu, 1=da, 0=ne
3..	D3	Sezona u III kvartalu, 1=da, 0=ne
4..	D4	Sezona u IV kvartalu, 1=da, 0=ne

Multiple R	.96581
R Square	.93278
Adjusted R Square	.92109
Standard Error	.19682

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	4	12.36423	3.09106
Residual	23	.89102	.03874

F = 79.79026 Signif F = .0000

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	Beta	Tolerance	VIF	T
D2	.669445	.105419	.421309	.663985	1.506	6.350
D3	1.666144	.105618	1.048572	.661494	1.512	15.775
D4	.260711	.105648	.164076	.661115	1.513	2.468
LNBDPIND	.889511	.202520	.238731	.989279	1.011	4.392
(Constant)	-5.096530	2.407685				-2.117

----- in -----

Variable Sig T

D2	.0000
D3	.0000
D4	.0215
LNBDPIND	.0002
(Constant)	.0453

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions				
			Constant	D2	D3	D4	LNBDPIND
1	2.82323	1.000	.00003	.01828	.01823	.01822	.00003
2	1.00000	1.680	.00000	.32851	.05472	.11405	.00000
3	1.00000	1.680	.00000	.00361	.27597	.21643	.00000
4	.17665	3.998	.00021	.64684	.64511	.64483	.00021
5	.00012	153.970	.99976	.00276	.00597	.00647	.99976

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	5.2831	7.4173	6.1507	.6767	28
*RESID	-.6124	.2564	.0000	.1817	28
*ZPRED	-1.2822	1.8718	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-3.1112	1.3029	.0000	.9230	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = 1.18178

PRILOG 51. Ispis SPSS rezultata za model turističkih rashoda

HRVATSKA

***** MULTIPLE REGRESSION *****

1.MODEL

Listwise Deletion of Missing Data

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNROT

Block Number 1. Method: Enter
 LNBDP LNUSDKN D2 D3 D4

Variable(s) Entered on Step Number
 1.. D4 Sezona u IV kvartalu, 1=da, 0=ne
 2.. LNUSDKN
 3.. LNBDP
 4.. D2 Sezona u II kvartalu, 1=da, 0=ne
 5.. D3 Sezona u III kvartalu, 1=da, 0=ne

Multiple R .78500
 R Square .61622
 Adjusted R Square .52900
 Standard Error .14898

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	5	.78400	.15680
Residual	22	.48827	.02219

F = 7.06498 Signif F = .0004

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	Beta	Tolerance	VIF	T
LNBDP	1.364567	.556379	.426807	.576028	1.736	2.453
LNUSDKN	-.577279	.161344	-.474035	.993806	1.006	-3.578
D2	-.257769	.085161	-.523625	.582905	1.716	-3.027
D3	-.179141	.103206	-.363903	.396883	2.520	-1.736
D4	-.392257	.092381	-.796822	.495350	2.019	-4.246
(Constant)	-7.561523	4.697761				-1.610

----- in -----

Variable	Sig T
LNBDP	.0226
LNUSDKN	.0017
D2	.0062
D3	.0966
D4	.0003
(Constant)	.1217

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNROT

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions				D2	D3	D4
			Constant	LNBDP	LNUSDKN				
1	3.79903	1.000	.00000	.00000	.00058	.00853	.00585	.00729	
2	1.00000	1.949	.00000	.00000	.00000	.16120	.17922	.01084	
3	1.00000	1.949	.00000	.00000	.00000	.13082	.01896	.23667	
4	.19528	4.411	.00001	.00001	.00327	.57731	.39565	.49317	
5	.00567	25.880	.00107	.00103	.99605	.00013	.00017	.00000	
6	.00002	461.592	.99892	.99896	.00010	.12200	.40015	.25203	

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	4.5418	5.2310	4.9361	.1704	28
*RESID	-.1995	.4101	.0000	.1345	28
*ZPRED	-2.3138	1.7304	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-1.3389	2.7526	.0000	.9027	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = 1.79892

2.MODEL

* * * * M U L T I P L E R E G R E S S I O N * * * *

Listwise Deletion of Missing Data

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNROT

Block Number 1. Method: Enter LNBDP D2 D3 D4

Variable(s) Entered on Step Number

1..	D4	Sezona u IV kvartalu, 1=da, 0=ne
2..	LNBDP	
3..	D2	Sezona u II kvartalu, 1=da, 0=ne
4..	D3	Sezona u III kvartalu, 1=da, 0=ne

Multiple R .62682
 R Square .39291
 Adjusted R Square .28732
 Standard Error .18325

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	4	.49988	.12497
Residual	23	.77239	.03358

F = 3.72134 Signif F = .0178

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	Beta	Tolerance	VIF	T
LNBDP	1.448140	.683791	.452947	.577045	1.733	2.118
D2	-.249723	.104719	-.507282	.583312	1.714	-2.385
D3	-.173782	.126940	-.353017	.396967	2.519	-1.369
D4	-.381935	.113581	-.775854	.495834	2.017	-3.363
(Constant)	-7.189541	5.777241				-1.244

----- in -----

Variable Sig T

LNBDP	.0452
D2	.0257
D3	.1842
D4	.0027
(Constant)	.2259

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions				
			Constant	LNBDP	D2	D3	D4
1	2.82426	1.000	.00000	.00000	.01601	.01098	.01366
2	1.00000	1.681	.00000	.00000	.20983	.15464	.00035
3	1.00000	1.681	.00000	.00000	.08236	.04346	.24758
4	.17572	4.009	.00003	.00003	.56951	.39046	.48579
5	.00002	397.972	.99996	.99997	.12229	.40046	.25262

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	4.6566	5.1666	4.9361	.1361	28
*RESID	-.2819	.4688	.0000	.1691	28
*ZPRED	-2.0545	1.6937	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-1.5384	2.5583	.0000	.9230	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = 1.18479

ŠPANJOLSKA

1.MODEL

* * * * M U L T I P L E R E G R E S S I O N * * * * *

Listwise Deletion of Missing Data

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNROT

Block Number 1. Method: Enter
LNBDP LNUSDESP D2 D3 D4

Variable(s) Entered on Step Number
1.. D4 Sezona u IV kvartalu, 1=da, 0=ne
2.. LNUSDESP
3.. D2 Sezona u II kvartalu; 1=da, 0=ne
4.. D3 Sezona u III kvartalu; 1=da, 0=ne
5.. LNBDP

Multiple R .99569
R Square .99140
Adjusted R Square .98944
Standard Error .04209

Analysis of Variance
Regression DF 5 Sum of Squares 4.49171 Mean Square .89834
Residual 22 .03898 .00177

F = 507.03626 Signif F = .0000

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	Beta	Tolerance	VIF	T
LNBDP	1.795076	.203377	1.196215	.021290	46.969	8.826
LNUSDESP	.751299	.370082	.274516	.021386	46.759	2.030
D2	.092386	.022541	.099450	.664175	1.506	4.099
D3	.343824	.022564	.370112	.662831	1.509	15.238
D4	.122899	.023292	.132296	.622056	1.608	5.276
(Constant)	-15.366278	2.414167				-6.365

----- in -----

Variable	Sig T
LNBDP	.0000
LNUSDESP	.0546
D2	.0005
D3	.0000
D4	.0000
(Constant)	.0000

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNROT

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions					
			Constant	LNBDP	LNUSDESP	D2	D3	D4
1	3.17594	1.000	.00000	.00000	.00066	.01378	.01350	.01285
2	1.00038	1.782	.00000	.00000	.00001	.20350	.28785	.00516
3	1.00000	1.782	.00000	.00000	.00000	.12490	.04743	.30505
4	.65335	2.205	.00000	.00000	.01947	.02886	.01665	.02237
5	.17033	4.318	.00001	.00001	.00099	.62834	.63405	.59247
6	.00001	759.799	.99999	.99999	.97886	.00062	.00052	.06211

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	5.1713	6.6550	5.8566	.4079	28
*RESID	-.0651	.0704	.0000	.0380	28
*ZPRED	-1.6803	1.9574	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-1.5458	1.6715	.0000	.9027	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = 1.72169

2.MODEL

Listwise Deletion of Missing Data

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNROT

Block Number 1. Method: Enter LNBDP D2 D3 D4

Variable(s) Entered on Step Number
 1.. D4 Sezona u IV kvartalu, 1=da, 0=ne
 2.. LNBDP
 3.. D2 Sezona u II kvartalu; 1=da, 0=ne
 4.. D3 Sezona u III kvartalu; 1=da, 0=ne

Multiple R .99488
 R Square .98979
 Adjusted R Square .98801
 Standard Error .04486

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	4	4.48441	1.12110
Residual	23	.04628	.00201

F = 557.15531 Signif F = .0000

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	Beta	Tolerance	VIF	T
LNBDP	1.386671	.031795	.924059	.989291	1.011	43.612
D2	.090990	.024011	.097947	.664795	1.504	3.789
D3	.344489	.024044	.370828	.662971	1.508	14.327
D4	.134249	.024097	.144513	.660086	1.515	5.571
(Constant)	-10.516584	.371183				-28.333

----- in -----

Variable	Sig T
LNBDP	.0000
D2	.0009
D3	.0000
D4	.0000
(Constant)	.0000

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions				
			Constant	LNBDP	D2	D3	D4
1	2.82324	1.000	.00006	.00006	.01829	.01826	.01821
2	1.00000	1.680	.00000	.00000	.23649	.00066	.25959
3	1.00000	1.680	.00000	.00000	.09615	.33084	.07020
4	.17650	3.999	.00046	.00045	.64770	.64682	.64505
5	.00026	104.169	.99947	.99948	.00137	.00341	.00695

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	5.2076	6.6402	5.8566	.4075	28
*RESID	-.0864	.0849	.0000	.0414	28
*ZPRED	-1.5925	1.9228	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-1.9264	1.8928	.0000	.9230	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = 1.52753

PORTUGAL

1. MODEL

Listwise Deletion of Missing Data

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNROT

Block Number 1. Method: Enter LNBDP LNUSDESC D2 D3 D4

Variable(s) Entered on Step Number

1.. D4
 2.. LNUSDESC
 3.. D2
 4.. D3
 5.. LNBDP

Multiple R .98462
 R Square .96949
 Adjusted R Square .96255
 Standard Error .06147

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	5	2.64076	.52815
Residual	22	.08312	.00378

F = 139.79228 Signif F = .0000

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	Beta	Tolerance	VIF	T
LNBDP	1.012150	.318076	.894033	.017572	56.910	3.182
LNUSDESC	-.016506	.602069	-.007692	.017619	56.757	-.027
D2	.052374	.032991	.072712	.661178	1.512	1.588
D3	.288822	.033151	.400975	.654803	1.527	8.712
D4	.108982	.033918	.151300	.625537	1.599	3.213
(Constant)	-4.155658	3.247850				-1.280

----- in -----

Variable	Sig T
LNBDP	.0043
LNUSDESC	.9784
D2	.1267
D3	.0000
D4	.0040
(Constant)	.2140

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNROT

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions					
			Constant	LNBDP	LNUSDESC	D2	D3	D4
1	3.17300	1.000	.00000	.00000	.00054	.01377	.01330	.01294
2	1.00063	1.781	.00000	.00000	.00002	.20213	.28475	.00478
3	1.00000	1.781	.00000	.00000	.00000	.12348	.04754	.30691
4	.65674	2.198	.00000	.00000	.01593	.03106	.01512	.02310
5	.16962	4.325	.00001	.00001	.00089	.62521	.62794	.59671
6	.00001	698.596	.99999	.99998	.98262	.00434	.01135	.05555

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	5.6047	6.7066	6.1118	.3127	28
*RESID	-.1639	.0832	.0000	.0555	28
*ZPRED	-1.6213	1.9019	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-2.6666	1.3533	.0000	.9027	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = .92425

2. MODEL

Listwise Deletion of Missing Data

Equation Number 1 Dependent Variable.. LNROT

Block Number 1. Method: Enter LNBDP D2 D3 D4

Variable(s) Entered on Step Number

1.. D4
2.. LNBDP
3.. D2
4.. D3

Multiple R .98462
R Square .96948
Adjusted R Square .96418
Standard Error .06012

Analysis of Variance

	DF	Sum of Squares	Mean Square
Regression	4	2.64075	.66019
Residual	23	.08312	.00361

F = 182.67666 Signif F = .0000

----- Variables in the Equation -----

Variable	B	SE B	Beta	Tolerance	VIF	T
LNBDP	1.020793	.041470	.901667	.988794	1.011	24.615
D2	.052439	.032185	.072801	.664557	1.505	1.629

D3	.288926	.032212	.401119	.663438	1.507	8.970
D4	.108771	.032308	.151007	.659466	1.516	3.367
(Constant)	-4.243939	.414905				-10.229

----- in -----

Variable	Sig T
LNBDP	.0000
D2	.1169
D3	.0000
D4	.0027
(Constant)	.0000

Collinearity Diagnostics

Number	Eigenval	Cond Index	Variance Proportions				
			Constant	LNBDP	D2	D3	D4
1	2.82324	1.000	.00009	.00009	.01828	.01827	.01821
2	1.00000	1.680	.00000	.00000	.17020	.02045	.30537
3	1.00000	1.680	.00000	.00000	.16234	.31136	.02401
4	.17638	4.001	.00067	.00065	.64780	.64738	.64522
5	.00037	86.894	.99924	.99926	.00137	.00254	.00719

End Block Number 1 All requested variables entered.

Residuals Statistics:

	Min	Max	Mean	Std Dev	N
*PRED	5.6042	6.7068	6.1118	.3127	28
*RESID	-.1641	.0833	.0000	.0555	28
*ZPRED	-1.6230	1.9026	.0000	1.0000	28
*ZRESID	-2.7300	1.3849	.0000	.9230	28

Total Cases = 28

Durbin-Watson Test = .92489

11. POPIS KORIŠTENIH KRATICA I STRANIH IZRAZA

1993 SNA	Sustav društvenih računa iz 1993.godine
BNP	Bruto nacionalni proizvod
BOP	Balance of Payments, hrvatski izraz: platna bilanca
BPM5	5.izdanje Priručnika o platnim bilancama u izdanju Međunarodnog monetarnog fonda
EBOPS	Extended Balance of Payments Services (Proširena platna bilanca usluga)
ECB	European Central Bank (Europska Centralna Banka)
ESC	Kratice za portugalski escudo
ESP	Kratice za španjolsku pesetu
EU	European Union (Europska unija)
EUROSTAT	Statistical Office of the European Communities (Statistički ured za EU)
FATS	Foreign Affiliate Trade Statistics
FDI	Foreign Direct Investment , hrvatski izraz: direktne strane investicije
GATS	General Agreement on Trade in Services
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GNP	Gross National Product (Bruto nacionalni proizvod)
HRK	Kratice za hrvatsku kunu (KN)
IMF	International Monetary Fund (Međunarodni monetarni fond)
ISIC	International Standard Industrial Classification of all Economic Activities (Međunarodna klasifikacija svih ekonomskih aktivnosti)
ITRS	International Transactions Reporting Systems (Sustav platnog prometa s inozemstvom)
NACE	Nomenclature Generale des Activities economiques dans le Communaritees Europeenes (Međunarodna klasifikacija svih ekonomskih aktivnosti za EU)
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj)
SAD	Sjedinjene Američke Države
SICTA	Standard International Classification of Tourism Activities (Međunarodna klasifikacija aktivnosti iz turizma)
UNSTAT	Statistički ured pri Ujedinjenim narodima
USD	Kratice za američki dolar
WTO	World Trade Organization (Svjetska trgovinska organizacija)